

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

Alapította Heimler Károly.

Kiadja:
a Soproni Szemle Alapítvány

Főszerkesztő:

Szerkesztőbizottság:

DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és
technikai szerkesztő, JANKÓ FERENC, KUBINSZKY MIHÁLY, MOLNÁR LÁSZLÓ, PÁPAI
LÁSZLÓ, SARKADY SÁNDOR

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata. Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes. Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL

379 A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Krisch Magdolna: „Akik itthon maradhattak...”¹

Krisch Magdolna: „Akik itthon maradhattak...”¹⁽¹⁾

Ami 1946-ban, Sopronban történt, számunkra, az itt maradók és utódaik számára soha nem feledhető szörnyű igazságtalanság. A csaknem kiürített város itt maradt lakói döbbenet tapasztalták, hogy minden megváltozott. Üresek lettek az utcák. Nem jöttek szembe az eddig jól ismert arcok. Nem kiabált át senki a szomszédból, „Wie geht es?” Kiürültek a szőlők, üresen maradt a piac, nem volt mesterember, aki eddig mindent kijavított, nem maradtak meg Sopron mindennapjainak jellegzetes arcai és szinte minden megszűnt, ami egykor soproni volt és német volt.

Nem célunk a múlton való rágódás, de szükséges és kötelességünk megtörni a csendet, hisz nem csupán azok szenvedtek, akiknek el kellett menni, hanem azok is, akik hazájukban maradhattak, akiknek német szó éveken keresztül csak halkan, családi körben hagyta el ajkát, akik az utcán csak lehajtott fejjel jártak, mert olyan közeli volt még a közvetlen környezetüket ért megrázkódtatás. Még hosszú évekig

félteniük kellett, mikor kerül rájuk is sor, hiszen a németiséggel szembeni korlátozások végleges feloldására csak 1950-ben került sor. Az itt maradottak gyerekei már nem tanultak németül, mivel a szülők védeni akarták őket az esetleges későbbi megkülönböztetéstől. A szörnyű napokat követő szörnyű években szinte levegőt sem tudtak venni abban a fojtogató légkörben, amit ma elintézünk annyival, hogy a hidegháború kora.

Meg kellett élnünk egy új, másik Sopron kialakulását, meg kellett tanulni az új szomszédokkal élni, és meg kellett próbálni megőrizni a németiségből mindazt, ami akkor abban a helyzetben megőrizhető volt. Óvni, féltetni kellett a nyelvet azért, hogy ma hatvan év elteltével még legyen német szó Sopronban. Óvni, féltetni kellett az itt élt németiség hagyományait, hogy most hatvan év elteltével maradjon valami a német Sopronból. Hogy legyen, aki akarja a német nyelvű utcatáblákat, és legyen, aki még el tudja olvasni Schiller Náci történeteit

Az én korosztályom csak hallomásból ismeri a hatvan évvel ezelőtti eseményeket, hiszen hosszú időn keresztül nem kutattuk, nem írtuk le, és nem ismerhettük meg az akkori tragédiák pontos történetét. Hatvan évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az itt maradók megírassák az akkori tragikus események történetét.

A mi felelősségünk az is, hogy megőrizzük Sopron németiségből mindazt, amit lehet, mindazt, amit tudunk, és mindazt, amivel hozzájárulhatunk soproni német hagyományok fennmaradásához. Ez a mi felelősségünk, s ez talán nem is olyan kevés.

Krisch Magdolna

Sopron és Környéke Német Kultúrklub elnöke

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETISÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Spannenberger Norbert – Vonyó József: A földkérdés és a nemzetiségi kérdés szerepe a magyarországi németek elűzésében

380 Spannenberger Norbert – Vonyó József: A földkérdés és a nemzetiségi kérdés szerepe a magyarországi németek elűzésében

A második világháború után a magyar társadalom átalakulásának két fontos tényezője volt a földreform és a németek mintegy felének elűzése az országból. Jóllehet számos elemzés készült már a két kérdéskörrel, máig vannak viták arról, milyen módon befolyásolta egymást a két fontos jelenség.

Előre kell bocsátanunk két dolgot:

1. Miként azt az eddig megjelent szakirodalomból jól tudjuk, a címben foglalt két tényező önmagában nem ad kielégítő magyarázatot a magyarországi németek elűzésére. Az döntően és alapvetően politikai megfontolások alapján hozott döntés volt, melynek egyik motivációs tényezőjét jelentette a földkérdés.
2. A németek elűzése és azon belül a földkérdés szerepe tekintetében Magyarország helyzete több vonatkozásban eltért a környező országok többségétől: Csehszlovákiától, Romániától és Jugoszláviától. Mindenekelőtt azért, hogy itt nemcsak kitelepítésekre került sor, hanem – Lengyelországhoz hasonlóan – az anyanemzethez tartozók, azaz magyarok betelepítésére, továbbá jelentős volumenű országon belüli telepítésekre is.

Mindebből fakadóan az elűzés megvalósításának mértékét és módját, a leginkább érintettek körének

kialakulását több belső és külső tényező hatásának eredőjeként értelmezhetjük.

1. A háború után kialakult helyzetben lehetőség nyílt a magyar társadalmat régóta feszítő szociális problémák megoldására, mindenekelőtt a milliós nagyságrendű agrárszegénység felszámolására. Magyarországon – a környező országoktól eltérően – az első világháború után nem került sor érdemi földosztásra. Az ún. Nagyatádi-féle földreform csak a szociális elégedetlenség pillanatnyi csillapítására volt alkalmas, s a későbbiekben inkább újabb feszültségek forrásává vált. Az 1945-ben felosztható birtokok és a földnélküliek aránytalan területi eloszlása, mindenekelőtt a mezőgazdasági munkások nagy száma és a relatíve csekély számú, illetve területű nagybirtok miatt – már az 1930-as években is kezdeményezett – jelentős mértékű belső telepítésre is sor került.

2. Külső tényezőként:

1. A szövetséges hatalmak képviselői elfogadták Beneš kezdeményezését, melynek következtében Csehszlovákiából nemcsak a németeket, hanem a magyarokat [381](#) is teljes számban el akarták űzni, ami – megvalósulása esetén – több mint egymillió lakos befogadására kényszerítette volna Magyarországot. [2\(2\)](#)

2. A magyar kormányzat az 1941-ben Jugoszláviától visszafoglalt Délvidékre (Vajdaságba) telepítette a bukovinai székelyeket. Ez a több mint tízezer fős zárt közösség 1944 őszén – javait hátrahagyva – menekülni kényszerült, s szétszóródott a Dunántúlon.

3. A fentiek hatásaival együtt a háború alatt és után kb. 376 ezer magyar menekült a szomszédos országokból, az ottani vérengzések, a rájuk váró internálás, illetve különböző megszorító intézkedések elől Magyarországra. [3\(3\)](#)

4. Miként Európa számos államában, Magyarországon belül is széles társadalmi rétegekre kiterjedően érvényesült a háború során, különösen a német megszállást követően felerősödött nácizmusellenesség, ami – tájékozatlanság, politikai manipulációk és régi gyökerű előítéletek hatására – gyakran általános németellenességgé változott.

E súlyos társadalmi problémák megoldásának módját döntően befolyásolta az ország státusa, s az általa meghatározott új hatalmi viszonyok. Az általunk vizsgált időszakban (1944 decembere és 1948 tavasza között) a szovjet fennhatóság alá került ország politikai vezetése a győztesek képviselőjének ellenőrzése és irányítása alatt működött. Az 1945. január 20-án megkötött fegyverszüneti egyezmény értelmében a szovjet vezetéssel működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) egyetértése nélkül a magyar kormány nem tehetett semmilyen külpolitikai lépést, s lényegében ugyanez érvényesült belpolitikai kérdésekben is. A magyar állam formálisan többpárti parlamentáris rendszer volt ugyan, de az állami szuverenitás hiányán is túlmutató korlátokkal. A szovjet hatóságok a Magyar Kommunista Pártnak (MKP) kezdettől társadalmi legitimitását messze meghaladó befolyást biztosítottak a végrehajtó hatalom gyakorlásában – ezzel lehetővé téve számára a többi párt működésének, törekvéseinek korlátozását is. Rajta kívül csak az 1890-ben megszervezett Szociáldemokrata Párt (SZDP), az 1930-ban újjáalakult kiskgazdapárt (Független Kiskgazdapárt – FKGP), továbbá a formálisan 1939-ben megalapított, de csak 1944 végétől, a szovjet Vörös Hadsereg által elfoglalt területen szervezkedni kezdett Nemzeti Parasztpárt (NPP) kapott korlátozott szerepet. Az egyes politikai pártok önálló törekvései érvényesülésének akadálya volt az is, hogy csak az 1944. december 2-án alakult, koalíciós jellegű Magyar Nemzeti Függetlenségi Front keretében működhettek. A helyzetet mindennél jobban jellemzi, hogy 1945 novemberében is koalíciós kormány alakult, amelyben a hónap elején tartott választásokon 57%-os abszolút többséget szerző Független Kiskgazdapárt csupán a miniszteri tárcák 50%-át [382](#) birtokolhatta, a kormány legbefolyásosabb tagja pedig az MKP főtitkára, Rákosi Mátyás volt államminiszteri minőségben. A nemzetiségek ügyeit is intéző, a közigazgatásért és a rendőri

szervekért felelős belügyminiszter pedig csak kommunista lehetett. Ugyanez érvényesült a társadalom életének szervezésében, illetve ellenőrzésében meghatározó szerepet játszó közigazgatás és a rendőrség (főként a politikai rendőrség) keretében. A megyei főispánok, a nagyvárosok polgármesterei nagy többségben, a Belügyminisztérium Politikai rendészeti, majd 1946-tól Államvédelmi Osztálya (ÁVO) országos és helyi irányítói szinte kizárólag kommunisták vagy szociáldemokraták voltak.

Mindezek következtében már 1945-től minden kérdésben elsősorban a szovjet érdekeket is kiszolgáló MKP akarata érvényesült, így a földkérdés, valamint a magyarországi németekkel kapcsolatos intézkedések esetében is. A párt vezetésének indítékai mindkét kérdésben politikai természetűek voltak, s mindenekelőtt két tényező motiválta a vizsgált kérdésben. Egyrészt a legitimációs kényszer: az 1919 augusztusa óta illegalitásban működő, 1944 őszén – becslések szerint – mindössze mintegy 3.000 tagot számláló párt a nemzetközi hatalmi viszonyok alakulásának köszönhetően a hatalomban birtokolt súlyát. Másrészt: társadalmi támogatottsága ugyan – a sajátos helyzet bonyolult hatásai következtében – fokozatosan nőtt, ennek mértéke azonban messze elmaradt politikai befolyásának nagyságától. Ezt a hiányt igyekezett pótolni egyrészt ideológiai eszközökkel és a politikai propaganda felhasználásával, másrészt a társadalom – nagy tömegű, a háború előtti rendszer kárvallottjaiként számon tartott – rétegeinek támogatását biztosító gazdasági és szociális intézkedésekkel. Az első módszer tartalmi eleme volt, hogy önmagát az antifasiszta küzdelem élharcosaként, vezető erejeként tüntette fel. Ezt kívánták alátámasztani azzal, hogy nemcsak a kérészetű Szálasi-diktatúrát, hanem az 1944 előtti rendszert is fasiszta jellegűnek és németbarátnak, a tradicionális hatalmi eliteket pedig osztályellenségnek minősítették. E gondolatkörnek volt része a magyarországi németek kollektív elítélése. A nemzetiség egész közösségét „Hitler ötödik hadosztalának”, magyarországi szálláscsinálójának minősítették. Mindezt nem csak politikusok beszédeiben, cikkeiben lehet tetten érni, hanem pártpolitikai szerepeket is vállaló, kommunista történészek tudományosnak feltüntetett értékelésekben is igyekeztek uralkodóvá tenni e nézeteket, az MKP politikai támogatásával.⁴⁽⁴⁾ 383 A társadalmi támogatottság és a politikai bázis kiépítését szolgáló legfontosabb intézkedés az 1945-ös földreform volt. A földkérdés megoldásának módját is a fenti célok alapján alakították ki. Az MKP vezetését nem gazdasági megfontolások, illetve racionalitások vezérelték; számára nem a mezőgazdaság hatékonyságának biztosítása volt fontos, hanem a „hárommillió koldus országa” legelesettebbjeinek megnyerése. Tekintettel arra, hogy – az öröklési rend, a takarékos és a birtok növelésére irányuló hatékony gazdálkodás eredményeként – a magyarországi német parasztság birtokainak átlaga egyes területeken (pl. Budapest környékén, Észak-Bácskában, vagy a soproni borvidéken) meghaladta a magyar, illetve más nemzetiségű parasztokét, e birtokok elvétele nemcsak a németek büntetését, hanem a földreform megvalósítását is szolgálta. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a székelyek letelepítésére kisajátított Bonyhád környéki falvakra vonatkozóan mindez alárendelt szerepet játszott. Itt a döntéshozókat nem csak birtokpolitikai szempontok vezérelték. Az MKP esetében ez magyarázza a két kérdés összekapcsolását.

Mindezt tükrözte a párt moszkvai emigrációja által 1944 őszén kialakított program, amely szerint: „Fel kell oszlatni az összes fasiszta, népeellenes, német zsoldban álló szervezetet. Vagyonukat el kell kobozni, sajtójukat be kell tiltani.” (I/3. pont) „A földreform céljaira igénybe kell venni a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait, és teljes egészükben minden felszerelésükkel együtt el kell kobozni.” (II/2. pont).⁵⁽⁵⁾ Lényegében szó szerint ugyanez ismétlődött meg a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front december 3-án kihirdetett programjában.⁶⁽⁶⁾ Ez a program tehát egyértelműen a politikai felelősség alapján sújtotta volna a magyarországi németeket, ami egyéni mérlegelést tett volna szükségessé.

A földreform megvalósításának és a németek elűzésének módját – tartalmi és szervezeti értelemben is – a koalíció leggyengébb pártja, a Nemzeti Parasztpárt koncepciója határozta meg, ami teljes egészében

megfelelt a politikai hatalmat döntően befolyásoló kommunisták érdekeinek.

A párt vezetői és prominens személyiségei – Kovács Imrétől Erdei Ferencig és Németh Lászlótól Illyés Gyuláig – az 1920-as évek végétől intenzíven vizsgálták a magyar falu szociális problémáit és annak okait. Szociográfiai műveikben, újságcikkeikben már az 1930-as években okkal rajzoltak drámai képet a magyar falvak, illetve a parasztság jelentős részének nyomorúságos helyzetéről. Ennek megoldásaként már akkor radikális földreformot sürgettek. A kérdés megítélésében és a megoldások keresésében azonban erősen befolyásolták őket érzelmi momentumok. A helyzetet nem csak társadalmi problémaként kezelték, hanem mindenekelőtt nemzeti sorskérdésként, ³⁸⁴– Szabó Dezső nyomán – a nemzet törzsének, és a nemzeti hagyományok letéteményesének tekintve a parasztságot.

Szabó elsősorban az ún. „falukutató mozgalom” illetve a „népi írók” egy jelentős csoportjára volt különösen erős hatással. A húszas évek közepén meginduló falukutatás már nemcsak a nemzeti romantika forrásából táplálkozott, hanem társadalompolitikai indíttatású volt, Trianon óta pedig egyfajta küldetésstudattal is bővült. A „folklor mellett rátaláltak a szociális bajokra”, s jogosan illették súlyos kritikával a fennálló szociális viszonyokat.⁷⁽⁷⁾ „A táj és a nép gyökereit kerestük, minden rendelkezésünkre álló úton és a tájból és népből elindulva végső következtetések felé igyekeztünk. De minden lépésünknel az élet eleven sodrával érvelünk, a magyar élet és táj képei suhannak, mint vádak és mint bizonyítékok. Nem sokat beszélünk, inkább magát az életet beszéltetjük” – jegyezte fel Féja Géza.⁸⁽⁸⁾ A szociális bajok mellett azonban újabb belső ellenséget találtak, mégpedig a magyarországi németiséget, s a valóban égető szociális kérdést szervesen összekapcsolták egy eddig érintetlen komponenssel, az etnikaival. „Az úri Magyarország pedig azt tanulta a parasztforradalmakból, hogy a parasztság erejét meg kell nyirbálni, idegen elemekkel kell soraikat megbontani, s így aztán hatalmuk teljességét talán az idők végezetéig is biztosíthatják” – konstataulta Féja.⁹⁽⁹⁾ E sajátosan összefoltított „történelemképből” az „idegen”, vagyis a 300 vagy még több év óta itt élő német nemzetiség is egy beépített elem, ezúttal a földbirtokos elit készséges eszköze volt, akik ellen a „megrövidített” magyar parasztságot kellett megvédeni. A „feltoluló nemzeti érzést, vagyis a magyar etnikum jogbiztonságának védelmét” – ahogy Illyés Gyula fogalmazott¹⁰⁽¹⁰⁾ –, immár nemcsak antiszemita attitűdökkel legitimálták, hanem egy nem kevésbé érzelmileg túlhevített németellenességgel is. Illyést, aki 1932-ben a „judeogermán” Budapest szellemi hegemoniáját hangsúlyozta, saját bevallása szerint még Hitler hatalomra jutása előtt foglalkoztatta a németek kollektív kitelepítése. ¹¹⁽¹¹⁾

Mindez egyrészt azt eredményezte, hogy gondolkodásukban az okok vizsgálata és a teendők megjelölése során is háttérbe szorult a gazdasági szempontok érvényesítése, a racionális elemzés. Másrészt viszont felértékelődött a nemzeti szemponté. Ennek egyik megnyilvánulásaként már az 1930-as években összekötötték a földkérdést és a nemzetiségi kérdést.¹²⁽¹²⁾ A magyar parasztság nagy részének nyomorúságos helyzetét nemcsak a nagybirtok változatlan túlsúlyával magyarázták, hanem a magyar ³⁸⁵társadalom „idegen elemeit”, a zsidóságot és a magyarországi németeket is felelőssé tették ezért. Ez a „zsidók és németek elleni kétfrontos harc”, amelynek feldolgozásával még adós a kutatás, azért lehetett sikeres, mert ügyesen épített olyan történelmies képekre, amelyek a magyar történelem önreflexiójából táplálkoztak, s szervesen beépült a köztudatba. Ez épp úgy tetten érhető publicisztikaikban, mint Németh László regényeiben és politikai írásaiban.¹³⁽¹³⁾ Ezt jelezte a Rákosi Jenő 1933-ban megjelent *Elnémult harangok* című regénye¹⁴⁽¹⁴⁾ hatására kibontakozott vita a Hidas községben történekről, majd Illyés¹⁵⁽¹⁵⁾, Kodolányi¹⁶⁽¹⁶⁾ és Fülep Lajos¹⁷⁽¹⁷⁾ baranyai, főleg ormánsági elemzései a „németek terjeszkedéséről”, és ennek hatására „a magyarság pusztulásáról”.

Kerék Mihály, aki az 1945-ös földreformrendelet tervezetét készítette, *A magyar földkérdés* című könyvében már 1939-ben ezt írta: „Amíg más nemzetiségű hazánkiai túlnyomórészt jómódú parasztfalvakban élnek, addig a latifundiumoktól körülvett, határnélküli, túlszűfolt zsellérfalvak, ezek a

szerencsétlen nyomortanyák egytől-egyig magyarok. Azt a történelmi igazságtalanságot, amely az idegent birtokos parasztnak, a magyart pedig földnélküli zsellérnek telepítette, mindmáig nem tettük jóvá.”¹⁸⁽¹⁸⁾

Ehhez az érveléshez a Habsburg-ellenes, s részben abból is táplálkozó, a köztudatba beépült németellenes történelmi tradíciókra hivatkozó, érzelmekre ható propaganda is párosult. Mindezt egyrészt a 400 éves idegen uralom magyar nemzetre káros hatásaival, az ez ellen indított nemzeti szabadságharcok, illetve az 1948-as forradalom leverésével támasztották alá. E németellenes hangot erősítette fel 1933 után a nemzetiszocialista Harmadik Birodalommal szembeni ellenérzés.

Ez pedig – az emancipációs célokat követő, és azok sikertelensége miatt radikalizálódó – német mozgalom tevékenységének hatására fokozatosan kiterjedt a hazai németiség egészére, amelyet egyre inkább a „fenyegető német birodalom” beépített „ötödik hadoszlopa”-ként aposztrofáltak. Ezeket az ellenérzéseket tovább szította a Volksbund háború alatti – sokszor konfrontatív – politikája, majd Magyarország német megszállása 1944 márciusában. Nyilvánvaló e gondolati elemek hasonlósága az MKP-ban megfogalmazottakkal.

Mindezek alapján érthető, hogy az MKP nem fogadta el másik koalíciós partnere, a Független Kisgazdapárt, rentábilisan működő, árutermelésre is képes birtokok kialakítására ³⁸⁶ vonatkozó javaslatát. Inkább a Nemzeti Parasztpárt radikális tervzetét vette magáévá, és támogatta rendelteté formálását, majd törvényerőre emelését.

A fentiekből azonban az is kitűnik, hogy a hasonló végeredmény eltérő kiindulópontból született. A kommunisták ideológiai szempontokat és politikai célokat követve eszközként használták fel a nemzetiségi és a földkérdést, tették programjuk, illetve gyakorlati politikájuk részévé. Sőt, a németek ügyét nem is nemzetiségi, hanem egyértelműen politikai kérdésként kezelték. Ugyanakkor a parasztpártiak egy szociális problémából kiindulva, azt erős nemzeti érzelmektől vezérelve kötötték össze a nemzetiségi kérdéssel, s állították programjuk középpontjába. Az MKP esetében „csupán” a politikai célok eszköze volt a nemzetiségi és a földkérdés megoldása, míg az NPP esetében a politika csak eszköze a szociális és nemzeti sorskérdésként kezelt földosztás, illetve németellenes intézkedések megvalósításának. A végeredmény azonban ugyanaz volt, s ez lett együttműködésük alapja ezekben a kérdésekben.

A fenti két párt álláspontja logikusan következett a történelmi előzményekből és a kialakult politikai szituációból – a pártok státusát is beleértve. A másik két szövetséges párt, a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt – ugyanilyen okokból – ellentmondásos helyzetbe került. Mindkét párt egyaránt szorgalmazta a németek kitelepítését és a földosztást, de a másik két párt álláspontjától eltérő módon, illetve valamelyest differenciáltabban. Kisgazda és szociáldemokrata politikusok már 1942-ben, nyilvános fórumokon hirdették: a németiség egy részének, a Volksbund – „Magyarországhoz hűtlen” – tagjainak kitelepítése jelentheti a probléma megoldását. 1942. december 13-án, a Szociáldemokrata Párt XXXIII. kongresszusán Peyer Károly – a párt más vezetőitől eltérő hangot megütve – kijelentette, hogy a nemzetiségi kérdésnek két része van: az egyiket demokráciával, a másikat vagonokkal, azaz eltávolítással lehet megoldani.¹⁹⁽¹⁹⁾ Nagy felzúdulást keltett Varga Béla katolikus pap, kisgazdapárti képviselő 1942. november 11-i parlamenti beszéde, amelyben felszólította a Volksbund tagjait, hogy tegyenek hitet a magyarság mellett, vagy „egy batyuval” hagyják el az országot, ahogy őseik idejöttek.²⁰⁽²⁰⁾ A szavak mindkét esetben kemények voltak, s jelzik, hogy a két párt vezetői nem előzmények nélkül támogatták a németek elleni, háború utáni intézkedéseket. A szociáldemokraták megosztottsága, illetve Varga Béla szavai azonban arra is utalnak, hogy e pártokban a hazai németiséget egyrészt nem egységesen, másrészt differenciáltan ítélték meg, s az őket sújtó intézkedéseket is ennek megfelelően kívánták érvényesíteni.

387 Az 1930-ban alakult FKgP legsikeresebb időszakában – 1932–1935 között – egyik legjelentősebb bázisa és támasza volt a német birtokos parasztság, különösen az egy-kori „Schwäbische Türkei” területén, Baranya és Tolna megyében, ahol az 1935. évi országgyűlési választások során több helyen indított, illetve támogatott német nemzetiségű jelöltet.²¹⁽²¹⁾ A birtokos parasztság gazdasági politikai érdekeinek képviselője során nem tett különbséget nemzetiségi szempontok szerint. Sőt, ezen túlmenően a hazai németek nemzetiségi törekvéseit is támogatta. Eckhardt Tibor, a párt vezére baranyai kampánykörútján Pécsváradon, német választók előtt hangoztatta: „... a Kisgazdapárt a magyarországi nemzetiségeknek olyan jogokat kíván, mint amelyet mi kívánunk a megszállt területi magyarság részére.”²²⁽²²⁾ A választások során, Baranyában 95 német község közül 58-ban (61,1%) a választók több mint fele a kisgazdapárti, illetve pártonkívüli jelöltre, további hatban — a dárdai választókerületben ellenzéki jelölt nem lévén — a nem hivatalos NEP jelöltként indulóra adta voksát.²³⁽²³⁾ Ennek volt következménye – szemben az 1931. évvel, amikor mind a nyolc kerületben kormánypárti választási siker született – három baranyai választókerületben kisgazdapárti (pécsvárad, villányi), illetve a kisgazdák által is támogatott független (mo–hácsi) jelölt szerzett mandátumot. Mindhárom kerület jellemzője, hogy a lakosság többsége német nemzetiségű volt.²⁴⁽²⁴⁾

Annak, hogy az FKgP vezetése ettől az állásponttól eljutott a németek elűzésének – legalábbis részleges – támogatásáig, számos oka volt. Egyrészt az 1930-as évek elejétől egyre harcosabban Hitlerellenes Bajcsy-Zsilinszky Endre csatlakozása, s a háború éveiben a párton belül megnövekedett befolyása. Ezt erősítette a német gazdák egy része politikai állásfoglalásának változása, csatlakozása a Volksbundhoz, melynek tevékenysége Zsilinszkyt és a kisgazda vezetők többségét nyugtalanította. Ennek volt szimptomatikus jele pl. az, hogy azok a baranyai német gazdák, akik a mohácsi választókerületben, illetve a pécsvárad és villányi kerület előbbihez csatolt községeiben 1935-ben a kisgazda és független jelöltek támogatását, 1939-ben nagyrészt a kormánypárti jelöltként induló Volksbund-vezetőre, Mischung Konrádra szavaztak. A listás szavazáson is csak egy részük adta voksát a kisgazdapártra.²⁵⁽²⁵⁾ A hitleri politika pedig, mely a magyar társadalom és – főként az ellenzéki – politikai elit egy részében félelmeket keltett, a kisgazdapárti vezetőkre is hatott. A háború után pedig a pártnak számolnia kellett azzal, hogy a sajátos hatalmi-politikai viszonyok következtében – legnagyobb társadalmi támogatottsága ellenére – igazodni kénytelen a SZEB szovjet vezetésének elvárásaihoz, illetve az ezt mindenáron érvényesítő kommunisták és szövetségeseik **388** lépéseire. Ez utóbbit a vezetésbe beépült titkos kommunisták is erősítették. Ugyanakkor – e folyamatokkal is dacolva – a pártvezetés jelentős része igyekezett megőrizni tradicionális társadalmi bázisát, illetve annak mellette kitartó részét.

A Szociáldemokrata Párt álláspontjának alakulását döntően két körülmény befolyásolta. Egyrészt az, hogy tagságának igen jelentős hányada, és vezetőinek egy része – német származású volt. Ez különösen ez néhány nagy ipari centrumban (pl. Budapest, Győr) volt érvényes, illetve bányavidékeken (pl. Pécs, Sopron–Brennbergbánya), melyeken a párt nagy befolyással rendelkezett. Erről a bázisról pedig nem mondhatott le. Másrészt a párt politikai megosztottsága, s az a tény, hogy vezetésében a kriptokommunista, ezért az MKP-val együttműködő Szakasits Árpádnak és Marosán Györgynek volt meghatározó szerepe. Egy 1945. június 23-án megjelent cikkben arra utaltak: „... a Szociáldemokrata Párt és a Népszava [már korábban – a szerzők] (...) a kollektív felelősség fasisztaizmú (sic!) szólamával szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy egyénileg kell megvizsgálni minden egyes ember magatartását; a bűnösök szigorúan bíraltassanak el, de senki ne szenvedjen csupán azért, mert valamely nemzetiséghez tartozik, vagy egy kisebbség nyelvén beszél.”²⁶⁽²⁶⁾

A háború után elsőként és kezdeményezően a Nemzeti Parasztpárt politikusai foglalkoztak a földreform és a németek ügyével, korábbi álláspontjuknak megfelelően összekapcsolva azokat. Ekkor már hangsúlyozottan a magyarországi németiség egészét felelőssé téve, valamennyiük kitelepítését követelték

és szorgalmazták. Kovács Imre, a párt főtitkára 1945. április 22-i cikkében összegezte az általa a német nemzetiségnek tulajdonított bűnöket: „...harcoltunk kifelé a németekkel és harcoltunk velük itt bent, az országban. A magyar történelemben jelentkezett elsőnek az Ötödik Hadoszlop. Céltudatos, merész telepítési politikával, kirajzással helyezkedett el az országban a németiség egy része, hogy akarva-akaratlanul képviselje a német érdekeket. Jöttek egy batyuval a hátukon, szemükben az új föld ígéretének varázsával, lelkükben a hűség örök fogadalmával, hogy mindig, minden körülmények között az anyanépet, az anyaországot: Germániát szolgálják. (...) Hitler még nem volt, vagy csak a germán ösztönökben készülődött borzalmas ámokfutására, de az Ötödik Hadoszlop már az ő érdekében dolgozott. (...) Nem érdemli meg a svábság a kegyelmet. Ha végigtekintünk az elpusztított országon, a felrobbantott hidakon, a kiégett Váron, ne felejtjük el, hogy ez majdnem teljes egészében az ő bűnük. Ők hozták, ők közvetítették Hitler politikáját Magyarországra. (...) Le merjük írni, ki merjük mondani: harminc kilós csomaggal és ötven pengővel menjenek.”²⁷⁽²⁷⁾ Ebben a néhány mondatban benne van mindaz, amit a korabeli propaganda a németiség bűneül felrótt.

S ebben a parasztpárt nem maradt egyedül. Rendszeresen hasonlóan fogalmaztak a kommunista párt vezetői is. Gerő Ernő, néhány nappal korábban így írt egyik cikkében: ³⁸⁹„...a magyar nép szemében a svábság mindig a szabadság örök ellenségét jelentette. (...) Századokkal ezelőtt már úgy telepítették őket ide, a zsíros, magyar fekete földekre, mint gyarmati népek közé a német hatalomvágy misszionáriusait. (...) A magyar föld kenyeret adott nekik, ők a magyar nép utolsó falatját is a náci zsoldosok tarisznyájába lopkodták. Mint Hitler janicsárjait, felelősség terheli őket azért, hogy Magyarországnak újból el kellett szenvednie egy súlyos nemzeti katasztrófát. (...) A háborús bűnösök listáján őket illeti az egyik első hely.”²⁸⁽²⁸⁾ Mindez része volt annak a propagandahadjáratnak, amely elsősorban, de nem kizárólag e két párt sajtójában és gyűlésein folyt, s amely – miként az idézetek is jelzik – gyakran élt irracionális, sőt abszurd érvekkel.

Ebben a versenyfutásban sajtójával a *Független Kisgazdapárt* sem akart lemaradni. A Kis Újság – Gerő cikkével azonos napon, hasonlóan az MKP és az NPP érveléséhez – megállapította, hogy végeredményben „az elmúlt évek bűneiért jórésztben a hazai svábság felelős”. Majd – a „végleges megoldás” technikai aspektusaira helyezve a hangsúlyt – így folytatta: „Kétségtelen, nem lesz kis feladat félmillió ember kioperálása a nemzet testéből. De gondoljunk arra, hogy hozzávetőleges adatok szerint is a németek körülbelül egymillió embert áldoztak fel saját céljukért a magyar lakosság köréből. Ezeket kivégezték, börtönökbe vetették, elhurcolták és a hazai svábság a kitelepítést még mindig köszönje meg a magyarságnak”. A készülő demokrácia érdekében helyeselte ezért a lap „kiítani a német mótelyt, kivágni a német fekélyt az ország most gyógyuló testéből”.²⁹⁽²⁹⁾

A propagandakampány nem korlátozódott az országos sajtóra, illetve pártrendezvényekre. A vidéki szervezetek gyűlésein, a helyi lapokban, szórólapokon és plakátokon is terjesztették ezeket a nézeteket.³⁰⁽³⁰⁾

1945 áprilisában, tehát a „felszabadulás” havában a hatalmat gyakorlók meghatározó részében már egyetértés volt abban, hogy a magyarországi német kisebbséget kollektíven kell büntetni, vagyis ki kell telepíteni függetlenül egyes tagjainak tényleges politikai szerepvállalásától.³¹⁽³¹⁾ Azáltal, hogy az eredetileg csak a tényleges felelős-séggel tartozó németek politikai kérdésként kezelt ügyét a németiség egészére vonatkoztatták, a változatlanul politikai célokat szolgáló kérdés nemzetiségpolitikai színezetet kapott.

A következő hetek fejleményei azonban megfontolásra intették őket. A pártközi értekezleteken, koalíciós egyeztetéseken, kormányüléseken, illetve nemzetközi tárgyalásokon már többen árnyaltabban alkalmazták a megtorló intézkedések szükségességének érveit, s a gyakorlati megvalósítás különböző fázisaiban – a kulisszák mögött – már megnyilvánult a kisgazda és szociáldemokrata képviselők és

egyes parasztpárti ³⁹⁰politikusok³²⁽³²⁾ eltérő álláspontja.³³⁽³³⁾ Ennek legfőbb oka az volt, hogy a reciprocitás elve alapján reális fenyegetéssé vált, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbségre ugyanazon megtorlást fogják alkalmazni. Ez pedig, amennyiben Beneš tervei megvalósultak volna, több mint egymillió magyar befogadására és elhelyezésére kényszerítette volna a magyar kormányzatot.³⁴⁽³⁴⁾

Az 1945. május 14-én tartott pártközi értekezleten – a pártok közötti részleges nézetkülönbségekből fakadó vita után – konszenzusos megállapodás született arról, hogy a németekkel kapcsolatos intézkedéseket (internálás, össze- és kitelepítés) nem a népcsoport egészére, hanem csak a „hitleristákra” vonatkozóan érvényesítik, miszerint: „Magyarországon nincs svábkérdés, csak német fasiszták kérdése van.”³⁵⁽³⁵⁾ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány június 20-án hozott 3820/1945. M. E. sz. rendelete ennek szellemében született, s a SZEB útján a győztes hatalmakhoz május 26-án eljuttatott jegyzékében is ennek megfelelően fogalmazott: „...azokat a németeket, akik Magyarország ügyét elárulták, és a hitlerizmus szolgálatába állottak, szükséges volna az ország területéről eltávolítani, mert csak ilyen módon lenne biztosítható, hogy többé német szellem és német elnyomás ne lehessen.”³⁶⁽³⁶⁾ A „kitelepítendő fasisztá”-nak minősítettek számát is fokozatosan csökkentették, az eredeti 300 ezerről, 250, majd 200 ezerre.³⁷⁽³⁷⁾

A három nagyhatalom a potsdami konferencián, 1945. augusztus 2-án úgy határozott, hogy „a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosoknak vagy annak egy részének áttelepítésére vonatkozó intézkedéseket kell foganatosítani”.³⁸⁽³⁸⁾ A döntéssel kapcsolatban két momentum érdemel figyelmet. Egyrészt az, hogy más vesztes országok, mint pl. a szintén jelentős számú német lakossal rendelkező Románia a kérdés kapcsán nem került szóba. A Magyarországra vonatkozó döntésben tehát meghatározó szerepe volt a magyar kormány kezdeményezésének, május végi jegyzékének. Másrészt a határozat – amely e kérdésben is a Szovjetunió és a nyugati hatalmak közötti vita jegyében született – nem adott létszámkereteket, utóbbiak azonban ³⁹¹ragaszkodtak ahhoz, hogy ez nem jelenheti a kollektív bűnösség elvének elfogadását, s a kitelepítést „szervezetten és emberséges módon” kell végrehajtani.³⁹⁽³⁹⁾

A konferencia álláspontját azonban a feladat végrehajtásával megbízott SZEB vezetése saját értelmezésében továbbította a magyar kormányhoz, amely szerint a magyar kormánynak 450.000 németet kell kitelepítenie. Ez a szám pedig meghaladta az ország területén akkor élő „Ungarndeutsch”-ok számát, tehát az elvárás a németek kollektív bűnösség elve alapján történő felelősségre vonását követelte. A kommunista és parasztpárti politikusok – élükön a titkos kommunista, parasztpárti belügyminiszterrel, Erdei Ferencsel – a fenti szellemben és korábbi nézeteiknek megfelelően folytatták a rendeletelőkészítést. Ezen nem tudott változtatni sem a parasztpárti, sem a kisközgazdasági és szociáldemokrata politikusok ekkorra felerősödő, differenciált megítélését követelő álláspontja, még kevésbé az egyházi méltóságok és független értelmiségiek tiltakozása. Ugyanígy hatástalan maradt az amerikaiak figyelmeztetése, akik kategorikusan jelezték, hogy Potsdamban nem született döntés a kollektív felelősségre vonásról.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Ennek megfelelően az 1945. decemberében hozott 12330/1945. M.E. sz. kormányrendelet úgy rendelkezett, hogy „Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutóbbi népszámlálási összeírás alkalmából német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.”⁴¹⁽⁴¹⁾ Ez a megfogalmazás a benne foglalt első három kritérium alapján egyértelműen valamennyi magyarországi németre vonatkozik. Azaz, minden kétséget kizáróan a kollektív felelősség elvét érvényesíti, a KMP, az NPP és a SZEB szovjet vezetése akaratának megfelelően. Ez részükről politikai indíttatású döntés volt, nem nemzetiségi, csak annak egész nemzetiséget érintő hatálya kelthetett ilyen látszatot.

Ezt igazolja a kormány 1945 nyarán készült tervezete is, amely egy leendő nemzetiségi törvény

alapelveit tartalmazta. A dokumentum 23 pontban összegezte – a San Francisco-i alapokmány szellemében – a kisebbségek valamennyi demokratikus jogának biztosítását. A 24. pontban azonban deklarálták: „A fenti alapelvek a magyarországi német kisebbséghez tartozókra nem vonatkoznak. Helyzetük nemzetközi rendezéséig reájuk nézve a jelenlegi jogszabályok maradnak érvényben.” Hozzátehetjük: az 1944 decemberétől őket sújtó, jogfosztó jellegű jogszabályok.⁴²⁽⁴²⁾

A rendelet heves tiltakozást váltott ki a szociáldemokrata és kispárti politikusokból, értelmiségi körökből és a különböző felekezetek püspökeiből. Hivatkozási alapjuk – mint pl. Balogh István államtitkárnak – részben az volt, hogy a rendelet ellentmond ³⁹²a potsdami határozatnak, ami csak lehetőséget kínált, de nem írt elő kötelezettséget.⁴³⁽⁴³⁾ Eszközeik azonban a rendelet végrehajtására csekélyek voltak; kimerültek mentesítő igazolások kiadásában⁴⁴⁽⁴⁴⁾, illetve annak ígéretében, hogy a végrehajtási utasítás révén változtatásokat eszközölnek.⁴⁵⁽⁴⁵⁾

A szakirodalom már részletesen bemutatta, hogy – miként földjeik elvétele –, a németek kitelepítése sem történt meg a kollektív bűnösség elvéből fakadó teljességgel.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ Az Országos Földhivatal élén álló Kerék Mihály és munkatársa, Bodor György számításai szerint 325 német többségű községben összesen mintegy 1,030.000 hold föld állt rendelkezésre a földosztás céljaira, melynek 90%-át lehetett volna elkobozni, s visszaadni „igazi tulajdonosainak, az elűzött őslakos magyar jobbágyság utódainak”.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ A földreform keretében végül mintegy 5,6 millió katasztrális holdnyi földterület osztottak fel. Ebből magánszemélyeknek juttattak 3,2 millió hektárt.⁴⁸⁽⁴⁸⁾ Mindebből 204.116 katasztrális hold 33.308 Volksbund-tag birtokából származott.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ Ez azt jelentette, hogy a magyarországi németek birtokainak mintegy 19,8%-át osztották ki, s ez az összes kiosztott földterület 6,4%-át tette ki. Ezzel azonban nem zárult le a németek földtől történő megfosztása. Annak következő etapja a németek kitelepítésének első, 1947 tavaszáig tartó szakasza, majd a Csehszlovákiából, a lakosságcsere nyomán érkezett mintegy 68 ezer főnyi magyar letelepítése volt, szintén zömmel németek portáira. Ennek volumenét azonban nem ismerjük. Az mindenesetre bizonyos, hogy ekkorra a nagybirtokokat felosztották, így a – többségében jobb módú – felvidéki birtokos parasztok földhöz juttatásához a német birtokosok még megmaradt földjeit vehették igénybe.

A módszereket illetően csupán egy példára utalunk. A magyar menekültek elhelyezését eleve német falvakba tervezték. A parasztpárti Bodor György kezdeményezésére és irányításával a Dunántúlon szétszóródott bukovinai székelyeket 1945 áprilisában, a földreform megvalósításával együtt a Tolna megyei Bonyhád környékén telepítették le, többé-kevésbé összefüggő területen. Végcélja egy „önálló székely vármegye” létesítése volt az egykori német településterületen. Az akció során a térség német lakosságának nagy részét internálták, s házaikba, birtokaikra költöztették a telepeseket. Hirdetett álláspontja szerint a Volksbund-tagok javait vették igénybe. Nem bízván azonban a szervezet hivatalos listáiban, a kommunista vezetésű rendőrséggel ellenőriztette azokat, illetve hiányuk esetében velük állapított meg a szövetség falubeli ³⁹³tagjait. Az eljárás önkényes besorolásokra is lehetőséget adott. Mindeközben Bodor tudatosan kijátszotta, megszegte a hatályos jogszabályokat, büszkén nevezve azt „forradalmi tettnek”, amihez hivatkozási alapul szolgálhattak Kovács Imre és Gerő idézett szavai.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ Hasonló, törvénytelen eljárás folyt más területeken is.

A törvénytelenység azonban nem csupán egyes eseményeket jellemzett. A magyarországi németekkel kapcsolatos intézkedéssorozat egész folyamatában a klasszikus és alapvető jogelvek sorát szegték meg, a bűnösség kritériumainak esetenként eltérő és gyakran tetszőlegesen értelmezhető definiálásától, az ártatlanság vélelmének figyelmen kívül hagyásán, az eljárások kielégítő jogi szabályozásának elmaradásán, a jogorvoslati lehetőség hiányán át számos olyan kiskapu biztosításáig, melyek segítségével a hatóságok még korlátlanabban kisémmizhették az amúgy is kiszolgáltatottakat.⁵¹⁽⁵¹⁾

A szakirodalom már sok mindent feltárt a gyakorlati megvalósítás módszereiről. Ismerjük annak

antihumánus voltát, a telepesek beköltöztetését a németek házaiba, az ebből származó kényszereket és hatásukat, a máig tapasztalható, lappangó konfliktusokat. Azt, hogy a németek milyen embertelen körülmények között kényszerültek elhagyni szülőföldjüket és másokra hagyni több generáció munkája eredményeként felhalmozott javait. Vannak globális adataink arról, hányan távoztak Magyarországról. A korszak és a témakör kutatói összefoglalóan már megállapították, hogy a németek kitelepítésre történő kijelölésében nem politikai szerepvállalásuk, hanem birtokuk mérete játszott nagyobb szerepet, s a nagyobb birtokkal rendelkező családok földjét, házát vették el mások igényeinek kielégítése érdekében. Eddig ismert adataink szerint azonban a birtokos paraszti réteg kisebb mértékben vett részt a Volksbund szervezésében, tevékenységében és a Waffen-SS-ben, illetve annak toborzásában, mint a magyarországi németiség más rétegei. Így az eredetileg megjelölt politikai célokkal és azokat dokumentáló jogszabályokkal ellentétben nagyrészt éppen nem azokat érte sérelem, akik arra a hatalom birtokosainak definíciói szerint rászolgáltak. Azt is mondhatjuk tehát, hogy a földkérdésnek döntő szerepe volt a csökkentett számban kitelepítettek körének meghatározásában.

A konkrét következményekről azonban csak mikrovizsgálatokkal alakíthatunk ki valóban pontos képet. A németek lakta falvak telekkönyvi adatainak, illetve a kitelepítettek névsorának, valamint a Volksbund-tagok, -vezetők és a Waffen-SS-be önként jelentkezettek listáinak tételes vizsgálata, a kitelepített családok birtokai nagyságának áttekintése alapján állapíthatjuk meg biztosan a fenti összefüggés helytálló voltát, illetve azt, hogy mennyiben volt általános, esetleg milyen helyi eltérésekkel érvényesült, s a helyi sajátosságok milyen okokkal magyarázhatók. Miként azt is, hogy a németektől elvett földterületek hány százalékát kobozták el a földosztás kapcsán, s milyen nagyságú területektől fosztották meg őket ezt követően, a nem sokkal később lezajló ki- és betelepítések során. Néhány település vonatkozásában készült ugyan adatfeltárás és elemzés ezekről a tényezőkről, a teljes körű, koncepciózus, egységes ³⁹⁴vizsgálat azonban még el sem kezdődött.⁵²⁽⁵²⁾ Egy további fontos problémakör szintén feltáratlan még. Nem ismerjük még a középszintű politikai vezetők konkrét tevékenységét és felelősségét, illetve a vidéki közigazgatás pontos szerepét a rendelet végrehajtásában.⁵³⁽⁵³⁾ Az a következő évek feladata, amit csak aprólékos munkával lehet megvalósítani.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az új magyarországi hatalom az évszázadok óta halmozódó belső szociális problémát, az agrárszegénység kérdését, illetve a lakóhelyükről távozni/menekülni kényszerült magyarok ügyét – mindkét esetben ideológiai megfontolások alapján és politikai céloktól vezérelve – részben a magyar birtokos osztályok, részben azonban a magyarországi németek rovására igyekezett megoldani. Utóbbiak vonatkozásában úgy, hogy a földkérdést összekapcsolták a nemzetiségi kérdéssel, pontosabban: politikai megfontolásaiknak nemzetiségi színezetet adtak. Ezáltal a németiség politikai alapon történő kollektív elítélésén túl a kitelepítésre kijelöltek személyének kiválasztásában döntő szerepet játszott a kisajátítható javak (föld, ház, mezőgazdasági felszerelés) mennyisége. Mindez politikai és nem gazdasági célokat szolgált. Ezáltal pedig nem csak a magyarországi németekre nézve volt tragikus és igazságtalan. A fejlett mezőgazdasági kultúrával rendelkező, hatékonyan termelő német birtokos parasztok elűzése révén a mezőgazdaság teljesítőképességét is rontották, s ezzel súlyos gazdasági károkat okoztak az egész magyar társadalomnak.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL
/ Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴

³⁹⁵**Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez**
(1921–1946)⁵⁴⁽⁵⁴⁾

„Szomorú történetek voltak ezek!”

**2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL
/ Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴ / A
nemzetiségek békés együttélése**

A nemzetiségek békés együttélése

Fiedler, Weber, Sterbenz, Handler, Flandorffer, Steeg, Halvax, Bruckner, Holzmann, Steiner: csak néhány a múlt századi soproni családok közül, akik németként a magyarokkal, horvátokkal, zsidókkal békében élve tették a nyugat-magyarországi térség egyik központjává Sopront – Ödenburgot. A „boldog békeidők” elmúlását és a többnyelvű, többkultúrájú város majdani hanyatlását jelző első hajszáltrepedések már az 1921-es, Sopron és környéke hovatartozásáról döntő népszavazás előtt jelentkeztek, hogy aztán mind nagyobbá válva szétzilálják a várost.

Sopron 20. századi történelmének „legsűrűbb” és egyik legfájdalmasabb időszaka volt az 1940-es évek második fele. 1944-ben deportálták a kulturális és gazdasági életben egyaránt jelentős szerepet vállaló zsidókat. Nem egészen két esztendővel később, 1946 tavaszán pedig több mint 12 ezer német elűzéséről döntöttek a hatóságok, megtörve ezzel a háborús pusztításokat súlyosan megszenvedő város fejlődését.

A jelen cikk a kiűzött soproni németeknek kíván emléket állítani; rá kíván világítani a „Vertreibung”⁵⁵⁽⁵⁵⁾ okaira, és választ keres arra a megkerülhetetlen kérdésre is, hogy: mindezért kit, vagy kiket terhel a felelősség? A nyugati szövetségeseket? A szovjeteket? Vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság és a Szovjetunió által irányított magyar kormányt? Netalán Sopron város és vármegye vezetését?

Ahhoz, hogy valamelyest sikerüljön megérteni a kitelepítéseket, illetve az 1945 és 1946 között Sopronban uralkodó közhangulatot, vissza kell menni egészen az 1921-es népszavazásig. A levéltári adatok mellett pedig segítségül kell hívni a még élő szemtanúkat, és áldozatok visszaemlékezéseit is.⁵⁶⁽⁵⁶⁾ Itt mondok köszönetet Ley Imrének, aki 17 évesen a kitelepítendő listájára került, hogy később, mint munkást mentesítsék. Sokat segített visszaemlékezéseivel Gangl János, aki fiatal vasutasként volt szemtanúja a hatalom által humánusnak mondott német kitelepítéseknek. Köszönet illeti Szalay Nándornét, született Steeg Zsófiát, akit 18 évesen köteleztek kitelepülésre, hogy három hónap után kalandos úton szökjön haza. Felbecsülhetetlen értékű információval szolgált Bruckner Nándor, aki egy poncichter család gyermekeként tapasztalhatta meg a kitelepítések után is folytatódó lelki és fizikai terrort, illetve jogfosztásokat, csak azért, mert németnek született. Végül, de nem utolsó sorban köszönetet szeretnék mondani azoknak a soproniaknak, akik kapcsolataikkal és rövid visszaemlékezéseikkel segítettek munkámat.

**2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL
/ Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴ / A
fordulópont. Az 1921-es népszavazás és előzményei**

³⁹⁶A fordulópont. Az 1921-es népszavazás és előzményei

Sopron az évszázadok során Nyugat-Magyarország egyik legfontosabb gazdasági és kulturális központjává vált, összekapcsolva az ott élő nemzetiségeket: magyarokat, németeket, horvátokat, zsidókat. A békés együttélésnek viszont a németekre nézve voltak – igaz jóval később jelentkező – negatívumai is. Bár 1874-ben megalapították kulturális szervezetüket, a Wirtschaftsbürger Vereint,

érdekvédelem szempontjából mégsem lettek olyan szervezettek, mint a feszültségekkel sokkal inkább terhes nemzetiségi légkörben élő bánáti svábok. Ez pedig az első világháború után megbosszulta magát. Az 1910-es évek legvégén a Sopronban is kiéleződő nemzetiségi konfliktusokon a kormányzat – később tanulva a más nemzetiségekkel szemben elkövetett hibáiból – a nyugat-magyarországi németeknek adott autonómiával kívánt úrrá lenni. A frissen életre hívott Ausztria azonban magának követelte Magyarország – zömében németek által lakott – nyugati területsávját, későbbi nevén Burgenlandot, illetve a térség „fővárosának” tartott Sopront. Így a trianoni béketárgyalásokon is terítékre került a régió hovatartozásának problémája. A magyar politikai elit pedig veszni látta a várost.

A kormány úgy érezte, az 1921. december 14-ére kiírt népszavazás lehet az utolsó esélye arra, hogy legalább a magyar nép előtt emelt fővel léphessen ki az elvesztett világháborúból. Az 1920-as népszámlálási adatok – a városban élők 48%-a németnek, 48,8%-a pedig magyarnak vallotta magát, a falvak majd mindegyikében pedig a németek éltek többen – szoros eredményt jósoltak, és az sem volt elképzelhetetlen, hogy a fennmaradó 3,2 százalékban jelentős részt képviselő horvátok a nyugati szomszéd mellett voksolnak. Ilyen végeredménnyel Magyarország is számolt, mint ahogy azzal is, hogy a németiség nem lesz teljesen egységes. A városi, polgárosodott, már nyelvükben is inkább magyarnak mondható, a köztisztviselői karban vagy a hivatalokban elhelyezkedett németek mind jobban kötődtek a számukra állást és életpályát biztosító király nélküli Magyar Királysághoz. A földműveléssel, és azon belül is a szőlészettel, borászattal foglalkozó poncichterek viszont jobban megőrizték német anyanyelvüket, nemzetiségüket. A „határban” elterülő, 200-300 négyszögöles, vagy legfeljebb 2 hektáros földjeik révén napi, nemegyszer pedig rokoni kapcsolatban is voltak a „szomszédban” élőkkel.

„Reggel lovas kocsival lementek a Fertő melletti szőlőkbe, ott egész nap kapáltak, és csak este jöttek haza. Akkor is először az állatokat kellett megetetni, majd utána főztek maguknak valamit. Ezért ettek a poncichterek olyan, gyorsan elkészíthető, tápláló ételeket, mint a babsterc. Amely másnap is jó volt, csak be kellett pakolni a Hammerfilternek nevezett kék kötényükbe, és kapálás közben mindig lehetett egy-egy falást enni.”⁵⁷⁽⁵⁷⁾ „A balfi Pihenőkeresztnél volt az első pihenőjük, ahol hajnalban, amikor mentek ki a szőlőbe, megálltak reggelizni: babstercet ettek, és vizet ittak hozzá. Majd mindenki indult tovább a saját szőlőjébe.”⁵⁸⁽⁵⁸⁾ A szőlőből azonban nem minden esetben a poncichterek készítettek bort. „Voltak fölvasárlók, főleg zsidók, mint például a Spitzerék, Pisitzek. Ők vették meg a szőlőt, majd az abból érlelt bort Svájcba exportálták vonatokon, amelyek a Déli állomásról indultak. A poncichterekkel ugyancsak ³⁹⁷üzleti kapcsolatban voltak az olyan borcézárok, mint a Graflék, Alberték, Gősiék, akik a vendéglőkben árulták a bort.”⁵⁹⁽⁵⁹⁾

Nyelvében is sokszínű volt a város. „Sopronban, ha valamelyik fiú megszólalt, rögtön lehetett tudni, hogy hol lakik, mivel foglalkoznak a szülei. A piacon – ahova a környék falvaiból a horvátoktól kezdve a magyarokon keresztül a németekig sokan jöttek árulni – még szembetűnőbb volt ez a nyelvbéli különbség. Volt, aki Oa-nak ejtette a német Eier szót, míg mások Eie-nek mondták. Én egészen harmadik osztályig nem tudtam magyarul – igaz édesapám magyar, édesanyám viszont ágfalvi német leány volt, ezért ha németül mondott nekem valamit, lehet hogy magyarul feleltem, vagy éppen fordítva.”⁶⁰⁽⁶⁰⁾

A német anyanyelv, nemzetiség és kultúra ápolása azonban nem jelentett egyet az elszakadási szándékkal. Sőt! A népszavazást megelőzően egy negyven gazdából álló küldöttség kereste fel Bethlen István miniszterelnököt, akit biztosítottak hűségükről. Cserébe arra kérték a kormányfőt, hogy tartsa és tartassa be a még a dualizmus korában született, ám mindaddig „elszabotált” nemzetiségi törvényt,⁶¹⁽⁶¹⁾ amely elvileg biztosította a szabad anyanyelvhasználatot, valamint a német kultúra háborítatlan ápolását az iskolákban és a közigazgatásban.⁶²⁽⁶²⁾ Az egyetlen német nemzetiségű és anyanyelvű parlamenti képviselő, a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere, Bleyer Jakab is az elcsatolás ellen

agitált. Igaz hazafias beszédeivel nem biztos, hogy csak használt az ügynek.⁶³⁽⁶³⁾

A népszavazást több, sokszor előre megtervezett, mégis spontánnak beállított, hazafias tüntetés előzte meg. Szeptember 8-án pedig fegyveres összetűzésre is sor került, igaz nem Sopronban, hanem a határhoz közelebb fekvő, németajkúak által lakott Ágfalván. Az utóbb már csataként emlegetett összetűzésben az elszakadást ellenző, részben az ország más részeiből is érkező felkelők egy csoportja csapott össze a Sopron felé tartó osztrák csendőrökkel.

December 14-én ilyen, konfliktusokkal terhelt légkörben járultak az urnák elé a szavazásra jogosult polgárok. A voksolás végeredménye: 15334-en Magyarországra, 8227-en pedig Ausztriára adták le a szavazócédulájukat, 502 szavazatot pedig érvénytelennek nyilvánítottak. A falvakban lakók 54,5 %-a Ausztriára voksolt (másként voksolt a magyarok által lakott Nagycenk, a horvátok lakta Kópháza és a német Fertőboz lakossága), Sopron város polgárainak 72,25 %-a azonban Magyarország mellett döntött.⁶⁴⁽⁶⁴⁾

398 Az eredményt azonban szinte a kezdetektől fogva másként értékelte a nemzetiségekkel a trianoni döntést követően kemény kézzel bánó magyar kormány: azokra a poncichterekre, akik nem elítélhető módon Ausztriára szavaztak, hazaárulóként tekintett. Nem sokkal később pedig már az összes némettel kibővítette a hűtlenek körét. Az államférfiak elfelejtették azt az elhanyagolhatóan tény, hogy a város nem maradhatott volna Magyarországon, ha a németek egy jelentősebb része nem szavaz Ausztria ellen.

Az 1921-es népszavazás azonban annak ellenére, hogy az első világháborút követően a győztes antant hatalmaknak a béketeremtés volt a célja, lényegében nem tartós békét, hanem hosszú, több évtizedig elhúzódó nemzetiségi ellentétet szült. Nem meglepő tehát, hogy Ausztriában bizonyos körök, majd az 1938-ban közvetlen szomszédává váló Harmadik Birodalom néhány politikusa nem vetette el a soproni „ficak” annektálásának lehetőségét. Azonban míg az előbbi így kívánta helyreállítani a megnehezített gazdasági és kommunikációs kapcsolatokat, addig Hitler már a németajkú város természetes környezetbe történő visszacsatolásáról álmodott.⁶⁵⁽⁶⁵⁾

Burgenland létrehozásával a valamikor egységes régiót kettészakította az új, győztesek által kijelölt határ, a nyugat-magyarországi németekre nehéz idők vártak. A magyar politikai elit továbbra sem tanult a Trianonhoz vezető nemzetiségi politikájából, és megfélemlített a még Bethlen István által tett ígéretről is. Erőteljes asszimilációba kezdett, amelyet megakadályozni ugyan nem tudott, valamelyest viszont megpróbált csillapítani a polgármester, Sopronyi-Thurner Mihály. A magyarosítási kísérleteket azonban sem Ausztria, sem a megerősödő Németország nem nézte jó szemmel.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴ / Az (erőszakos) asszimilálás Sopronban 1921 és 1938 között

Az (erőszakos) asszimilálás Sopronban 1921 és 1938 között

A népszavazást követően Sopron megpróbált ugyanúgy élni, mint ahogy azt a „boldog békeidőkben” tette. Továbbra is át lehetett járni dolgozni a határon, vegyes házasságok is kötődtek, amelyeket csak a magyar és az osztrák államigazgatás nehezített meg némileg. A politika és a sajtó szintjén viszont már forrtak az indulatok. Míg Ausztriában hivatalosan is csalást sejtettek az eredmények hátterében, addig a magyarok egyszerűen megfélemlítettek a német voksokról. Tovább erősítették a bizalmatlanságot az osztrák újságokban megjelent cikkek, és a politikusok nyilatkozatai is. Többek között ezért is helyezték rendőrségi megfigyelés alá a németnyelvű Oedenburger Zeitungot, amelynek 1923-ban – pángermán eszmék hirdetésének vádjával – a betiltását is kilátásba helyezték. A köztisztviselői kinevezések,

kitüntetések, illetve jutalmak odaítélésekor bevett gyakorlattá vált a szóba került személyek 1921-ben tanúsított viselkedésének átvizsgálása is. Ha egy poncichter akár csak apró jelét mutatta az Ausztria iránti szimpátiának, azonnal nem kapott borkimérési engedélyt, ellehetetlenítve ezzel egész családjának megélhetését. Személyi ügyekben a polgármesteri hivatal, és maga a polgármester is rendszeresen igénybe vette a rendőrség információit, nem egyszer pedig a rendőrbesúgók jelentéseit. A nemzetiségi törvényben, és a 4044/1919. 399sz. rendeletben garantált nemzetiségi és nyelvhasználati jogokat sem biztosították maradéktalanul. Például annak ellenére sem vezették németül a közgyűlési jegyzőkönyveket, hogy az akkor hatályos jogszabályok lehetővé tették ezt.⁶⁶⁽⁶⁶⁾ Jellemző kortűnet, hogy a német anyanyelvű polgármester is ellenezte a törvény bevezetését. Állami cég alkalmazottja és köztisztviselő is csak akkor lehetett valaki, ha hajlandó volt magyarosítani vezetéknévét. Ugyancsak anyanyelv- és identitásváltásra kényszerített többeket a Vitézi Szék.⁶⁷⁽⁶⁷⁾

A németeknek mégis az fájt a leginkább, hogy a sajtó mellett már az egész magyarság megfedkezett arról a tényről, hogy hűségük nélkül Sopron nem maradhatott volna magyar város. A népszavazást követően feltámadó, mind agresszívabb magyarosítási kísérletekre válaszul a német szavazók az 1922-es nemzetgyűlési választásokon, a kormánypártok többszöri kérése ellenére is azt a szociáldemokrata jelöltet juttatták mandátumhoz, akinek kampánya szinte csak a német nemzetiség problémáiról szólt. A korban elfogadhatatlan, tömeges „baloldali elhajlás” háttérben viszont nem a politikai szimpátia, hanem az elhibázott, Trianon ellenére változatlan kisebbségpolitika állt.

Mivel a választásokat követően sem változott semmi, a németek új segítőtárs után néztek, akit a népszavazás eredményét mindig is megkérdőjelező Ausztria személyében véltek megtalálni. Az 1926. januárjában az osztrák kancellárhoz látogató delegáció már nem csak kérte, hanem egyenesen követelte, hogy Sopront csatolják Ausztriához.⁶⁸⁽⁶⁸⁾ A tárgyalásnak mindössze egyetlen eredménye lett, a városvezetés és a felsőbb politikai körök mellett már a közvélemény is igazolva látta: 1921-ben az összes német az elcsatolást támogatta, ráadásul hozzáállásuk jótányit sem változott. A helyi németiség egyik szellemi vezetőjének tartott Medgyesi Schwartz Alfréd – ahogy azt egyik memorandumában is kifejtette – a helyzet elfajulását a német tannyelvű iskolák beindításával, illetve nemzetiségi választókerületek felállításával vélte megakadályozhatónak, ezek a javaslatok azonban elfogadhatatlanok voltak a magyar kormány és a város hűségére oly’ büszke soproni véleményformálók számára.

A szerencsétlen és sikertelen kiútkeresések közepette biztató lépésekre is sor került. A múlt század óta tevékenykedő kultúregylet, a Wirtschaftsbürger Verein mellett 1925-ben megalakult a Magyarországi Németek Népművelődési Egyesületének (Ungarlandisch Deutscher Volksbildungsverein – UDV) helyi szervezete is, amely születésétől kezdve a megoldatlan hiányosságokkal és problémákkal foglalkozott. Többször sérelmezte a korábban híres német színház elsorvasztását, a német értelmiség elmagyarosítását, és sürgette a poncichterek számára fontos szőlész-borász tanintézet felállítását. Az iskola hiánya miatt a fiatalabb gazdák továbbra csak is csak az idősebbek pincéiben rendezett ad hoc tanfolyamokon sajátíthatták el a borkészítés fortélyait.⁶⁹⁽⁶⁹⁾ Az alapfokú oktatásban is hátrányt szenvedett a németiség. Annak ellenére, ⁴⁰⁰hogy a 4800/1923 sz. rendelet lehetővé tette a szülők szabad iskolaválasztását, mégsem volt miből választani. Menekülő útnak a két tannyelvű iskolák számítottak. „Nem volt német nyelvű iskola. Én III. osztályig olyan iskolába jártam, ahol magyar volt a bevezető nyelv, a többi tantárgyat pedig németül tanultuk. Az iskolában volt némi ellentét a magyar és a német diákok között, minket például svábbogárnak csúfoltak.”⁷⁰⁽⁷⁰⁾

A helyzet változatlanságát látva Ausztria mellett immár Németország is egyre nagyobb figyelmet fordított Nyugat-Magyarországra. A szoros németországi kapcsolatokkal rendelkező Deutscher Schulverein Südmärk, és az ugyancsak németbarátnak tartott Verein für das Deutschtum im Auslande – a későbbi osztrák Volksbund – egyaránt élénk érdeklődést mutatott a szomszédban élő testvérek

helyzete iránt. Az újságcikkek, és a fenti két szervezet nagygyűléseinek negatív hangneme miatt a magyar külügyminisztérium szinte állandóan tiltakozni és magyarázkodni kényszerült, próbálva tételesen cáfolni az elhangzottakat és leírtakat. Egy ilyen, a külügyet felháborító és a németeket is kínos helyzetbe hozó nyilatkozatot tett a Burgenlandi tartományfőnök-helyettes, Ludwig Leser, aki azt találta mondani: Ausztria soha sem mond le a határ túloldalán rekedt több mint százezer németről.⁷¹⁽⁷¹⁾

Az 1933-as nemzetiszocialista hatalomátvétel után agresszív expanzióba kezdő Német Birodalom 1938-ban megjelent a magyar határon is, ez pedig az országos politikai elitet is megrémisztette.⁷²⁽⁷²⁾ A budapesti német nagykövet, Erdmannsdorf például egy a német külügyminisztérium politikai osztályvezetőjének, Weiszäckernek küldött levelében arra hívta fel Berlin figyelmét, hogy az Anschluss mind szélesebb körben – még a németek politikájával rokonszenvezők között is – azt a nézetet terjesztette el, hogy Magyarországon megjelent a pángermán eszme.⁷³⁽⁷³⁾

A félelem pedig rossz tanácsadó. A nemzetiségi jogok korlátozásának legalább részleges feloldása helyett Sopronban még erőteljesebb, még erőszakosabb asszimilációs politika vette kezdetét. Beindították a leventemozgalmat, az Oedenburger Zeitung pedig újra a németellenes támadások célkeresztjébe került, nem egy esetben még a Hitler-féle politika propagálásával is megvádolták. Egy, a város által készített felmérés is a magyarosítási politikája folytatására ösztönözte a polgármestert, amelynek első eredményeit büszkén tette közzé 1930-ban. Hiszen a tíz évvel korábbi felméréshez képest 1999 fővel, 14 912-re csökkent a németek száma, míg a magyar nemzetiségű lakosság 3151 fővel nőtt. Az 1936-ban megtartott főispáni felügyelet is „örömmel” állapította meg, hogy a magyarság létszáma 25 ezer főre emelkedett, amely az össznépesség durván 63 százalékát tette ki. A közigazgatás számára kedvező eredményeket viszont nem a németek elmagyarosításával, hanem magyar családok betelepülésével sikerült elérni. A nemzetiségi arányoknak kedvezett az a polgármesteri döntés is, amely megakadályozta, hogy a németajkú Bánfalva csatlakozhasson Sopronhoz.⁷⁴⁽⁷⁴⁾ Ezt látva a soproni németiség egy újabb, végzetesnek tűnő és bizonyuló irányba indult el: a nemzeti szocialista eszme egyre népszerűbb lett a kiutat kereső poncichterek körében.

A Harmadik Birodalom agresszív Kelet-Európa politikáját látva Magyarország attól félt, hogy Hitler a határ menti németeket is befolyása alá vonja, és ez végső soron Sopron elcsatolásához vezethet. Hogy ez ne történhessen meg, Budapesten az asszimiláló politika felerősítéséről döntöttek. A törekvés azonban a várttal ellentétes eredményt hozott: az újabb nyomás alá kerülő nemzetiség még inkább befogadó táptalajává vált a nemzeti szocialista és népi német eszméknek.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴ / A Birodalom szomszédságában. A soproni németek és a Harmadik Birodalom, 1938–1945

A Birodalom szomszédságában. A soproni németek és a Harmadik Birodalom, 1938–1945

„Egészen addig béke és jó viszony volt Sopronban a zsidók, a magyarok és a németek között, amíg be nem vonultak a németek Bécsbe, és Hitler nyüzsgögni kezdett: akkor minden megváltozott. Szétszakadt Sopron.”⁷⁵⁽⁷⁵⁾ 1938 novemberében megalakult Budapesten a Volksbund der Deutschen in Ungarn. Fél évvel később, 1939 márciusában pedig már Sopronban és a környező településeken is megkezdte a szervezkedést – igaz egyelőre titokban. A város olyannyira fontos volt az országos lefedettségre törekvő V.D.U.-nak, hogy nemcsak körzeti központnak jelölte ki, hanem nyugat-magyarországi székhelyének is megtette, amely Pozsony, Moson, és Győr, valamint Vas és Zala vármegyék egy részét is magába foglalta. A szervezésben pedig Zwaller Adolf körzetvezető mellett⁷⁶⁽⁷⁶⁾ az az ifj. Tasch Pál jeleskedett,

aki „Faust” fedőnéven az NSDAP nyugat-magyarországi informátora volt.⁷⁷⁽⁷⁷⁾

A soproni alapszervezet 1939. július 1-jén tartotta első hivatalos ülését a német lakosságú Harka (Harkau) melletti Himmelsthranon – Istenszéknél található vendéglőben. A V.D.U. összejöveteleit később beköltöztették a Balfi utcai „Steiner-ház” egyik hátsó szobájába, hogy onnan egy nagy ugrást téve, a jóval impozánsabb Kossuth Lajos utcai ún. „Deutsches Haus” épületbe tegyék át székhelyét.⁷⁸⁽⁷⁸⁾ „Állandóan föl volt lobogózva a Volksbund-ház, minden második ablaknál kilógattak egy hosszú fekete zászlót, rajta a horogkereszttel.”⁷⁹⁽⁷⁹⁾

A látványos növekedéssel büszkélkedő szervezet valóságos és a nyilvántartásban szereplő taglétszáma között azonban hatalmas szakadék tátongott. Bár a németek egy részét – főleg a fiatalabb korosztályt – megszédítette a „Ma Németország a miénk, holnap meg az egész világ!” érzés, teljesen behálózni mégsem sikerült a szőlőnek és földnek élő poncichtereket. A Volksbund ezért, amellett, hogy folyamatosan demonstrálta ⁴⁰²az együvé tartozás örömét, olyan elsőre apróságnak tűnő segítségekkel próbálta tovább növelni népszerűségét, mint a szőlőműveléshez elengedhetetlen, a korban hiánycikknek számító, drága műtrágya és rézgálic juttatása. Ha valaki igényt tartott rá, akkor a tagok segítettek földje, szőlője megművelésében, fizetni azonban már a belépéssel kellett. További „vonzerőt” jelentett, hogy a szervezet, kihasználva az anyanyelvi iskola hiányát, beindította saját, német tannyelvű oktatását. Sokan tehát egyszerű praktícizmusból – és nem a nemzeti szocialista eszmékkel való egyetértés miatt – írárták gyermeküket a Kossuth Lajos utcai iskolába, vagy éppen támogatták a Volksbund céljait.

A németektől és a birodalomtól mind jobban tartó helyi politikusok, látva a nemzetiség „ébredését”, olyan tervekkel álltak elő, mint Sopron határőr-várossá nyilvánítása, amely egyet jelentett egy nagyobb honvéd egység odatelepítésével.⁸⁰⁽⁸⁰⁾ Hogy a magyarok félelme mégsem volt teljesen alaptalan, azt bizonyította az az 1939 júniusában a „külföldi németek” számára rendezett gyűjtés is, amelyen a birodalmi adományozók a soproni címert ábrázoló kitűzőket is kaptak. Az ilyen, és ehhez hasonló hírek miatt Esztergomban például elterjedt, hogy Sopront elcsatolták, a polgármester pedig horogkeresztes zászlót tűzött ki a városházára. Sopronyi-Thurner Mihály ezek után levélben fordult a belügyi államtitkárhoz, és arra kérte, próbáljon meg gátat szabni a hasonló rémhírek elterjedésének.⁸¹⁽⁸¹⁾ Az alsóbb fokú osztrák hatóságok sem hagytak fel a Sopronra vonatkozó követeléseikkel, és ez irányú szándékukat rendszeresen felvetették különféle informális csatornákon, nem kevés fejtörést okozva ezzel a németeknek, és akadályozva a szervezkedés kezdeti szakaszában tartó Volksbundot is.⁸²⁽⁸²⁾

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴ / Kitelepülés a birodalomba?

Kitelepülés a birodalomba?

Nem egy olyan, a Birodalomban valamilyen szinten megálmodott terv látott napvilágot – például 1939 októberében –, amely a Közép- és Kelet Európában élő németek helyzetén az „anyaországba telepítéssel” („Heim ins Reich”) kívánt változtatni. A Soproni németeknek azonban, bármennyire is nehéz helyzetben voltak, meg sem fordult a fejükben a szülőföld elhagyása és a kitelepülés gondolata. Ebben a helyzetben csak fokozta az ijesztést a magyar kormány, amely a Sopron környéki német falvakból 6300 ember kitelepítésén gondolkodott.⁸³⁽⁸³⁾ Szavakban a helyzet „normalizálásán” fáradozott Magyarország; ennek ékes bizonyítéka az az 1939. október 25-i keltezésű főispáni levél is, amely felhívta a polgármester figyelmét: a belügyminiszter nehezményezi, hogy a hatóságok – a rendőrség és a csendőrség egyaránt – lekezelően bánnak a németekkel, akiket sváb-, vagy (Basch Ferenc népi német vezér neve után) ⁴⁰³Basch-huszárnak hívnak. Ezért felszólította a polgármestert,

„hasson oda”, hogy minél kevesebb hasonló ügyről lehessen hallani.⁸⁴⁽⁸⁴⁾

Nem tétlenkedett a bekebelezett Ausztriában az NSDAP Niederdonau tartományi hivatala sem, amely részletes jelentést készített a Sopronban és környékén uralkodó közhangulatról. A „*Lage des Deutschum(e)s*” címet viselő dokumentum a nyugat-magyarországi németekre leselkedő legnagyobb veszélynek a magyarok töretlen asszimilációs törekvéseit látta. A beszámoló rámutatott arra is, hogy bár a magyar törvények lehetővé teszik, de Sopronban mégsem biztosítják nemhogy a közép-, de még az alapfokú német nyelvű oktatást sem, ezért veszélybe került a németiség identitása, és anyanyelve. A jelentés tartalmazott még egy furcsa, a kisebbségként élő testvérek iránti aggodalmat kevésbé tükröző megjegyzést is. Arra hívta fel figyelmet, hogy a városba egyre több magyar települ be, és veszi el a németek állását, amiért is azok kénytelenek Németország ausztriai területein munkát keresni, rontva ezzel a Birodalom munkanélküliségi mutatóit. „*Nehéz volt az élet, ezért már 1935-től kezdve sokan mentek ki Németországba dolgozni, és hozták be a jólétet szimbolizáló, nagy népszerűségnek örvendő Wanderer és Sachs kismotorokat.*”⁸⁵⁽⁸⁵⁾

A jelentéssel szinte egyidőben kezdett Wehrmacht- és SS-katonák számára gyűjtésbe a németajkú településeken egy meg nem nevezett szervezet. Az akciót azonban „elfelejtették” bejelenteni a Belügyminisztériumnak, megszegve ezzel a 6.189/1923 BM. rendeletben foglaltakat. A tárcza ezért levélben szólította fel az érintett települések első embereit – így Sopron polgármesterét is –, hogy akadályozzák meg a hasonló, engedély nélküli gyűjtéseket, habár hivatalosan nem találtak a városban esetleg folyó adakozásra utaló nyomokat.⁸⁶⁽⁸⁶⁾

Sorra születtek a rendőrségi jelentések – a legtöbb esetben negatív végkicsengéssel – már nemcsak a vendéglőtulajdonosok és a poncichterek nemzethűségéről, hanem minden gyanúsak mondott német polgárról. Arra is adódott példa, hogy egy német család csak azt követően vásárolhatta meg a kiszemelt ingatlant, hogy a polgármester kikérte a rendőrkapitány véleményét nemzethűségükről és politikai megbízhatóságukról. Előfordult olyan eset is, hogy valakit azért bocsátottak el felsőbb utasításra az állásából, mert jelét adta a Volksbund iránti szimpátiának. Ez történt a város idegenforgalmi irodájának egyik dolgozójával is, akit többször láttak a V.D.U. összejövetelein, ezért 1941. júniusában – fél évvel a polgármesternek címzett titkos jelentés kézhezvétele után – elküldték az irodából.⁸⁷⁽⁸⁷⁾ Ugyancsak a városi rendőrkapitányon múltott, hogy kit lehetett honosítani, és ki az, aki örökre lemondhat arról, hogy meg-, vagy visszakapja a magyar állampolgárságot.⁸⁸⁽⁸⁸⁾

A rendőrségi nyomás és az egységes német birodalom megteremtéséről vizionáló hitleri tervek két tűz közé szorították a soproni németeket. Bár a kitelepítések és a régió birodalomhoz csatolása megmaradt elméleti szinten, az ellentétek tovább ⁴⁰⁴éleződtek a nemzetiségek között. A Nyugat-Magyarorszáért folytatott „harcból” a kormány sem maradhatott ki: Gróf Teleki Pál miniszterelnök támogatásával 1940-ben nemzetnevelő előadássorozat indult, amelynek egyik székhelyéül éppen a „leghűségesebb várost” szemelték ki.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴ / Az 1940-es nemzetiségi szerződés és az 1941-es népszámlálás hatásai Sopronban

Az 1940-es nemzetiségi szerződés és az 1941-es népszámlálás hatásai Sopronban

Az 1940. augusztus 30-án Bécsben gróf Csáky István magyar és Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter kézjeggyével ellátott, a kisebbségi jogok biztosításának látszatát keltő, feladatokkal döntően a magyar felet megterhelő szerződés ratifikálása után Sopronban új erőre kapott a Volksbund,

olyannyira, hogy „fénykorában” több ezer fős szervezetté duzzadt. Az adatokat viszont érdemes óvatosan kezelni, sokszor azt is a tagjegyzékbe vették, aki egy közös vacsorára vagy kulturális programra elment. Ha egy, a beléptetésre kiszemelt gazdálkodónál az „ajándékokkal” sem sikerült elérni a kívánt hatást, akkor pénzzel próbálták meggyőzni. Volt, hogy ez sem vezetett eredményre, ekkor következett az illető anyagi ellehetetlenítése. Előfordult, hogy az illetőt a tudta nélkül jegyzékbe vették. Egy mezőgazdasági gép- és alkatrészkereskedőt – miután többszöri unszólásra is nemet mondott – anyagi ellehetetlenítéssel fenyegetett meg, majd tett tönkre a V.D.U.⁸⁹⁽⁸⁹⁾

Az 1946-os német kitelepítés szempontjából nagy jelentőséggel bír az 1941-es népszámlálás. A januári „összeírással” egyetlen célja volt a Teleki-kormánynak: valós képet kapni a bécsi döntések következtében megnagyobbodott Magyarország etnikai viszonyairól, hogy egy esetleges háború utáni béketárgyaláson statisztikai adatokkal lehessen érvelni egy-egy visszacsatolás jogossága mellett. A kormányfő mindenkitől elvárta, hogy a kérdésekre őszintén válaszoljon. „*Nem akarunk papírmagyarokat*” – írta a Központi Statisztikai Hivatalnak küldött titkos utasításában.⁹⁰⁽⁹⁰⁾

Sopron vármegye 144 ezer lakosa – Sopron nélküli adat – közül 12 071 polgár vallotta magát német anyanyelvűnek. Közülük 10 063-an német, míg 2008-an a magyar nemzetiséget jelölték be. Sopron 42 255 lakója közül 12 633 ember nyilatkozott úgy, hogy német anyanyelvű, 7698-an pedig német nemzetiségűnek is vallották magukat.

„A ’41-es népszámláláskor természetes volt, hogy mindenki megvallotta a nemzetiségét. A polgári, gazdálkodó családok büszkéek voltak németiségükre, múltjukra: arra hogy még Mária Terézia uralkodása idején érkeztek Bajorországból.”⁹¹⁽⁹¹⁾ „Mi is magyarok voltunk, csak ’41-ben édesanyám és én német anyanyelvűnek vallottuk magunkat, hiszen nekem még a bizonyítványaimba – az elemibe és a polgáriba – is az volt beírva, hogy német anyanyelvű.”⁹²⁽⁹²⁾ „Aki úgy érezte, német anyanyelvű, az őszintén **405** megvallotta. Én még mindig úgy érzem, hogy az anyanyelvem német.”⁹³⁽⁹³⁾ A német nemzetiségűek aránya Sopronban a népszámlálás szerint 17,4 % volt.

A ’40-es német-magyar megállapodás (a Bécsi Népcsoport Egyezmény) ellenére azonban nem, vagy csak nagyon lassan következett be némi változás a nemzetiségi politikában. Az NSDAP-nak például az arra vonatkozó kérelmét, hogy a Reichenhaller Bauerntheater 1941. április 29-én Sopronban előadhassa „*Das sündige Dorf*” című darabját, már a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium utasította el azzal az indokkal: későn jelezte a szándékát. Mint ahogy az is a tárcától függött, hogy a fővárosban székelő Német Tudományos Intézet tarthat-e nyelvtanfolyamot Sopronban.⁹⁴⁽⁹⁴⁾ Akadtak azonban pozitív példák: 1941. június 8-i levelében a főispán nyomtatékosan hívta fel a polgármester figyelmét, a 1924. évi II. tc. és a 7500/1924 M.E. számú rendeletre, amely megkövetelte, hogy azokon a településeken, ahol nemzetiségek élnek, kötelező a hivatalnokoknak beszélni azok nyelvét. Sopron – annak ellenére, hogy továbbra is jelentős mértékben németajkú város volt – nem tett eleget a törvényi kötelezettségnek. A vármegye első embere egy év haladékot adott a köztisztviselőknek arra, hogy megfelelő szinten elsajátítsák a németet. A polgármesternek pedig a nyelvtanulás módszereiről, és eredményességéről minden év januárjában és júniusában tájékoztatást kellett küldenie.⁹⁵⁽⁹⁵⁾ Miközben civil téren, ahogy a fenti példák is mutatják, Magyarország próbált némi ellenállást mutatni a német nyomással szemben, addig a katonai együttműködésekben már engedékenyebbnek bizonyult.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSEG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴ / A Waffen-SS-„toborzások”

A Waffen-SS-„toborzások”

A német és a magyar kormány között 1943. májusában megújított szerződés értelmében a Waffen-SS folytathatta a német anyanyelvű, és/vagy német nemzetiségű, 1908 és 1925 között született magyar állampolgárok körében a toborzást. A kiválasztottak – ekkor még csak a megfelelően magas, hibátlan fizikumú fiatalok léphettek be az Waffen-SS-be – azonnal német állampolgárok lettek, és több hónapos kiképzés után rögtön valamelyik fronton találták magukat. A családtagok viszont még csak ígéretet kaptak a birodalmi állampolgárságra. A német hadsereg elit alakulataként számon tartott Waffen-SS-hez a lelkesedés, ha nem is tömegesen, de nagy számban hajtotta a fiatalokat.⁹⁶⁽⁹⁶⁾ Megjegyzendő azonban, hogy míg az első két sorozás önkéntes volt, a harmadik alkalommal azonban már nem volt választásuk az érintetteknek, ezt azonban a kitelepítendőek listájának összeállításánál nem vették figyelembe.

„Inkább a fiatalok léptek be SS-nek, lelkesek voltak, hogy majd ők megmutatják, hogyan is kell harcolni.”⁹⁷⁽⁹⁷⁾ „1942-43 körül csúcsosodott a Volksbund népszerűsége, a korosztályomból, és az osztálytársaim közül sokan elmentek SS-nek. (...) Elszántak **406** voltak és lelkesek.”⁹⁸⁽⁹⁸⁾ „Főleg a fiatalság ment az SS-be, a háború végén azonban már vitték a tizenéveseket. A németek egy része ide húzott, a másik meg oda. Ezért született a sorozások alatt az az ének is, amelyik így szól: Der Horthy braucht zu idioten zum Hitler bracht verein.”⁹⁹⁽⁹⁹⁾ A toborzások megosztották a németiséget: akik nem értettek egyet a népi német érzéssel, azok egyszerűen felcserélték a diktátor és a kormányzó nevét. Sokan tettek így: a Harkáról bevonuló férfiak közül többen a II. magyar hadsereg soraiban vesztek oda Voronyezsnél.¹⁰⁰⁽¹⁰⁰⁾

A német nagyvárosokat sújtó, egyre szaporodó szövetséges bombázások miatt a Volksbund-házban működő iskola kibővült egy vesztfáliai tanintézettel, illetve annak Hitler Jugend-ben „szolgáló” diákjaival, és nevelőikkel. A leendő katonák biztonságba helyezése mellett az áttelepülésnek még egy célja lehetett: demonstrálni a soproni német fiataloknak az összetartozás felemelő érzését. Ennek – bár sok ifjú, köztük a majdani kommunista városi párttitkár is részt vett, – éppen az ellenkezője vált valóra: a helyi és a vesztfáliai diákok között szinte mindennapossá váltak az apróbb, nem egyszer viszont rendőrségi ügyé fajuló súrlódások.¹⁰¹⁽¹⁰¹⁾

Az 1944. március 19-én hajnalban elsőként Sopronba bevonuló német csapatok sokkolták az ébredező várost. „Mindenki meglepődött, mert elég komoly erővel jelentek meg. Mi a laktanyával szemben laktunk. Így szemtanúi voltunk annak, hogy a németeket nem engedik be a honvédek. Erre azok állig felfegyverezve, dzsipekkel és motorokkal egyszerűen körbevették az épületet. Az egyik kocsiból pedig kiszállt egy magas, ősz hajú tiszt, aki bement tárgyalni. Egy óra múlva kinyíltak a kapuk, és beengedték őket.”¹⁰²⁽¹⁰²⁾

A barátként beengedett alakulatokat a magyarok félelemmel, a németek pedig felemásan fogadták: a poncichterek lakta Újteleki utcában például pogácsával és borral üdvözölték a katonákat. „Nagyon kemények, és fegyelmezettek voltak, rendezett sorokban vonultak be. A németek pedig szeretettel fogadták őket.”¹⁰³⁽¹⁰³⁾

A lelkesedés egészen a már említett, 1944-ben történt kényszersorozás megkezdéséig tartott, ekkor már vitték a tizenéves kamasz fiúkat és idősebb férfiakat is az SS-be, hogy kiképzés nélkül vessék be a Budapestért folytatott, vagy a Felvidéken folyó harcokba.¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾ „Az egyik ipari tanonciskolai osztálytársam azon kevés SS-ek egyike volt, aki élve visszatért. Ő mesélte, hogy a felvidéki harcokban úgy lőtték ki a németeket a túlerőben lévő oroszok, mint ahogy a vadászon szokták a

nyulakat.”¹⁰⁵⁽¹⁰⁵⁾

A soproni zsidóság gettóba zárása, majd deportálása sem váratott sokat magára, őket a két soproni pályaudvar valamelyikén vagonírozták be, és indították útnak a koncentrációs táborok felé. A „halálvonatok” 1885 főt szállítottak el Auschwitzba, ⁴⁰⁷ahonnan 1600-án már soha nem tértek vissza.¹⁰⁶⁽¹⁰⁶⁾ A gettó, és a vasúti kocsik őrzésében részt vettek a Sopronból bevonult és bevonultatott SS-ek és zsidóőrök is. „A fiatalok több esetben úgy mentek el zsidóőrnek, hogy odarendelték őket. Az apámat az utolsó percben, 1945-ben vitték el katonának, nem törődött ő azzal, hogy ki kivel háborúzott. Bevitték, és mivel már nem volt más egyenruha, beöltöztették SS-nek, majd elvitték zsidóőrnek. Soha nem beszélt erről senkinek.”¹⁰⁷⁽¹⁰⁷⁾

A Vörös Hadsereg gyors előrenyomulása előbb soproni, majd a határhoz még közelebb fekvő brennbergbányai száműzetésre kényszerítette a nemzetvezetőt, Szálasi Ferencet, miközben Sopron is megismerhette a bombázások borzalmait. Sopront több nagy erejű légitámadás érte – a legborzalmasabb és egyben a legtöbb áldozatot követelő 1944. december 6-án volt. Harka mellett megkezdődött a keleti határ páncélfalának¹⁰⁸⁽¹⁰⁸⁾ nevezett 3 méter mély és 6 méter széles árokrendszer kiásatása a végletekig kimerült munkaszolgálatosokkal, akiket a német falu lakossága az őrök segítségével többször látott el titokban élelmiszerrel és vízzel.¹⁰⁹⁽¹⁰⁹⁾

A szovjetek közeledtének hírére – eleinte szervezeten – megkezdődött a menekülés. A tisztviselőknek előre jelezniük kellett, hogy hány családtagjukkal és mekkora csomaggal kívánnak ideiglenesen áttelepülni a Birodalomba. 284 hivatalnok és családtagja kérte, illetve kapta meg a meneküléshez szükséges német okmányokat. Sopron közigazgatás nélkül maradt.¹¹⁰⁽¹¹⁰⁾ A szovjeteiktől való félelmet a nők megerőszkolásáról, illetve a férfiak kényszermunkára hurcolásáról szóló hírek mellett, azokat kihasználva a propaganda tovább fokozta. „Soha sem felejttem el: a Sopron ütőerének számító Várkerületen egy nagy kirakati kalitkában ült egy Sztálint imitáló bábu, amely hosszú ujjával „hívogatta” a járőkelőket: Gyere csak, gyere csak! Mögéje pedig azt írták ki, Szibéria.”¹¹¹⁽¹¹¹⁾

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴ / A senki földje

A senki földje

A németek lakta utcák is felbolydultak, sokan csomagolni kezdtek, és ha ideiglenesen is, de elhagyták otthonaikat. „Az oroszoktól való félelmükben főleg azok menekültek, akik a Volksbundhoz tartoztak. Akadtak azonban olyanok is, akik féltek, és ezért döntöttek úgy, hogy ideiglenesen elmennek. Az ilyenek hamarosan vissza is jöttek.”¹¹²⁽¹¹²⁾ „1945-ben amikor mindenki menekült, elment a németek egy része is. Én is elindultam, de nem jutottam tovább, mint az utca vége, mert láttam, hogy édesanyám nem jön, nem hagyja itthon egyedül öreg szüleit, apám meg valahol hadifogságban volt. Az utca végéig jutottam, ahol elsírtam magam, és feltettem a kérdést: hogyha én elmegyek, akkor mi lesz?”¹¹³⁽¹¹³⁾

⁴⁰⁸A soproni, vagy környékbeli születésű Waffen-SS katonák pedig már az alakulatukkal nyugatra menekültek, és legtöbbször soha nem tértek vissza. „Nem mertek hazajönni, mert beégették a kezükbe a vércsoportjukat, ezért féltek a majdan felálló katonai bizottságoktól. Aki mégis visszajött, az is kivágta bicskával a tetoválását, ugyanis a baloldal már munkálkodott.”¹¹⁴⁽¹¹⁴⁾

Egyes települések – mint a már sokat emlegetett Harka, ahol 1945. március 29-én aktivizáltak – saját, a

Wehrmacht segítségével összeállított evakuálási tervvel rendelkeztek. A harkaiak nagy része, 476 fő, az oroszoktól való félelmében szekereken, és katonai járműveken elhagyta otthonát. A karaván több napos vándorlás után érkezett meg az ausztriai Frankenauba, ahol május elsején jelentek meg az első amerikai katonák.

Akik mégis a maradás mellett döntöttek – főleg az idősebbek, mert nem tudták elhagyni az életüket jelentő portát – az erdőben és a szőlőkben kerestek menedéket. Viszonylag alacsony volt az öngyilkosok száma: a háború végóráiban a szovjetektől való félelmükben 30-an vetettek önkezüikkel véget életüknek. Köztük egy hattagú család, amelynek tagjai március 31-e és április 1-je között akasztották fel magukat és gyermekeiket a padláson. Egy házaspár pedig azért lett öngyilkos, mert fiúk SS századosként szolgált. [115\(115\)](#)

A közelgő Vörös Hadsereg viselkedéséről érkező hírek miatt a főispán elrendelte minden, az oroszok által már megszállt területéről érkező menekült kikérdezését, így próbálva megakadályozni a megakadályozhatatlant: a rémhírterjesztést. [116\(116\)](#) Amennyire féltek a civilek a részeg, erőszakoskodó oroszoktól, annyira tartottak az alakulatukról leszakadó, magányos, eltévedt, ideges német katonáktól is, akik, hogy megkönnyítsék a menekülést, eldobálták egyenruháikat, amelyekből egy egész kupac feküdt a színház előtti Petőfi téren. [117\(117\)](#) A visszavonuló egységekben voltak helybeliek is, akik hazafelé siettek. Ezt tette azt az a fürstenfeldi születésű katona is, akit szovjetek értek be a brennbergi úton, és lőttek agyon pár kilométerre az otthonától. [118\(118\)](#)

A város napokra a senki földjévé vált. A kivonuló nyilas és német egységek, amit lehetett, magukkal vittek, a fosztogatást pedig a város ellenőrizetlenül maradt lakossága folytatta. A legnagyobb kincset az élelmiszer jelentette, amelynek beszerzése egyre nehezebbé vált. A civilek visszahúzódtak a pincékbe, és ott várták, hogy bevonuljanak az orosz csapatok.

1945. március 31-én, egyes visszaemlékezések szerint viszont csak április elején érkeztek meg Sopronba az első megszálló-felszabadító szovjet katonák, akik szinte azonnal megkezdték a munkaképes férfiak összefogdosását. „Az első éjszaka, mikor bejöttek az oroszok, az anyósomnál voltunk. Oda is bezörgettek éjjeltájban a ruszkik, és elvitték árkot ásní, valahova a szőlőbe. Az egyik pillanatban, amikor levegőt kaptam – nem volt egy katona sem a közelemben – meglógtam, és kerülő úton hazaszöktem.” [119\(119\)](#)

409 Több százra tehető a megbecstelenített lányok, asszonyok száma. Az erőszakoskodások áldozatainak a jelképe lehet az a 18 éves lány, akit édesapja a padláson bújtatott el, az oda vezető utat pedig álcázni próbálta. „Igen szép lány volt. Valaki elárulhatta a részeg oroszoknak, hogy lányt bújtatnak a padláson, mert egész éjszaka hallottuk a sikítást. Másnap találkoztunk a szegény gyermek apjával, aki sírva mesélte, hogy a katonák megerőszakolták a lányát.” [120\(120\)](#)

Mindennapossá váltak a betörések, a bombázásokat átvészelt lakásokból előszeretettel gyűjtötték össze az órákat. „A vekkert szinte az összes családban felhúzták. Ezt azonban nem tudta az az orosz, amelyik egy egész zsáknyi órával büszkélkedhetett egészen addig, amíg valamelyik csörögni nem kezdett. Attól annyira megijedt, hogy földre dobva a málháját szitává lőtte azt.” [121\(121\)](#) Az idősebb, nem egyszer vallásos oroszok valamivel civilizáltabban viselkedtek, mint a birodalom belső területeiről érkezett fiatal, rosszul felszerelt és agyonhajtott közlegények.

Elterjedt az oroszok alkohol iránti vonzódásának is a híre, ezért a gazdák vagy elásták a hordókat, vagy egyszerűen kifolyatták a bort. Akik mégis úgy döntöttek, hogy a nem öntik ki, nemcsak a saját, hanem családjuk életét is veszélybe sodorhatták. „Az anyósomnál majdnem három hónapig sikerült titokban megőrizni a bort. Aztán egy vasutas elárulta, és odavezette az oroszokat. Egy szakasz katona kigurította a hordókat, rárakták egy teherautóra, majd lepecsételték a pincét, hogy később

visszajönnek a maradékért. Miután elmentek, fogtam, feltörtem a pecséteket, kiütöttem a hordókat, és aztán a családdal együtt elmentünk. Másnap, amikor visszajöttek, térdig jártak a borban. Ha megfognak, agyonlőttek volna a családommal együtt.”¹²²⁽¹²²⁾

A beérkező szovjet egységekben magyarok is szolgáltak. „Éhesek voltunk, ezért a környékbeli gyümölcsösöket dézsmáltuk. Mindig hárman-négyen mentünk, mindegyikőnk választott egy-egy fát vagy ágat. Egy alkalommal a tőlem jóval messzebb csemegéző barátom átkiabált, hogy ne csak magamnak szedjek, hanem annak is, aki segít enni. Kérdeztem, miért ki az? Erre visszakiabált, hogy egy orosz áll a fám alatt. Erre egy heccelős mondókával válaszoltam. Majd ettünk tovább, és mindenfélét kiabáltunk egymásnak. Mivel csak állt és várt a fám alatt az orosz, gondoltam, rázok neki is egy kevés gyümölcsöt. Amikor jóllakott, akkor tiszta magyarsággal megkérdezte, melyikünk kiabálta a mondókát? No, erre másztunk is gyorsan, egyszerre fölfelé, és közben ismételtük, hogy nem én, nem én. Ez annyira felidegesítette a sebesült katonát, hogy megfenyegetett minket, ha nem jövünk le, akkor lelő minket. Ekkor bevallottam, hogy én voltam, közben pedig arra gondoltam, tudok olyan gyorsan futni, hogy elmeneküljek. Amint leértem az alsó ágra ugrottam is, de megcsúsztam, és ezt kihasználva akkora pofont adott az orosz bal kézzel, hogy azt hittem elszédülök. Majd rám ordított: hogy merem azt mondani egy felszabadító vöröskatonának, amit kiabáltam. Ezután elballagott, mi meg féltünk, és elkezdtünk futni, mert ki tudja, mit művel, ha beiszik és visszajön.”¹²³⁽¹²³⁾

410. „Velünk szembe egy orosz őrnagyot és egész családját szállásolták be. A fia állandóan bokszolni akart, egyszer neki is álltunk verekedni, amely annyira elfajult, hogy az ajtófélfához támasztott fejsze után nyúltam, hogy agyoncsapjam az orosz fiút. Nagybátyám állított le. Mindezt látta a tiszt csicskása is, aki este, amikor beivott, ájtott és végigzúzta az összes ablakot az udvarban. Amikor belépett a konyhánkba, szegény nagyapám állt közénk, mert az orosz bajonettel a kezében át akart ölelni. Uzgyi rohantam ki, és futottam át másik nagyszüleimhez. Akik nehezen nyitottak kaput, mert akkoriban az oroszról való félelmében mindenki bezárkózott.”¹²⁴⁽¹²⁴⁾

A vörös katonák bosszúja elérte a Kossuth Lajos utcai Volksbund házat is, amelyet feldúltak, az iratokat – taglistát, és más a későbbiekben még értékesnek bizonyuló dokumentumot – pedig egyszerűen a latrinagödörbe szórták. A pusztítás mértékét elsőként Sopron főlevéltárosa, Házi Jenő tapasztalhatta meg, aki a potsdami konferencián elhangzottakat magyarra fordítva rájött az ott őrzött listák értékére. Ezért a Zrínyi Ilona Tiszti Leánynevelő Intézet két pedagógusával együtt megkezdte a fellelhető és még használható dokumentumok összegyűjtését és megtisztítását. Az önkéntes munka nem sokkal később kötelezővé vált, 1945 áprilisában Házi Jenőt hivatalosan is megbízták a Volksbund-iratok rendezésével és őrzésével.

Nyárra mind több menekült tért haza, '46 első hónapjaiban pedig az amerikai fogságba került honvédek egy része is hazaérkezett. Sopronba lassan visszatért az élet, megkezdődött a romeltakarítás, valamint a háborús károkat elszenvedett szőlők rendbetétele, nem egy esetben újraterelítése. A földreformrendelet – amelyre hivatkozva megkezdték a kiválasztott földek elkobzását – viszont már sejtetett valamit abból, ami a németekre várt. 1945. szeptemberében a Sopron vármegyében elkobzott földek – köztük a volksbundista, vagy annak vélt gazdák földjeivel – nagysága elérte a 3480 kataszteri holdat. Az 1945. novemberi választásokon Sopronban és a vármegyében is az a Kiszgazda Párt nyert, amelyik radikálisan, és gyorsan, a várható következmények felmérése nélkül kívánta megoldani a német kérdést. Így tett az április 20-án munkába álló új főispán, Hám Tibor is, aki nem volt tisztában sem a régió nemzetiség és gazdasági viszonyaival, sem annak történelmével. Már az első hivatali napján át akarta hajtani a határon az összes németet, nem kis megdöbbenést váltva ki a soproniakból.¹²⁵⁽¹²⁵⁾ Az események tragikus alakulása azonban végső soron nem helyi szinten dőlt el.¹²⁶⁽¹²⁶⁾

**411 Krisch András: A soproni németek kitelepítése a szemtanúk
visszaemlékezései alapján**

A soproni németek 1946 tavaszi elűzése óta hatvan év telt el. Mivel hatvan év nagy idő egy ember életében, elérkeztünk ahhoz a pillanathoz, amikor az eseményeket gyerekként, fiatalként átélő szemtanúk idősök lettek. Az emlékeiket meg kell öröközni, és már az utolsó pillanatban vagyunk ahhoz, hogy az általuk átélteket az utókor számára megőrizhessük. Ők az utolsó tagjai egy olyan generációnak, amelyik még láthatta azt a Sopront, azt a kétnyelvű várost, amelyet a fiatalabbak már csak a történelemlékönyvek lapjairól ismerhetnek – ha ismernek. Hatvan évvel ezelőtt az a város eltűnt, az a város megváltozott. A 20. század emberek millióinak jelentett menekülést, elűzést, kitelepítést. Ebbe a folyamatba illeszkedik bele 1945-1946 során több ezer soproni exodusa is.

A történelem kutatásában az írott forrásokat, dokumentumokat a szemtanúk visszaemlékezései fontos adalékokkal egészítik ki, hiszen ugyanazt az eseményt minden ember másképpen élte meg. Így van és volt ez a kitelepítéssel is. Másképpen látta a történéseket az, aki szemtanúként búcsúzott el a szomszédoktól, rokonoktól, hiszen sejtette, hogy ő már maradhat. Másképpen élte meg az, aki napokat töltött a marhavagonban. Másképpen élte meg az a gyerek, aki bár Sopronban maradhatott, elvesztette összes barátját. Másképpen élte meg az is, akinek családja az önkéntes menekülést választotta, majd Németországban találkozott a később kitelepített rokonokkal. Egy közös van bennük, amikor a kitelepítés pillanatairól, az induló szerelvényről, a búcsúról beszélnek, mindegyikük hangja elcsuklik, érzékenyülnek. Nehéz időknél voltak szemtanúi. Az írás igyekszik ezekből a pillanatokból néhányat visszaadni az olvasónak.

Az alábbi összeállításban olyan szemtanúkat szólaltatok meg, akik más-más szemszögből látták az 1946 tavaszi, illetve részben az azt megelőző és követő eseményeket. Így megismerhetjük azok sorsát, akik már 1945-ben önként elhagyták Sopront, a menekülést választották a front elől és a kitelepített rokonokkal Németországban találkoztak, majd sikerült a visszatérés Sopronba. Van a visszaemlékezők között olyan szemtanú is, akit a kitelepítés közvetlenül nem érintett, de olyan kitelepített is, aki új otthonra lelt Németországban, illetve olyan, akinek sikerült a visszatérés, a haza szökés.

Az interjúk közreadása során az alábbi közlési módszert követtem: Az interjú készítő kérdései monogram nélkül, az összes interjúban kurzív szedéssel találhatók. Az interjú alanyok nevét, a születési évet és az interjú készítés dátumait az adott interjú előtt kiemelten közlöm. 1946-ban és jelenleg is mindannyian soproni lakosok, kivéve Schwartz Alfred, aki jelenleg schwaigi lakos. Modrián Jánosné az önkéntes menekülést megelőzően 1945-ig volt soproni lakos. A felvételek helyszíne minden esetben Sopron.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL
/ Krisch András: A soproni németek kitelepítése a szemtanúk visszaemlékezései alapján /
Ringhofer Mária (1939), 2005. augusztus 28.

412 Ringhofer Mária (1939), 2005. augusztus 28.

Hogyan érintette a családot a kitelepítés?

Arra emlékszem, hogy szüleim és nagyszüleim előtttem, mint kisgyerek előtt semmit nem beszéltek a kitelepítéssel kapcsolatban. Nagypapa a kitelepítés előtti napokban megfogta a kezemet, átvitt a pincéjébe. Ott folyt a bor a földön, mind a 180 hl-t megcsapolta és kifolyatta, azt mondta: látod, ha én nem ihattok belőle, akkor más sem. Ekkor én nagyon elkezdtem sírni. Ezt követően arra emlékszem, hogy kinn álltunk a vasútállomáson, ahol mindenki nagyon komor volt. Én, mint gyerek a vasúti kocsiban mindig egy fapadon aludtam, nagy volt a tolongás, mindenki nagyon ideges volt, aztán elindult a vonat. Nem tudtuk, hogy merre, hová megyünk, a bátrabbak útközben kiszálltak érdeklődni. Mindig megmondták, hogy körülbelül meddig áll a vonat. Egy ilyen alkalommal a Zettl nagymamám látott egy házat és kiszállt, elment megkérdezni, hogy hol vagyunk. Igen ám, de közben elindult a szerelvény, és a nagymama ottmaradt. Egy sínautóval visszamentek érte, szerencsére megtalálták. Útközben tudtunk vizet szerezni, élelmet pedig vittünk magunkkal. Anyám húst sütött le, hogy az út során ne romoljon meg. Amikor Ulmba érkeztünk, egy lágerba raktak minket, ami eredetileg egy rettenetes nagy kaszárnya volt, ahol az ellátás elég jó volt. Egy teremben legalább 300-an voltunk. Anyám mindig mozgott, mindig érdeklődött, próbált információkat szerezni. Az egyik amerikai katona beszélt is németül. Ahányszor kimentünk, illetve mikor visszajöttünk, mindig lefűjtak minket a DDT porral, így mindenki csupa por volt. Itt voltunk kb. három hétig, majd szekérrel falvakba vittek minket, valószínű erre a helyi lakosoknak kötelező volt minket befogadni. Egy kis faluba, egy idős kovácsmesterhez kerültünk, akit már nem vittek el katonának, ő volt a családban az egyetlen férfi. Kezdetben nem örültek nekünk, idegenkedtek tőlünk, de ez aztán megváltozott. Sok földjük és tehenük volt. A tehenistálló feletti roskadozó félben lévő szobába kerültünk, ahol a szalmazsák tele volt egerekkel, anyu első dolga volt kiirtani őket. Nekem, mint vézna leánykának, minden reggel meg kellett innom a tehenéjet, mert ez a gyerek nagyon sovány – mondták a szállásadók. 1946 májusában kerültünk oda és augusztusban jöttünk haza.

Miért döntöttek a hazajövetel, a hazaszökés mellett?

Hazajöttünk, mert apám, mint magyar katona angol fogságba esett, és sikerült utánunk jönnie Németországba. Apám a nagynénimtől tudta meg, hogy Ulm mellett vagyunk Schalkstettenben. Eredetileg nagynénim családja is a listán volt, de mivel nagybátyám a postán altisztként dolgozott, mentesítették őket, valahogy sikerült elintézni mentesítésüket. Apu utánunk jött és ott a soproniak, köztük nagymamám is, meggyőzték, hogy jöjjön haza, mert úgy tudták, magyar katonát nem lehetett volna kitelepíteni, illetve Magyarországon a helyzet is jobb volt akkoriban, mint a szétbombázott Németországban. Apám a szőlőt sem akarta elhanyagolni, így útra keltünk feketén, összesen heten. Egy darabig vonattal utaztunk, éjszaka az erdőben aludtunk, majd szekérrel vittek tovább a német-osztrák határig. Itt le kellett szállnunk és gyalog folytattuk az utunkat. A határon állt egy nagyobb autó, oda osont az egyik férfi, 413anyám közben fogta a kezemet. Az autóban aludt valaki, ő volt a Gendarmerie, az osztrák csendőr, aki szerencsére nem vett észre minket. Ausztrián át is gyalog és szekéren jutottunk tovább. Mikor hazaértünk Sopronba, a nagynéninél kaptunk szállást, mert házukban már mások laktak. Pár hét múlva, egy vasárnapi napon egy sereg férfi jött be a házba. Egy női kémet kerestek. Anyám gyorsan a szekrénybe bújt, de mikor elkezdtek kutatni, előjött és bevitték a rendőrségre. Kihallgatás után kitoloncolták az országból, aztán sikerült elintézni, hogy visszajöhessen, addig pedig Schattendorfban segített egy parasztcsaládnak, amiért cserébe szállást és ellátást kapott. Hetente kétszer kellett a rendőrségen jelentkeznie. Eltelt egy kis idő és jött egy újabb hirdetmény. Ki van rajta? Hát megint a családunkat akarják kitelepíteni. Ez 1948-ban volt, szüret előtt, mert ekkor szőlőt béreltünk, mivel a sajátunkat elvették, a telepesek pedig nem értettek a szőlőhöz. A bérelt szőlőt műveltük kishaszonbérben, akkor jött a lista, hogy megint mennünk kell. Valaki Budapestre utazott és elintézte, hogy ne kelljen mennünk, pedig közben már összehapokoltunk. Végül is Sopronból akkor senkit nem telepítettek ki.

Hazaérkezésük után hogyan alakult az életük?

A házukban telepesek voltak, egy nagy család 4-5 gyerekkel. 56-ban a gyerekek ki is mentek nyugatra. A nagynéninél nem maradhattunk, kevés volt hely. Apám már a háború előtt a katolikus konvent pincészetében dolgozott, most itt kapott házmesteri állást, amiért egy szobakonyhás lakást kaptunk. Aztán hát anyámék rengeteget dolgoztak, hajnaltól napestig. Az 50-es években a bort Kelet-Németországba és az oroszokhoz jól el lehetett adni. Vitték a bort, egyben fizették az árát és akkor tudták az anyuék a mai házukat, a Balfi utcában megvenni. Majd 59-ben jött a TSz, oda be kellett lépniük, ez egy újabb megpróbáltatás volt.

1956-ban a forradalom után sok német hagyta el az országot?

Nem sokan. Akik 1946 után maradhattak, azok örültek, hogy itt élhetnek. Itt volt a ház és a szőlő is. Nagyon ragaszkodtak mindehhez. Akik mostanában haza látogatnak, már alig totyognak, de ha csak egy napig is, körbe néznek Sopronban, hozzák az unokát és megmutatják a régi házukat. Nem régen történt, hogy egy kitelepített unokája akart az egyik szomszédházba bemenni, de hozzánk csöngetett be, mert nem tudta, hogy oda beengedik-e. Mondtam neki, hogy persze, ebből nem lesz gond, vele is mentem. Mikor beléptünk, tudta mi merre van, az udvaron kereste a már betemetett kutat, mert a nagypapa mindig mesélt neki róla. Ismerte a pincelejáratozatokat is, pedig soha nem járt abban a házban. A nagyszülők ilyen alaposan meséltek házukról, annyira ragaszkodtak hozzá.

Mennyire lehetett a kitelepítés után az utcán németül beszélni?

A kitelepítés után, mikor anyám hazajött velem, az 50-es években nem volt szabad németül beszélni, nem szólhattam az iskolában, hogy tudok németül. Egyszer a Várkerületen németül beszélünk és egy férfi anyámra kiabált: „Asszonyom, ha még egyszer németül beszél a gyerekekkel, akkor elvittem magukat.” Nagyon megijedtünk, [414](#)főleg úgy hogy feketén jöttünk vissza. Mikor Sopronban újra iskolába mentem, nem tudtam magyarul. Mi gyerekek egymás között a Szent Mihály utcában is csak németül beszélünk. Magyarok ott alig laktak a háború előtt, vagy talán egyáltalán nem.

Mi történt a Németországban maradt nagyszüleivel?

Nagypapa 1952-ben a honvágy miatt meghalt, nagymama így egyedül maradt. Ők nem jöttek velünk haza, mert akkor már idősek voltak.

Akik Sopronban maradtak azokat németnek nevelték?

Egymás között nem mertünk németül beszélni, otthon is én már magyarul beszéltem szüleimmel, persze szüleim is csak otthon mertek németül beszélni. Ekkor ment ám a „büdös svábozás”. Titokban ezt ma is érezni lehet. Persze akik így viselkedtek, 1989-ben aztán az elsők között mentek Ausztriába dolgozni. Én büszke vagyok arra, hogy németnek születtem, és hogy beszélem a poncichter dialektust. Büszke vagyok arra is, hogy a fiaimmal anyám poncichterül beszélt. Mikor óvodába kerültek, ott megtanultak magyarul, de nagyszüleikkel csak németül beszéltek, mert különben nem válaszoltak nekik. Így szívesen beszélük ezt a szép, sokszor leírhatatlan nyelvet. Ma már viszont a mi idősebb korosztályunknak is könnyebb magyarul beszélni.

Tirnitz József (1926), 2006. január 26.

A városházi alkalmazottaknak is részt kellett venniük a lakosság összeírásában, Önnek is jutott valamilyen szerep?

1945 májusában kerültem a Városházára a Közmunka Hivatalba. A kitelepítést a belügyminisztérium által kiküldött bizottság végezte, a város ebbe nem szólhatott bele. 1946 áprilisában a lakosság

összeírásában én is részt vettem, ami nemcsak a kitelepítés miatt volt, hanem a munkaerőt is össze kellett írni, illetve az ellátás miatt, sok volt a menekült, akiket el kellett tartani, és ezért szükség volt egy pontos nyilvántartásra. Minden lakost összeírtunk, lakásröklakásra mentünk, sokszor helyiségről-helyiségre.

1946 tavaszán a város vezetése igyekezett a soproni németek legalább egy részét mentesíteni, illetve kivenni a kitelepítési rendelet hatálya alól. Észre lehetett ebből valamit venni?

Persze, a városvezetőknek sok esetben személyes ismeretségük volt a poncichterekkel. Nem tapasztaltam németellenességet, inkább menteni igyekeztek őket, de nem sok eredménnyel.

Házi Jenő soproni levéltárigazgató, kispárti politikus tevékenységéről, mentesítési kísérleteiről mit tud?

Ekkor még távol voltam Házitól, ha szabad így mondanom, 47-ben kerültem a levéltárba, így nem tudom pontosan. Csak hallottam, hogy ő meg a Ringhofer Mihály, aki szintén a Városházán dolgozott vezető beosztásban, próbált segíteni a németeken. Ringhofer 1921-ben a népszavazás során sokat tett Házival és Thurnernnel együtt, hogy 415a népszavazási terület Magyarországnál maradjon. Szava volt a városvezetésben. Komlós Géza képviselőre és a Kispártiakra is emlékszem, mint a helyi németek érdekében fellépőkre. Házi is ennek a pártnak volt a tagja és így kereste meg a belügyminisztériumot, a helyi sajtó erről akkoriban sokat írt. Ringhofer jó barátja volt Házinak, Thurner Mihállyal együtt.

Házit sokszor meggyanúsították politikai ellenfelei német mentesítési kísérletei miatt azzal, hogy elfoglalt a németek irányában. A főlevéltáros személyesen is részt vett a levéltárban Volksbund-igazolások kiállításában, esetleg mások is segítettek munkáját?

Házi csak aláírt, ekkor már, tehát 1947 után én kerestem elő a neveket az úgynevezett Volksbund-listáról és az akkor még a levéltárban lévő Volksbund belépési nyilatkozatokból. Házi nagy ember volt ahhoz, hogy ilyenfel foglalkozzon, nem volt elfoglalt, egyenes ember volt. A belépési nyilatkozat volt fontos a tagság igazolása szempontjából, mert előfordulhatott, hogy valaki csak támogatta a Volksbundot pénzzel, amiről egy nyugta vagy befizetési jegyzékek maradtak fenn. A nyugták, befizetési jegyzékek és a belépési nyilatkozatok alapján készült a levéltárban az említett Volksbund jegyzék. A belépési nyilatkozatok 1951-ben a Munkásmozgalmi Intézetbe¹²⁷⁽¹²⁷⁾ kerültek. A Volksbund kulturális egyesületnek indult, majd később vált politikai mozgalommá.

A Városházáról közvetlen kollegáját telepítették ki?

Úgy emlékszem a Közmunka Hivatalban volt egy fiatal teremtés, őt is kitelepítették. Tudom, hogy nagy futkározás volt az érdekében, hogy mentesítsék, de nem sikerült.

Találkozott személyesen is a kitelepítési bizottság tagjaival?

Nem, úgy tudom a Pannónia Szállóban rendezkedtek be. Nem láttam őket a Városházán.

Őn szerint hány sopronit érintett a kitelepítés?

Nem tudom. Sokan voltak a jegyzéken, közülük többen is esetleg megvásárolhatták a mentesítést egy hordó borért és maradhattak, de helyükbe másokat vittek el. Szerintem kb. 7000 embert telepítettek ki. Nem hiszem, hogy bárki valamikor meg tudja a pontos számot mondani. Sokan már 1945-ben elmenekültek a Volksbund vezetői közül is, akiknek a zöme nem is soproni volt, esetleg néhányan, inkább középvezetői szinten. A Kastner és a Kindler tanítók, hogy tényleg szívből volksbundisták voltak-e, nem tudom. A németiségre büszkéek voltak, és igyekeztek a Volksbundba sok sopronit

beszervezni.

Lehetett valamit érezni a Volksbund nemzetiszocialista érzületéből a háború alatt?

Voltak például a Sonnenwende felvonulások. A szimpatizánsok sokszor kedvezményeket kaptak, rézgálicot a permetezéshez, határátlépőt Ausztria felé, kereskedelmi okokból, így könnyebben tudták termékeiket Ausztriában értékesíteni.

416 *A Waffen-SS toborzás, amely szintén fontos szerepet játszott a kitelepítésben, hiszen kitelepítési ok volt, hogyan zajlott, mennyire volt jellemző Sopronra?*

Általában a szülők biztatták a fiatal gyerekeket, akik többnyire nem foglalkoztak a politikával. Egy bizonyos, hozzám is eljött egy bencés iskolatársam. Dahnernek hívták, fölöttem járt 2-3 évvel. Reggel zörgetett és rá akart beszélni az SS-re. Persze visszautasítottam. Mire az oroszok bejöttek, ő már elmenekült. Győzködött, hogy én is német vagyok, de én magyarnak vallottam magam. Fél órát vesződtünk reggel 6 körül. Persze volt, akit meg tudtak győzni.

A kitelepítést követően megérkeztek a telepesek. Hogyan viszonyult hozzájuk a város „rég” lakossága?

Előfordult, hogy feléltek mindent, amit találtak, majd visszamentek a falujukba, legalábbis ezt ekkoriban így beszéltek. A felvidékről áttelepített magyaroknak, vagyonokat kellett otthon hagyniuk, amit itt kaptak, azt megbecsülték. Az a néhány poncichter, akik itt maradtak, azok szőlői rendben voltak, a telepesek viszont zömében nem törődtek vele, mert kezdetben nem értettek a szőlőműveléshez. Volt az emberekben egy olyan remény, hogy akiket kitelepítettek, azok még visszajöhetnek.

Ismert olyanokat, akik a kitelepítésük után visszaszöktek?

Persze, például a keresztszüleim. Sofőr volt a keresztapám, őket is kitelepítették, de leragadtak valahol Ausztriában, majd Bécsbe mentek a bátyjához, és 1946 karácsonya előtt már jöttek is vissza. Az ünnepek alatt az egész família összejött, ők is megjelentek, de csak egy pár hétig maradtak itthon, mivel nem akartak kellemetlenséget, visszamentek Bécsbe. Volt, aki legálisan jött haza, lefizettek valakit, valamilyen módon. Még a házába is visszakerült, talán 47-48-ban. Persze nem sokan, csak elvétve voltak ilyenek. Mivel nem mindenkit vittek ki, még 47-48-ban is fenyegettek a kitelepítéssel, de erre már nem került sor, csak vagyonkorlátozás lépett életbe. Ekkor sokan jöttek igazolásért a levéltárba, hogy semmi közük nem volt a Volksbundhoz.

A családjában érintett még valakit a kitelepítés?

Az egyik nagynénim családja két németországi fiút befogadott a háború alatt eltartásra, ezt szemükre vetették, és ezért ki akarták őket telepíteni. Fia ekkor nyugaton volt hadifogságban, magyar katonaként, a menyé viszont elrendezte, hogy maradhassanak, én úgy tudom egy kisebb hordó borral. Bár nem voltak bortermelők, sikerült elintézni, így mentesítették őket. Édesapám is rajta volt a jegyzéken a német anyanyelv bevallása miatt, de felmentették. Apám szociáldemokrata volt, a zárgyárban dolgozott, ott volt egy zsidó mérnök, akit 44-ben elvittek a németek, de 45-ben visszajött, gyárigazgató lett és megnyugtatta apámat, hogy majd ő segít, ez így is történt, betartotta a szavát.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Krisch András: A soproni németek kitelepítése a szemtanúk visszaemlékezései alapján / Fenyvesi Jánosné, szül. Hotz Terézia (1935), 2005. október 24.

417 Fenyvesi Jánosné, szül. Hotz Terézia (1935), 2005. október 24.

A család német származása ellenére, hogyan tudott itthon maradni?

Mi is rajta voltunk a listán. A család a nevét Hotznak írta, de a listán tévesen cz-vel írták. A szomszédban lakott Horváth Sándor, erre ő azt mondta, hogy ezt ne fogadjuk el. Kérvényeket adtunk be, bizonyítani próbálva, hogy nem is rólunk van szó, és így itthon maradhattunk. Anyai nagyapám nagyon büszke volt arra, hogy a magyar királyi posta alkalmazottja. Őt is ki akarták telepíteni, de erélyes ember volt, egyszerűen kidobta a rendőröket. Sokakat a vagyon és nem az anyanyelv miatt telepítettek ki. Anyámnak öt fiú testvére volt, négyen a magyar hadseregben szolgáltak, az ötödik is kapott behívott, mégpedig a Waffen-SS-be, pedig három testvér után a negyediket már nem lehetett volna behívni. Erre ő inkább elment önként a magyar hadseregbe, ahol el is esett. Feleségét két kisgyerekekkel 1946-ban mégis kitelepítették. Egy Reményi nevű ember, aki a kitelepítési bizottsághoz tartozott, a házukat meg akarta szerezni, ezért eltépte a mentesítési kérvényüket. Mi akkoriban a Flandorffer utcában, a Frank házban laktunk. Ez a család viszonylag vagyonos volt, a kitelepítés őket is érintette. A Frank néni olyan beteg volt, hogy a családtagjai hordágyon vitték ki a Déli pályaudvarra. Már jó ideje a vagonban voltak, amikor az egyik fia, Lajos visszajött és le akart menni a pincébe, hogy édesanyja egy kis bort ihasson. Addigra azonban a bejáratra keresztbe deszkát szegeztek, mikor ezt a Lajos meglátta, ráhajolt az ajtóra és úgy sírt, mint egy taknyos gyerek, a saját házába nem tudott bemenni. Ezután engem, mint gyereket küldtek ki meleg levessel a nénihez, én ugyanis könnyebben férközhettem a szerelvényhez. Ma is látom, ahogy lehajtott fejjel ballagnak a lovaskocsi mögött, majd a sarokról visszaintenek, jövünk ám majd vissza. Emlékszem a Déli pályaudvaron volt egy néni az egyik vasúti kocsiban, aki jó kövér volt. Földig érő szoknya volt rajta, amit az idősök akkoriban viseltek, mindig egy helyben ült, mert a szoknya alatt egy kishordó bort őrzött. Előfordult olyan is, hogy valaki a kutyáját akarta mindenáron elvinni, de nem lehetett, nem engedték meg neki. Mikor a szerelvény elindult, akkor a kutya sokáig loholt a vonat után.

Sokan hirtelen idegességükbe nem is tudták, hogy mit vigyenek magukkal. Egyik-másik biztos olyant is elcsomagolt, amire nem is volt szüksége. Néhány kitelepített soha nem hagyta el addig Sopront. Mikor Ausztriában az első faluba értek, azt mondták, nem is tudtuk, hogy ilyen nagy a világ. Mindenki meg volt győződve, hogy ez csak egy átmenet, majd visszajöhetnek. Elgondolhatjuk mit szenvedtek ezek az emberek. Anyám keresztlánya mesélte, őket Backnangban a tanítóhoz szállásolták be, aki nem akarta őket házába beengedni, ekkor rendőrök jöttek és segítettek nekik. Persze legyünk őszinték, idegeneknek a házukban mi sem örültünk volna. Cigányoknak nevezték őket.

A rokonok közül sikerült valakinek visszajönnie?

Anyám egyik öccsét, a Gyulát is kitelepítették, kint volt két évig. Egyik éjjel viharoszkökött, egy évig bujkált, nappal nem mutatkozott. Mögöttünk lakott a Kálmán bácsi, líceumi 418tanár, ő észrevette, hogy itthon van. Ekkor átjött, nekünk adta a kapu kulcsát, hogy ha razzia van, akkor a Gyula át tudjon menni hozzá és el tudjon menekülni. Hajnalban járt ki a szőlőbe, éjjel jött haza. Mikor a nagybátyámat dugdostuk, ezt megtudta egy volt osztálytársa, aki a rendőrségen dolgozott. Mivel segíteni akart, megbeszéltünk egy jelet. Ha szólt, holnap este jövök, akkor ez azt jelentette, hogy holnap este razzia lesz, ilyenkor a Gyula éjszakára a szőlőben maradt. Németországban egy német hölgynek udvarolt, aki nagyon kérlelte, hogy maradjon, mégis inkább ezt az utat választotta.

A rokonság többi tagja Németországban maradt?

Anyám unokanővérét 6 gyerekekkel telepítették ki, férje a honvágytól és a nyomortól felakasztotta magát. Ma már ezt sokan el sem hiszik. Keresztanyámat kitelepítették, úgy hogy férje egy szót nem tudott

németül. A férje özvegyen négy lánnal vette el, mind iskolába járt Sopronban, viszont egy szót sem tudtak németül. Mégis mindegyik haza kívánczik még ma is, egyiknek-másiknak még a gyereke is. Mikor először kimentem Németországba a rokonokat meglátogatni, anyám öccse lányainak nyakában láncon Horthy ötpengős lógott, mert ők magyarok, mondták, pedig néhány évesek voltak a kitelepítés idején. Sokan itt, Magyarországon nem tartják magukat ekkora magyarnak. Akik Sopronban maradtak, azoktól több esetben elvették a földet, házat, egyéb ingatlant, vagy el kellett cserélnie ingatlanát egy kevésbé értékesre. Beszélték, ha valaki megtudta, hogy a listán van, akkor öngyilkos lett. A fél Sopront elvitték, aztán jöttek a telepesek. Volt köztük nagyon rendes, aki megbecsülte, hogy házat kapott, de voltak olyanok is, akik a még a gerendákat is elfűrészelték és eltűzelték. Jöttek a közeli falvakból is. Egy családot én is ismerek, ma is ugyanabban a házban élnek, rendes emberek. A szomszédunk házat is telepesek kapták meg, pár év múlva el is adták és vettek egy újat, ne mondhassák róluk azt, hogy ők más házában laknak. Van köztük persze olyan is, aki a hazalátogató kitelepítetett nem engedte be a házába. A legtöbb helyen azonban beengedték. A szomszédunkba is jött jó pár éve a kitelepített Arnold fia, én már nem emlékeztem rá, hozzánk csöngetett be. Gyula nagybátyám minden kinti sopronit becipelt hozzánk, beengedték volna őt is a szomszédok, de nem akart bemenni, csak a kertükből akart átnézni. Az embernek összeszorul a szíve, ha egy meglett férfi elsírja magát. Majdnem vele bögttem én is, fogta a kerítést és nézte a házukat és a kertet. Máról holnapra mindent elvettek tőlük. Sokan eldugtak valamit a kertben, a szénába, a pajtába, hát persze hogy előbb-utóbb megtalálták az új tulajdonosok ezeket a dolgokat.

Sikerült a németországi rokonokat meglátogatni? Gond nélkül kiengedték Németországba?

Mikor először kimentem Németországba, behívott egy Bocskor nevű rendőr a rendőrségre. Mondta, ő biztos benne, hogy nem jövök vissza, ezért lehetőleg ne meséljek sok rosszat Magyarországról, akár fogadni is akart velem, hogy nem jövök vissza. Mondtam meg kint, hogy most már tudja a magyar állam, hogy ezt nem lett volna szabad megtenni. Ez 1964-ben volt. Bármikor visszajöhetnek, mondta. Erre megkérdeztem, [419](#)hogy a házat is visszaadják? Azt nem, semmit nem tudnak visszaadni. Erre mondtam, szép dolog a rokonság, de miből éljenek? Anyámék is kilencen voltak testvérek, három maradt itthon, hogyan lakjanak egy lakásban? Mikor visszajöttem, felkerestem a rendőrségen, a portás felszólalt neki, nem akarta elhinni, hogy visszajöttem. Mondtam neki, mit gondol, kinek a nyakán kellett volna kint maradnom? Ma már a kitelepítettek nem jönnének vissza, de szerintem az első tíz évben bármikor jöttek volna. Lassan kezdték őket kint is elfogadni, látták, hogy dolgozó emberek. Minél előbb otthont akartak teremteni. A magyar állam nagy butaságot csinált a kitelepítésükkel. Egyik-másik még a jó napot is alig tudta kimondani, mégis magyarnak tartotta magát.

Milyen szerepet játszott a Volksbund a kitelepítés előtt a városban?

Sopron egy kis város volt, ezeket az egyszerű jóhiszemű embereket olyan könnyen meg lehetett fogni. Szervezték a gyerekeknek mesedélután, különféle összejöveteleket, énekelhettek a kórusban is. Az egyszerű emberek is elmehettek oda, színdarabokat néztek, nem a Hitler miatt mentek. Megfogták az embereket. A Bierbaum néni a színdarabokra engem is sokszor elvitt, pedig a Bierbaum néninek fogalma sem volt, arról, hogy pontosan hova ment.

Milyen emlékei vannak a hazalátogatott rokonokkal kapcsolatban?

A kitelepített unokanővéremtől, mikor már lehetett legálisan visszajönni, megkérdezte a főnöke, hova megy szabadságra, erre azt válaszolta haza. Az nem szabadság, válaszolta a főnöke, de ő csak ismételtette, hogy haza megy, Magyarországra. Mit akar ott, nincs ott semmi, vágta rá az igazgató. A következő években többször mondta az unokatestvérem, hogy haza megy Magyarországra. Aztán egyszer üzleti ügyben Magyarországra jött az igazgató, elnézést kért a mondataiért, azóta többször is visszajárt. Férjem unokaöccse, mikor először jött, rendkívül csalódott volt, három évesen telepítették ki,

a kinti prospektusokon pedig csikósok voltak és ő ilyent mégsem látott az utcákon. Nem hitte el, hogy a Tómalmon egy osztrák rádióadót, az Ö3-t lehet hallgatni. Nagyon rossz összkép volt kint Magyarországról.

A német nyelv használata 1946 után nagyon visszaszorult?

A kitelepítések után a német nyelv használata szinte megszűnt. Egyszer valamikor a 80-as évek elején jöttünk a férjemmel Hans-zal haza a temetőből. A Szent Mihály utcában a Gróf bácsinak köszöntünk németül, erre magyarul, de német akcentussal válaszolt: „Jó napot kívánok!”. „Wie geht es Ihnen?” – kérdeztük. Jól vagyok, válaszolt ismét magyarul. Alig mertek az öregek is németül beszélni. Egy valaki volt, aki egyáltalán nem szólalt meg magyarul, ő a Hotz Kristóf bácsi felesége volt. Amikor az Újteleki utcában bement a Pum boltba, akkor is németül beszélt, mert azok engem megértenek, mondta. Fia 56-ban kiment nyugatra, a 80-as években magával vitte anyukáját is. Egyszer keresztanyám egy levelet hozott, a Hotz Lizi néni írt neki, alig tudtuk a levelet elolvasni, gót betűkkel írt, de magyarul. Vissza akart jönni Magyarországra, pedig itthon nem volt hajlandó magyarul megszólalni.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Krisch András: A soproni németek kitelepítése a szemtanúk visszaemlékezései alapján / Schwarz Alfred (1928), 2005. szeptember 14.

420 Schwarz Alfred (1928), 2005. szeptember 14.

Mikor telepítették ki Önt és családját?

17 éves voltam a kitelepítéskor, minket a május 6-i transzporttal vittek el. Volt egy disznónk, kb. 60 kg-os, anyám azt mondta, ezt levágjuk, mert szükség lesz az élelemre útközben. A disznó a vágáskor nagyon hangosan sírt. A húst lesütöttük, zsíros edényben vittük magunkkal, mivel a zsír tartósította a húst. Egy másik hasonló edényben lisztet vittünk. A vasútállomáson ellenőriztek minket, mit viszünk magunkkal, de nem vettek el semmit. Mikor anyám mutatta az edényeket, hogy mi van bennük akkor, mondta ebben a liszt van a másikban a hús. Mikor kinyitotta az edényeket, pont fordítva volt. Tehát május 6-án indultunk Sopronból és május 13-án érkeztünk Nürnberg környékére, Schwabachba. Itt a kitelepítettek felét kiszállították a vagonokból, majd ismét vissza, innen Gunsenhausenba kerülünk, ahol szétosztottak minket a környék településeire. Az egyes parasztok vettek fel minket. Örültek, ha férfi is volt a családban, hiszen munkaerőben hiány volt. Azt mondták a menekültekre, hogy semmije sem volt, mégis mindenét elvesztette.

Milyen érzésekkel élték meg a kitelepítést?

Azt hittük, hogy 4-6 hét múlva visszajövünk, senki nem hitte el, hogy ez végleges lesz. Sokan kérdezték, miért kell ezeknek a szorgalmas embereknek elmenniük. A két orosz katona, akik hozzánk voltak beszállásolva, ők sem értették a kitelepítést, azt mondták, szereznek nekünk dokumentumot, hogy ne kelljen elmennünk. Az igazi okot nem is tudtuk, csomagolni kellett. Idősebb koromban kérdeztem magamtól többször, miért kellett ennek így történnie. Sokan kérdezték később, miért nem védekeztünk, de erre semmi lehetőség nem volt. Először 1991-ben jöttünk haza feleségemmel, akit Csehszágából üztek el 1948-ban. Felkerestük régi házunkat, nagyon kedvesek voltak a lakók. Bementünk a földhivatalba is, megkérdeztük, mi van most a házunkkal. Megtudtam, hogy kárpótlás jár nekem a ház után, de a válaszban leírták Budapestről, hogy későn jelentkeztem, pedig elismerték, hogy én vagyok az egyetlen örökös. Aztán le is mondtam a dologról.

Hogyan fogadták a németek a menekülteket?

Nagyon rosszul. Bajorországban nem voltak barátságosak, csak később vették észre, hogy szorgalmasak a menekültek. Nem volt semmink, csak a két kezünk dolgozni, de meg kell mondanom, akinek itt Sopronban volt valami, az Németországban is felépítette a házát. Kezdetben nagyon nehéz volt, sokan örültek, ha ételük volt.

Találkozik volt soproniakkal Németországban?

Igen, Bad Wimpfenben többször is találkoztunk, de ahogy múlik az idő egyre kevesebben vagyunk, ma már nekünk sincsen kinti soproniakkal kapcsolatunk.

421 *Hogyan éltek együtt a magyarokkal a kitelepítés előtt?*

Ez semmi problémát nem jelentett, a város kétnyelvű volt. Az iskolában magyarul is, és németül is tanultunk, a hivatalokban viszont magyarul kellett beszélni.

Büszke volt arra, hogy német származású?

Ezzel igazából akkoriban nem foglalkoztunk.

Megismerte a várost 1991-ben, az első látogatása alkalmával, hiszen közben 45 év telt el?

Igen, feleségem csodálkozott is, hogy minden zugot, minden kis utcát ismerek. Azóta is minden évben kétszer hazajövünk.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Krisch András: A soproni németek kitelepítése a szemtanúk visszaemlékezései alapján / Zergényi Győző (1933), 2006. október 18.

Zergényi Győző (1933), 2006. október 18.

A családjá is a kitelepítési listára került, mégis megmenekültek. Hogyan történt mindez?

A kitelepítés idején a Kurucdombon, a Thököly téren laktunk. Akkoriban 80%-ban németek lakták a környéket, ebből legalább 70-80% kitelepítésre került. Apám a postán dolgozott, 1934-ben magyarosított Zebererről Zergényire. Elmondása szerint, 1941-ben a népszámlálás során német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallotta magát, ebből baj nem lehet, mondta akkoriban. Hát másképp történt. Mikor a kitelepítési listákat elkezdtek kifüggeszteni, mindennap mentünk a Festőterembe megnézni, rajta vagyunk-e mi is. Addigra jóformán a szomszédokat már kitelepítették, de egyszer csak mi is a listán voltunk. El is jöttek értünk lovas kocsival, ilyenkor olyan soproniakat rendeltek ki, akiknek volt lovas kocsijuk, sokszor később őket is kitelepítették. Az állomásig a rendőrök végig kísérték minket. A napra pontosan nem emlékszem, mert 1946-ban 13 éves voltam. Bár tizenhárman voltunk testvérek, öten kerültünk a listára, szüleim, két bátyám és én, mert a többiek katonák voltak, illetve még 1939-ben Németországba mentek dolgozni, mert ott akkoriban több munkalehetőség volt. El is jöttek értünk, felpakoltuk csomagjainkat, inkább ételme, mint ruhát, vittünk egy vindöl rántást és zsírt töpörtyűvel, illetve kenyeret. Bevagoníroztak bennünket, akkoriban a GYSEV pályaudvaron volt egy holt vágány, a Csengery utca és vasút közötti réten. Ott még láthatóak voltak a háború maradványai gránátok, lőszer, sok minden hevert még ott. Ide állították a szerelvényt, három éjjel és négy napig voltunk a vagonban anélkül, hogy elindultunk volna. Ekkor láttam először négert, ő amerikai katona volt, éppen csokit osztogatott. Oroszokra nem emlékszem, ezenkívül még magyar rendőrök voltak. Mi gyerekek még haza szöktünk, és amit lehetett, azt elhoztuk, bár ez tilos volt. A negyedik napon a délelőtti órában kihúzták a szerelvényt egészen a vágóhídig, mi gyerekek, mint

rossz gyerekek a vagon tetején ültünk és integettünk, fel sem fogtuk, mit jelent az otthont elhagyni. Egy vagonba négy család került, csak soproniak. A többieket nem ismertem, mert nem a környékünkől voltak.

422 *Mi történt ezt követően az állomáson?*

A negyedik napon ráállt egy mozdony a kocsikra és kihúztak minket arra a vágányra, ahonnan a vonatot majd indítani fogják. Vártuk, mikor ad jelet a forgalmista. Ez délelőtt 11 felé lehetett, amikor Nándor nevű bátyám megjelent a peronon és minket keresett. Ehhez el kell mondanom, hogy testvéremet Szálasiék 1944-ben, mint a Szociáldemokrata Párt tagját internálták, majd Dachaubába hurcolták. Mi nem is számítottunk rá, hogy még egyszer hazajön. Azon a napon, illetve azokban a percekben, amikor a vonat már indulásra készen állt, kérte a forgalmistát, ne indítsák a vonatot. Mutatta papírját, hogy honnan jött, bizonygatta, hogy szülei itt vannak. Persze nem is látott minket, csak tudta, hogy valahol itt vagyunk. Ekkor elküldték a vonatparancsnokhoz, majd ő dönthet. Nagyon emberséges volt, nem tudom, hogy ki volt ő, de visszatartotta a szerelvényt, amíg bátyám bement a városházára és fél órán belül hozta a felmentést. Kiraktuk zsákjainkat, a vonat pedig elindult. Annak ellenére, hogy magyar nevünk volt, apám magyar nemzetiségűnek vallotta magát, kitelepítettek volna minket. Én gyerekként annak, hogy itthon maradhattunk, hirtelen nem nagyon örültem, mert az összes barátomat elvitték. A Thököly téren kb. 30 gyerek volt, akik mind barátok voltak. Ezután hazamentünk, úgy rendezkedtünk be, hogy bármikor vihetnek megint, hiszen még három szerelvény ment ki Sopronból. A földön, matracokon aludtunk, nem bízunk a maradásban. A Kurucdomb üres lett. Se gyerek, se felnőtt. Nemrégén összeszámoltam az egész Kurucdombon a Szent István iskolától a Thököly térig kb. 20-25 magyar család lakhatott, a németek nagy része pedig kitelepítésre került. Az a baráti kör, ami a Thököly téren nap, mint nap összejött, nem volt többé. Majd befejeződtek a kitelepítések, és lassan jöttek a telepesek az ország más részeiből, ott is voltak gyerekek. Hamar megismerkedtem velük, nem voltak azok sem gazdagok, elfoglalták a németek lakásait, minden vagyont megkaptak. A szőlőket is, pedig ahhoz nem értettek, ráadásul abban az évben nagyon jó volt a termés. Az itt maradt németek csodálkoztak is, hogy dróttal kötözték a szőlőt nem szalmával, de ők azt gondolták elég lesz ez így 3-4 évig. Így végül is itthon maradtunk, alkalmazkodtunk az új viszonyokhoz.

A kitelepítések után lehetett, mertek németül beszélni?

A német nyelvet hivatalosan nem tiltották, de nem szívesen vették, ha valaki az utcán németül beszélt. Édesanyám csak annyit tudott magyarul, amennyi a boltban kellett. Furcsa is volt, amikor egy német asszony németül beszélt, majd megijedt és magyarra váltott, bár ez inkább egy német-magyar vegyes nyelv lett.

Konfliktus volt az utcán az idekerült telepesek és az itthon maradt kevés német között?

Nem emlékszem ilyenre, én akkor már tudtam magyarul, az iskolában megtanultam. A felnőttek között nem volt, mi gyerekek persze sokszor összevesztünk a „hatalomért”, ők voltak a „telepesek”, mi a „svábok”, de aztán ez elcsendesült, és jó barátok lettünk. Befogadtuk őket, vagyis inkább ők fogadtak el bennünket. Nem mondhatok rosszat erre az időszakra. Láttuk persze a szőlőbe menet, hogy dróttal kötik a szőlőt, ezt furcsálltuk. Később aztán a Haladás TSz-be mentek a poncichertek, a Dózsába a **423** magyarok, persze a németek jobban értettek a szőlőhöz, ott jobb is volt a termés, de aztán ez később kiegyenlítődött, ők is megtanulták, hogyan kell szőlőt művelni.

A rokonai közül érintett valakit a kitelepítés?

Igen, apám testvérét, ők is a Kurucdombon laktak, illetve egy másik testvére is családotul került kitelepítésre. Már meghaltak, a gyerekek pedig nem nagyon jönnek Magyarországra. Feleségem szülei

is a listán voltak, pedig az apa, Szabó József tiszta magyar volt, az anya, Strausz Mária német anyanyelvű. Mindezek ellenére az anyát a három lánnyal kiírták, az apát a két fiúval pedig nem. Anyósom harcos asszony volt, bement a Városházára, valószínűleg az „asztalra csapott” erre fel kihúzták őket a listáról.

A régi „Thököly téri fiúk” közül tartja még valakivel a kapcsolatot?

A gyerekkori baráti körből, amikor Sopronba jött valaki, minket keresett, mert azt mondta, itt egy Zergényinek kell laknia. Így engem találtak meg, ezért a barátok ha itthon voltak, mindig eljöttek hozzám. A Csányi utcában lakott Zottl József, ő minden évben jön három hétre, vele ma is tartom a kapcsolatot. A kitelepítés során a németek nemcsak a vagyont veszítették el, hanem családokat is szétszakítottak, pedig nem tehettek arról, hogy ők németek.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Krisch András: A soproni németek kitelepítése a szemtanúk visszaemlékezései alapján / Modrián Jánosné, szül. Röck Margit (1936), 2006. október 24.

Modrián Jánosné, szül. Röck Margit (1936), 2006. október 24.

Családja még 1945-ben az önkéntes menekülést választotta. Mi volt ennek az előzménye?

Családunk tragédiája akkor kezdődött, amikor apámnak be kellett vonulnia 40 évesen, talán 1944 elején a német hadseregbe. A család ekkor férfi nélkül maradt, így anyámmal és öcsémmel, Röck Samuval egyedül maradtunk. Ez tehát már a háború vége felé történt, bár hozzáteszem, a németek sokáig bíztak a győzelemben. Apám még a bevonulása előtt megkérte testvérét, hogy segítsen családjának a bajban, ami különösen szüret és őszi munka idején volt fontos. Apám nagybátyjának volt két lánya, 20 és 18 évesek voltak, őket nem lehetett visszatartani. Menekülni akartak az oroszok elől. Akkoriban a Pócsi utcában, a korábbi Kis utcában laktunk, hozzánk is be volt szállásolva egy német tiszt, aki elmondta, hogy hamarosan itt a vég, nehéz idők fognak jönni. Féltünk az oroszoktól, hiszen nagyon sok rosszat lehetett hallani róluk. Persze mi gyerekek ezeket a beszélgetéseket nem hallhattuk otthon. Sok ismerősünk volt, akik segítettek, de a döntést, menjünk vagy ne, nekünk kellett meghozni. A nagyszülők ekkor már idősek voltak, a rokonok közül pedig sokan katonáskodtak, így édesapám nagybátyjára tudtunk csak támaszkodni. Ő vett egy lovas kocsit, azt a ponyvásat, amit a filmekben is lehet látni a menekülteknél. Egy kétpengős érme döntött, megyünk vagy maradunk. A sors a menekülést választotta. 1945. március 5-én egy hatalmas bombatámadás érte Sopront. A bombázás élményeit szívesen törölném emlékeim közül. Hatalmas volt a káosz a menekültek szekerei, a katonai járművek hatalmas dugót okoztak. Másnap reggel keltünk útra. Három hétig voltunk úton, de ami 424 nagyon rossz volt, az a mélyrepülés, sokszor olyan alacsonyan szálltak a repülők, hogy a pilóta arcát is lehetett látni. A céljuk az volt, hogy lassítsák a konvojok haladását. Persze emellett nekünk gyerekeknek szép tavasz volt, amit nagyon élveztünk. Megérkeztünk Passaubá, anyám és a nagybácsim a kocsi végére akasztott kerékpárral bementek a városba, míg a kocsink félre állt a főútról. A városban egy hatalmas bombázást éltek meg, könnyen meg is halhattak volna, azt mondták ekkora tűzvihart még soha nem láttak. Tovább utaztunk és Alsó-Bajorországba érkeztünk. Egy parasztgazdaságban, egy Lanhofen nevű településen kaptunk szállást, amit teljesen véletlenül találtunk, illetve választottunk. Szálláshelyben hiány nem volt, külön szobát is kaptunk, mert a gazdának mind a három fia katona volt, a legfiatalabb nem is jött haza. Csak a nők és az öregek voltak otthon. Így végül is nagyon örültek, mert nagybátyám tudott nekik dolgozni, sőt még lova is volt ehhez. 1946 május elején anyám azt mondta, hogy elutazik Ulmba, mert rokonok, többek között a nagynénim, illetve a nagymama is Ulmba érkeznek, ugyanis Sopronból megkezdődtek a kitelepítések, ők pedig egy kitelepítési transzporttal érkeztek meg. Anyám már a vonat

megérkezése előtt az állomáson volt, legalábbis ami abból megmaradt, és hallotta, amint a németek beszélnek, hogy jönnek a magyar cigányok. Anyám csak hallgatott. Mikor megállt a szerelvény, kiszállhattak a kitelepített soproniak. Ekkor látták a németek, hogy ezek az emberek nem cigányok, sőt németül beszélnek, és sok szóke van közöttük, bár az igaz, hogy magyar állampolgárok voltak. Nem tudom, mi volt a bűnük, mit tehetett az idős nagymamám arról, hogy kitelepítették, a Volksbund közelében sem volt, még magyarul is jól beszélt. Amikor anyám visszajött Ulmból, nem ismertem meg, annyira maga alatt volt a látványtól. Olyan embereket látott, akik heteket töltöttek a vasúti marhavagonokban. Mikor anyám visszajött, eldöntöttük, hogy a vasúti transzport után megyünk Baden-Württembergbe, így Wendlingenbe kerültünk, ahova már a rokonok egy része került. Itt egy helyi hivatalnok a „Flüchtlingsrat – menekült biztos” feladata volt a menekültek elosztása, hiszen tele volt az ország menekültekkel, sok munkaerő pedig hiányzott, így ez egy nagyon fontos munka volt. Szóval ő vett fel minket, a nagymamát, anyámat és öcsémet a házába. A teljes felső emeletet megkaptuk, mert feleségével elég volt nekik az alsó szint. Itt kezdtem el az iskolát is. A Marshall tervnek sokat köszönhetek a menekültek, az iskolában az amerikaiaktól kaptunk ételt, illetve az orvosi ellátás is ingyenes volt. Viszont a nagymamám sokat szenvedett Anyám dolgozni ment minden nap, mi iskolába, és a nagymama minden nap eltűnt, nem tudtuk hova ment, pedig minden rokonnál kerestük. Nagy sokára rájöttünk, hogy a vasútállomásra járt. Mikor megtaláltuk, mondta, hogy haza szeretne menni, miért kell neki itt lennie. Bele is halt egy pár év múlva a honvágyba. Németországban a soproniaknak volt egy nagyon nagy hátrányuk. A csehországi német kitelepítettek elsősorban iparosok, kézművesek voltak, hogy volt-e papírjuk az nem számított akkoriban, csak az, hogy értsenek a munkához. A soproniak mihez értettek? A szőlőhöz, az pedig ott nem volt, és mivel ott nem vettek el senkitől sem ingatlanokat, így földeket sem kaphattak.

Mi történt a katonának vonult édesapjával?

425 Apám közben 1945-ben orosz hadifogságba esett a Szovjetunióba került, 1947 júliusában került Sopronba haza, ahol senkit nem talált. Édesanyám egyik testvére, aki huszár volt, mégis kitelepítették, 1948-ig többször is visszaszökött Sopronba – ezt csak 1996-ben egy látogatása alkalmával mesélte el nekünk –, akkoriban ugye még nem volt szögesdrót, sem elaknásítva a határ, tőle tudta meg, hogy hol vagyunk, mi van velünk. Édesapám nem akarta Sopront elhagyni, főleg a hadifogság után ragaszkodott nagyon szülővárosához. Apám egyik Bécsben élő lánytestvérének volt egy nagyon jó lépesfalvi ismerőse, aki egyben a környék egyik legnagyobb csempésze is volt, ő segített a hazatérésben. De én már Németországban iskolába jártam, szép lakásunk volt, jól éreztem magam. Egy gyerek könnyebben fogadja el az új környezetet, mint az idősebbek. Mindenesetre 1948 októberében mindenféle útlevél nélkül elindultunk haza. A német-osztrák határon az ismerős segítségével szöktünk át, majd Ausztriában vonatra ültünk. Igen ám, de ott jött az orosz katona ellenőrizni a papírokat. A fülkében összesen nyolcan ültünk: mi négyen és négy idegen. Az orosz kérte az útlevelet, az ismerősünk elsőnek nyújtotta, majd a többi utas össze-vissza, utolsónak anyám adta át az ismerős útlevelét, de tok nélkül. A katona nem nézett bele alaposan, mi, gyerekek, pedig nem nagyon számítottunk, és amúgy is alvást kellett színlelnünk. Megérkeztünk Lépesfalvára, majd innen tovább mentünk, így 1948 novemberében visszaérkeztünk Sopronba.

Majdnem négyévnyi távollét után tehát ismét Sopronban voltak. Hogyan ment tovább az életük?

Sopronban folytatódtek a megpróbáltatások. Németországból szinte alig tudtunk valamit visszahozni. Lakásunkban, vagy a nagyszülők lakásában már mások laktak, így apám nagynénijéhez a Szarvkő utcába kerültünk, egy pincelakásba, majd 1952-ben édesapám szülőházába, a Hátulso utcába költöztünk. Mikor iskolába kerültem, keveset tudtam magyarul. Az ismerős tanító nénivel is németül beszéltem a beiratkozás előtt, de mondta, ha az iskolában leszünk, ott ne beszélj németül. De én nem tudok magyarul, mondtam. Sok nehézséggel kellett megbirkózni, én nem szívesen jöttem vissza,

ellentétben az öcsémmel. Én önállóbb voltam, a családot viszont egyesíteni kellett. Sok olyan dolgot is láttam, ami Németországban elképzelhetetlen volt. Ma is látom, amint családuk egy ismerősétől elvették egyik reggel a Kossuth Lajos utcai boltját. A tulajdonost két bőrkabátos ember várta a reggeli nyitáskor és elvették a kulcsokat. Ott kint minden romos volt, de nem éreztem a korlátokat, nagyobb volt ott a szabadság, mint Magyarországon. Szemünk láttára vették el még 1948-ban is többektől a házukat. Láttam, amint egy ismerősünket, a Krasznai Lászlót megbilincselve vitték el a rendőrök, évek múlva jött haza Szibériából. Később derült csak ki, hogy tévedésből tartóztatták le, a neve megegyezett egy körözött személlyel. Ment az utcán a „büdös svábozás” is. Úgy éreztem, mint akit itt megkötöztek, de aki ezt nem élte át, az nem is tudja mindezt elképzelni.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MŰHELY

426 MŰHELY

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MŰHELY / Varga Imréné: A balfi kitelepítés 60. évfordulójára emlékeztek Uffenheimben

Varga Imréné: A balfi kitelepítés 60. évfordulójára emlékeztek Uffenheimben

Elindultam szép hazámbul....

2006. május 13-án a balfi énekkar kis csapata hozzátartozóival és rokonaival elindult Németországba, hogy részt vegyen a balfi kitelepítés 60. évfordulójára rendezendő összejövetelen (Wolfser Treffen). A balfi énekkar karnagya, Baader Erik szívesen vállalta, hogy kórusával részt vesz ezen az ünnepségen és elviszi a szülőföld üzenetét. Ez volt az első alkalom a találkozásra 60 év után.

Másnap, május 14-én a délelőtti próba után egy órakor kezdődött az ökumenikus istentisztelet a helyi evangélikus lelkész és a környék egyik katolikus lelkészének közreműködésével. A megjelentek az evangélikus templomot teljes egészében megtöltötték. Pörtl Róbert evangélikus lelkész köszöntötte a még élő balfi kitelepítetteket és hozzátartozóikat. Felidézte 1946. május 12-ét, amikor egy otthon maradt ember saját szekerekkel vitte ki őket az állomásra, és sajnálattal mondta nekik, hogy milyen csúnyán elbántak velük, pedig ezt nem érdemelték meg. A kitelepítetteket, akik minden ingó és ingatlan vagyonukat hátrahagyták, szekérrel és a legszükségesebb holmival vitték ki a Harka-kópházi vagy a fertőbozi állomásra. Itt marhavagonokba rakták őket, és indultak Németországba. A balfiak egyik része a hesseni tartományban fekvő Marburg környékére, a másik csoport pedig az uffenheimi körzetbe került (Bajorország).

Ezt követően a kórus felvonult az oltár elé és elénekelte az

„Elindultam szép hazámbul
Híres kis Magyarországbul
Visszanéztem félutambul
Szemembül a könny kicsordult”

kezdetű dalt, amely sokaknak szemébe könnyeket csalt. A kórus egyik tagja magyarul köszöntőt mondott, amit a karnagy németre fordított. „Bizony a könny kicsordul, valahányszor visszanézünk,

visszagondolunk. Önök, akik 60 évvel ezelőtt átéltek a kitelepítés szörnyű tényét, igazán tudják, mi az... Odahagyták hazájukat, rokonaikat, barátaikat, házaikat, ingóságait, és kényszerből elindultak a bizonytalan jövő felé. Mérhetetlen veszteség érte Önöket, Balfot és az ottmaradtakat. Az otthonukat elhagyni kényszerítettek örökké könnyezik e szörnyű eseményt. Balf mai lakói nevében mi, a balfi kórus tagjai, köszönteni jöttünk Önöket. Eljöttünk, hogy ezzel kifejezzük őszinte együttérzésünket... Többen Önök közül rendszeresen hazalátogatnak ma is, és látják [427](#)épülni, szépülni egykori falujukat. A ma Balfon élő 1300 fős közösség sokat tesz a környezete szebbé tételéért. Visszavárjuk Önöket és hozzátartozóikat...” Ezt követően még elénekelték az „Áldjad én lelkem...” kezdetű egyházi éneket és Kodály Zoltán Stabat Mater című művét.

Első sor (balról jobbra): Tóbi Gáborné, Kosztrián Gáborné
 második sor: Tóbi Csabáné, Steiner Jánosné, Baader Erik, Szabóné Puteáni-Holl Edit, Varga Ottóné
 harmadik sor: Lukács Ferenc, Varga Imre, Kisteleki György, Varga Imréné, Simon József, Hauer Ernőné,
 Hauer Ernő, Balogh Lajos, Foki Gáborné

Majd Pörtl Róbert a kitelepítésről és annak nehézségeiről beszélt: „...A szívünkben szakítottak ki egy darabot. A szülőhelyet nem lehet elfelejteni.” – mondta. Elmesélte, hogy 12 éves volt, amikor az édesanyjával és testvérével együtt kitelepítették őket. Balfon minden házat ismer, tudja, kik laktak benne. Minden házról története van, ami szép emlék. Tavaly járt Balfon, amikor is körbejárta a falut, keresve az emlékeket. Ivott savanyúvizet, a temetőben imádkozott az ott nyugvók felett. A templomban kereste a népviseletbe öltözött embereket. Visszaemlékezett gyermekkorára, amikor a falu feletti Hüttéből (kunyhó) nézte a szép kilátást a falura, a dűlőkre, a legelőkre, rétekre, ahol az emberek szorgalmasan dolgoztak, a kövekre, az almafákra, ahonnan almát csentek. „Balf az én Heimat-falum és az is marad, a honvágy nem múlik el soha...” Elmesélte, hogy az első összejövetelük 1946-ban a kitelepítés után két hónappal volt, azóta minden második évben ezt megismételték. Bejelentette, hogy ez a 60. évforduló az utolsó találkozó, [428](#)korukra való tekintettel. Majd megemlékezett az Uffenheimben

munkálkodott Danielisz Róbert és Schrödl lelkészekről, Hauer Pál szervezőről, és az elmúlt két évben elhaltakról név szerint. Befejezésül közös énekkel zárult az istentisztelet. Utána a közelben lévő kultúrházba ment át az összejövetel minden résztvevője, csaknem 300 fő, ahol kávé és sütemény mellett kötetlen beszélgetés folyt.

A kórus itt is fellépett és elénekelt a „Röslein auf der Heide...”, a „Kein schöner Land...”, a „Bújdosik az árva madár...” és a „Kis lak áll a nagy Duna mentében...” című magyar és német dalokat, amelyeket a közönség nagy tapsal jutalmazott. Lépten-nyomon könnyes szemmel, hálálkodva köszönték meg a karnagynak és a kórus tagjainak, hogy ezen a jubileumi ünnepségen most először vett részt ez a kis énekkar, akik elhozták Balról a szülőföld szeretetét, üzenetét. Végezetül Pörtl Róbert az óhazáról készített filmet vetítette le és kommentálta. Ezzel véget is ért a jubileumi találkozó. Másnap Krammer úr (szintén balfi kitelepített) vezetésével a würzburgi püspöki palotát tekintette meg a kórus, pincéjében pedig borkóstolón vettek részt. Köszönettel tartozunk Szabó László ny. tanárnak, aki volt szíves részünkre Uffenheimben a Grünbaum hotelben kedvezményes áron szállást szerezni.

Május 16-án indult hazafelé a busz Uffenheimből. A kórus tagjai örömmel gondoltak vissza az ott eltöltött időre, s főleg arra, hogy énekükkel egy kis hazait adhattak az innen távol élőknek. Május 17-én a Frankische Landeszeitung beszámolt az összejövetelről. „... az uffenheimi idej találkozók különösen jól sikerült... A jubileumra igen távolról: Ausztráliából, az USA-ból, Svédországból is eljöttek... 60 évvel ezelőtt Balf majdnem 1400 lakosának el kellett hagynia faluját...Csupán 60-an maradtak vissza... Az autóbusszal érkezett 41 személy ... utazásának célja a kibékülés volt, és hogy egymásnak kezét nyújtsunk...”

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MŰHELY / Hárs József: A soproni Szent Mihály-templom és a Pejacsevichek nyughelye Gróf Pejacsevich Károly temetési rendelkezése 1810-ből

Hárs József: A soproni Szent Mihály-templom és a Pejacsevichek nyughelye Gróf Pejacsevich Károly temetési rendelkezése 1810-ből

A Sopronban közel két évszázada meghalt gróf Pejacsevich Károlyt (1745–1815) [F11]¹²⁸⁽¹²⁸⁾ a város német színészetének és társadalmi, zenei életének felvirágoztatójaként tartjuk számon.¹²⁹⁽¹²⁹⁾ 1784-től, Bécsből Sopronba költözésétől 1813-ig, visszavonulásaig meghatározó személyiség, mint ahogy az volt évtizedekkel később id. Storno Ferenc is. Kapcsolódásuk a főnemesi család több tagját említő, a Szent Mihály-templomban látható ⁴²⁹hármassírfelirat, amelyet – nagy valószínűséggel Károly unokájának, gróf Pejacsevich Juliánnak [F30] megrendelésére – a pályája elejét élő restaurátor alkotott újjá és foglalt egyetlen díszes keretbe.¹³⁰⁽¹³⁰⁾

A Pejacsevich család soproni jelenlétének emléke – különösen amióta eltűntették Petőfi téri palotájuk kapualjából a róluk szóló táblát, és az 1869 óta nevüket viselő kis közt Iskola közre keresztelték (1947) – visszaszorult a színház- és zenetörténetbe. Horvát származásuk pedig csak mostanában kezd érdekessé válni.¹³¹⁽¹³¹⁾ Nevük írásmódja máig bizonytalan. A „Pejacsevich” formát találjuk – a végrendeleten kívül – Károly saját kezű aláírásaiban. Úgy tudják (a cs talán erre utal), hogy otthon magyarul beszéltek.

A „nagy” Károly második felesége, gróf Erdődy Eleonóra, 1840-ben a Szt. Mihály-templom temetőjében (VI. fal, 18. sír, de ma csak a vasrácsra lévő címer emlékeztet rá) lett elhelyezve.¹³²⁽¹³²⁾ Fiának, Ferdinándnak, aki a temetést intézte, Mária nevű – egy napot megélt – lányát azonban 1827-ben még a templomi kriptában temették el.

Gótikus stílusban emelt mauzóleumukat (a fenti Ferdinánd feleségének megbízására) id. Storno Ferenc építette 1863-ban vagy 1868-ban. 1938 óta azonban a családdal szoros kapcsolatban volt domonkosoké lett. A Pejacsevichek a 20. század harmincas éveire messzire kerültek Soprontól, részben Dél-Amerikába. Emberileg érthető, hogy lemondtak a mauzóleumról.

Csatkai Endre az Oedenburger Zeitung Alt-Oedenburger Kalender c. (1925-től élő) sorozatában először 1929. március 31-én, majd november 5-én írt gróf Pejacsevich Károlyról. Utolsó mondata: „Der Graf ist in der hiesigen Michaeliskirche begraben.” (A gróf a helybeli Mihály-templomban van eltemetve.) 1931. november 5-én írott cikkében már határozottan kriptát jelöl meg a gróf nyughelyeként.

E kriptá lejárata azonban nem az épületen belül, hanem kívül van. Ennek magyarázata Mária Terézia 1775. évi rendelkezésében keresendő, amelyben egészségügyi meggondolásokból nem engedélyezte a templomokon belüli temetkezést, illetve a már ott lévő kripták további használatát. Az epitáfium viszont bent, a templombejáratától balra, a mellékhajó falán található. Felirata szerint József Ferencen [F2] kívül felesége és három fia kerülhetett volna a kriptába. Két fiú (Zsigmond [F7] és Antal [F31]) azonban nem itt nyugszik. Károly [F11] végrendeleti mellékletében egyértelműen előírja, hogy szülei és gyermekei mellé temessék el, a Szent Mihály-templom kriptájába.

Ennek félnyereggtetővel fedett kapuzatát a padlásra vezető lépcső tornyához tapasztották. Lehetséges, hogy nem ez volt az eredeti lejárati ajtó, mert oldalról kapja el a kriptá belső teréhez vezető folyosó tengelyét. Az egyetlen teremnek a folyosóra merőleges hossz tengelye párhuzamos a templom fő tengelyével. A helyiséget északi végén lezáró falba, középre, gróf Pejacsevich Károly [F11] koporsóját falazták be, alatta a falon eredeti tábla (1. kép).

4301. kép: Károly gróf [F11] táblája a kriptában. (Fotó: Hárs József, 2006. március 28.)

Szülei – József Ferenc (1711– 1787) [F2] és Anna Mária Frankoluky (1727–1795) [F6], lejjebb, jobbra kaptak táblákat. Ezek felett vannak befalazott szarkofágjaik. Előttük a mélyedésben három kicsi koporsó. A külső érc, a középső mintha bőrrel bevont fa lenne, a fal mellettinek a fája már szétesett a kis koponya maradványai körül. Ezekre vonatkozó felirat sehol sem látszik.¹³³⁽¹³³⁾ Kérdés, hogy a Károly gróf első feleségétől született Károly (†1774 [F13]) és Miksa (†1778 [F15]), valamint a második feleségétől származott Mária Eleonóra (†1797 [F20]) és Károly Ferdinánd (†1797 [F21]) közül ki az a három, akinek kicsi koporsója a nagyszülők táblái előtt kapott helyet.

431Érdekes, hogy a kriptáról Póda Endrének, a történetíró városplébánosnak, csak annyi a megjegyzése, hogy az 1776. december 4-én meghalt Primes György apátplébános „a szent Mihály templom sírboltjában temettetett el”.¹³⁴⁽¹³⁴⁾ Valamivel bővebb Csatkai Endre megállapítása, aki a templomban négy epitáfiumot említ, köztük a Pejacsevich családot is.¹³⁵⁽¹³⁵⁾ Bán János az, aki majdnem minden lényegeset elmond a tárgyról (sajnos Pejacsevichekről semmit): A templomban,

bizonyos díj lefizetése ellenében, már régtől fogva temetkeztek. A templomban a sírköveket a padlón vagy a falak mentén helyezték el, de kerültek epitáfiumok az épület külső falára is. Ezeket azonban „a történelmi érzékkel nem bíró, stílszerűen restauráló bizottság 1864-ben teljesen eltüntette”.¹³⁶⁽¹³⁶⁾

Trimmel Mátyás polgármester 1722-ben „új, nagy befogadóképességű” kriptát akart építtetni, hogy növelje a bevételt. A plébános valamiért nem akarta beengedni sem a mesterembereket, sem a város vezetőjét. Csak püspöki parancsszóra nyitott templomkaput. Bán nem magyarázza meg az ellenkezést.¹³⁷⁽¹³⁷⁾ Viszont ismertet egy 1775. évi jelentést, amely szerint akkor az első kriptá a bejárattól balra volt (befogadóképességét nem közli); a második, 5-6 koporsóra méretezve, a szószéknél; a harmadik Primesé, 30 halottra, a szentély rácsozata előtt. (Alighanem ez az, amelybe lejutottunk.) A soproni kripták használatát tiltó határozat 1780. július 25-én született meg.¹³⁸⁽¹³⁸⁾ Viszont a horvát grófok 1787-től 1827-ig temetkeztek ide. A kriptába számos, részben későbbi halott koporsóját is befalazták, s jelölték táblával. Sőt: szabadon álló faládák, jelöletlen szarkofágok is vannak odalent, egyik például 1945-ből. Ezzel szemben egy üres „alagút” van. Lett volna hely Károly gróf [F11] második felesége (1769– 1840) [F19] számára.

A Pejacsevichek a magyar bárói rangot Bécsben, 1668-ban szerezték meg. A magyar grófi rangot is Bécsben adományozta a királynő, 1772. július 22-én. József Ferenc [F2], Zsigmond [F7], Károly [F11] és Antal [F32] kapta meg.¹³⁹⁽¹³⁹⁾ József Ferencet és negyvennégy társát aransarkantyús vitézzé minden bizonnal Mária Terézia ütötte, magyar királlyá koronázásakor Pozsonyban, 1741. június 25-én. Amikor Mária Terézia Szlavóniát Horvátországgal egyesítette az 1740-es években, bevezette a polgári közigazgatást, és újjászervezte a határőrvidéket. Ennek következtében a Pejacsevich család nagy vagyonhoz jutott. Az uralkodónó ugyanis Mitrovicát,¹⁴⁰⁽¹⁴⁰⁾ egy időben a családi birtokuk központját, a határőrvidékhez csatolta, s ezért a családot pénzzel kártalanította.

A kártalanításból vásárolta Pejacsevich Marko (1664–1726) [F1],¹⁴¹⁽¹⁴¹⁾ József Ferenc apja, a verőcei, a rumai, a rétfalui és a (torontál)tordai birtokot. Az epitáfiumon említett kerestinetzi birtok horvát területen volt.¹⁴²⁽¹⁴²⁾ Még egy helység található a sírfeliraton: **432**a ma olasz Mantova, németül (és latinul) Mantua. A város 1708-tól az osztrák birodalom része volt, s ott osztrák katonaság állomásozott, köztük Pejacsevich József Ferenc [F2] is. A család soproni tulajdonairól részletesen beszámol Molnár László.¹⁴³⁽¹⁴³⁾

2. kép: A Pejacevich-epitáfium a soproni Szent Mihály-templomban, a falmező „esztétikai” közepén van – jóval idebb, mint a kriptá, amely ugyan szintén a bal oldalon, de a kereszthajó szentély felőli sarka alatt helyezkedik el. A sírfeliratot 1865-ben készítette id. Storno Ferenc. (Fotó: Hárs Viktor, 2004.)

A Szt. Mihály-templom kriptájába temetett, s a templomban elhelyezett epitáfiumon (2. kép) is szereplő, 1815-ben elhunyt Verőcei gróf Pejacevich Károly 1810-ben [433](#)rendelkezett a temetéséről, és ez a rendelkezés sok mindent elárul személyéről és a temetkezési szokásokról. A gróf életének utolsó öt évét annak biztos tudatában élte le, hogy örökösei pontról pontra úgy temetik majd el, ahogy azt meghagyta nekik. Az alább közölt rendelkezéshez azonban számunkra már szükséges néhány megjegyzés. A kiindulás az a palota, ahova a császárvárosból Sopronba érkező család beköltözött, vagyis a mai Petőfi tér 5. sz. alatti épület, illetve ennek háromajtós ebédlőterme. (Később a halottakat saját házukban, a „gyászházban” ravatalozták fel, s onnan vitték ki a temetőbe. Ilyen temetési szertartásokról számos újságtudósítást olvashatunk a 19. század folyamán.) Nincs utalás arra, hogy a hét zsolozsmázó világi pap-e vagy szerzetes, és ha az utóbbi, melyik rendből való. Valószínű, hogy a domonkosok jöhettek szóba, tekintettel a családnak a renddel fennálló kapcsolatára. [144\(144\)](#)

Előírja, hogy a holttestet a Szent Mihály-templom alatti kriptába temessék el, apjának, József Ferencnek [F2] és anyjának [F6] koporsója mellé. Ugyanitt nyugodtak az írás első megszövegezése idején már elhalt gyermekei is. Mivel a város plébániatemploma messze van, a ravatalt a káptalan templomába rendeli felállítani a gróf. Ez a ma közönségesen Dómnak nevezett Szent György-templom. Nem szól arról, hogy holttesteme miképpen kerül a palotából a templomba. Ha ránézünk a korabeli térképre, nem olyan egyszerű oda eljutni. Kocsival, menettel még kevésbé. Könnyebb lett volna, ha a domonkosok templomát választja. Az ok valószínűleg az, hogy az 1789 és 1793 között megszervezett második – belvárosi – plébániához tartozott a Pejacsevich palota. A Dóm korábban a jezsuitáké volt. A rend megszűnte után az 1779-ben alapított társaskáptalan igazgatása alá került.¹⁴⁵⁽¹⁴⁵⁾ A végrendelet születésekor, majd végrehajtásakor a két plébánia egy kézben működött. Szinte a kezdetektől rendre panaszkodnak a kanonokok, hogy kevesen vannak minden megkívánt szolgálat elvégzésére. Ettől függetlenül volt kottatáruk és kórusuk, sőt zenészeikről is lelt adatokat Bárdos Kornél. A kottatárban már 1791-ben található hét példány Miserere (egyik kézirat, a többi nyomtatvány). Sajnos a Dóm kottatára nem maradt fenn, viszont a két plébánia együttműködése valószínűsíti, hogy a Szent Mihály-templom kottáit a Dóm kórustagjai is kézbe vehették.

A grófnak valószínűleg nem tetszett például az 1806. május 10-én tartott ünnepélyes aranymise, amelyről a Pressburger Zeitungban is írtak.¹⁴⁶⁽¹⁴⁶⁾ Talán ezért rendelkezett úgy, hogy csak ének szóljon temetésén. Az igaz, hogy a napóleoni idők után sokat romlott a gazdasági helyzet, tehát már csak ezért is hivatkozás lett volna a zenekar szerepeltetése. Pedig „az egyházi menetek” később is nagy látványosságoknak számítottak a kisvárosban. Tudjuk, hogy Slachta Etelka 1839. április 30-án jegyzi fel: „Az egyházi menetet Pejacsevichné ablakából néztük.” Június 2-án pedig: „Ma az egyházi menet a belvároson ment, ablakaink ki valának ékítve.” A Templom utcában (a mai 3. sz. elődjének emeletén) ⁴³⁴laktak.¹⁴⁷⁽¹⁴⁷⁾ Ugyancsak ő írja naplójában, 1840. március 19-én: „Ma grande parade! Szegény Schnellert temették [nyugalmazott lovassági tábornok volt]. Mi Barthodeiszkytól néztük. [...] Innen Pejacsevichéktől néztük a menetet másodszor...”

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MŰHELY / Hárs József: A soproni Szent Mihály-templom és a Pejacsevichek nyughelye Gróf Pejacsevich Károly temetési rendelkezése 1810-ből / A temetésre vonatkozó rendelkezés¹⁴⁸

A temetésre vonatkozó rendelkezés¹⁴⁸⁽¹⁴⁸⁾

„Mivel elkészített végrendeletemben fönntartottam magamnak a jogot annak meghatározására, hogy általános örököseim halálom után milyen rendben és módon temessék el hűlt tetememet, következze hát alább világos akaratom.

Először: Mihelyt lelkem átadatott Teremtőm és Megváltóm legfelsőbb kegyelmének és irgalmasságának, úgy öltöztessék élettelen testem az én öreg magyar ruhámba, és az ebédülőben néhány gerendából és deszkából összerótt állványzatra fektessék. Fenn a fejnél egyetlen odaállított viaszgyertya vagy lámpa égjen. Azt a segítők és a szolgák kétóránként felváltva őrizze. Az ebédülő mindhárom ajtaját tartsák zárva, amíg holttestem ott fekszik. Minden kíváncsi, aki a tetememet szenteltvízzel meghinthetné,¹⁴⁹⁽¹⁴⁹⁾ illendő udvariassággal távolíttassék el.

Másodszor: Halálom után mindjárt az első reggelen fel kell kérni hét papot, hogy holttestemnél az *Officium defunctorum maius*-t¹⁵⁰⁽¹⁵⁰⁾ hangosan imádkozzák el, amiért mindegyikük kapjon négy forintot mint honoráriumot.

Harmadszor: feküdjön a testem addig nyugodtan, amíg tökéletesen meg nem bizonyosodtak arról, hogy

nincs többé élet benne.

Negyedszer: mivel életemben mindig gondosan kerültem azt, ami valakinek is alkalmatlanságot okozott volna, úgy halálom után sem akarok kellemetlenséget. **(1. o.)**

Tehát kifejezetten ellenzek minden lármás kiharangozást, csak a Szent Mihály-templom nagy harangját húzzák meg annak megszokott idejében. Ennek ellenére mindazon templomoknak, ahol egyébként kiharangozni szoktak, a szokásos kiharangozási pénzt az örökségemből úgy fizessék ki, mintha harangoztak volna, de egyébként ne. [151\(151\)](#)

Ötödször: a halottmondók hirdessék ki haláloamat és temetésem óráját, ahogy szokták, és érezzék a soproniak és az én polgártársaim, hogy csak tettem szert körülben annyi tekintélyre életemben, hogy kimutathatják elismerésüket: kísérjék ki holttestemet a temetkezés helyére. Ezért én a túlvilágon hálás leszek nekik. Viszont azt [435](#)sem akarom, hogy valaki azért kísérjen, mert felfogadták, vagy felbérelték. Mindenkinél elengedem azt a kötelezettséget, hogy hivatalból jöjjenek. Ha kicsi is a gyászmenet, annál inkább szívből jövő és ünnepélyesebb lesz.

Hatodszor: ha hült tetemeimet egy közönséges koporsóba fektetik, ezt az ünnepséget ne zavarja viaszgyertyák kiosztása. [152\(152\)](#) Ne kísérje holttestemet gyászzene sem, mert minden könnycsepp a szemben, amely a szívből jön, sokkal többet ér, mint az a zuhatag, amit a zene présel ki. A gyászzene helyett a *Miserere mei Deus*-t [153\(153\)](#) több szólamban énekeljék el. **(2. o.)**

Hetedszer: holttestemet a négy lovam húzta gyászkocsi szállítsa, a két kocsisom feketébe legyen öltözve. Mindketten a nyerges lovukon üljenek. A koporsó, ahogy az szokásos, fekete terítővel legyen borítva. Fent a megszokott alkalmatlansággal a templom gyakorlata szerint legyen felerősítve. Ezen kívül mindegyik oldalon kettő, elől és hátul egy, összesen hat gyászcímerpajzs legyen feltűzve. Egyetlen jól világító fáklyát vigyen egy szolgám a halotti menet élén. A beszentelést végző pap és két segítője egyenként egy-egy olyan viaszgyertyát vigyen, amelyből hat tesz ki egy fontot. A nekik járó stóla mellett egyedül a Szent Mihály-templomban szóljon valamennyi harang a gyászmenet alatt. Holttestemet a Szent Mihály-templom kriptájába helyezték el, szüleim és gyermekeim mellé. [154\(154\)](#)

Nyolcadszor: a gyászszertartás napját a halottmondóval előszóban éppúgy, mint partecédulákkal jelentsék be, s mivel a Szent Mihály-templom túl messze van a várostól, a gyászszertartást a belvárosi káptalani templomban tartsák, a főoltár hat viaszgyertyával való egyszerű megvilágításával és a legegyszerűbb ravatallal, amely mellett nem több, mint hét viaszgyertya legyen, oldalt három-három, elől egy. Templomi gyertyatartóra tűzzék azokat és égve állítsák **(3. o.)** a padlóra. Hat gyászcímerpajzsot tűzzenek úgy fel, mint a koporsón voltak, és hármat a fekete oltárterítőre. Ezt a kilenc gyászcímerpajzsot örökseim készen megtalálják.

Kilencedszer: a rekviem csak egy gyásznagymiséből álljon, hozzá templomi zenével. Hat kismisést olvassanak ezen felül, de nem ugyanakkor, amikor a nagy gyászmisést mondják. Mert misék egy időben mondása pusztán csak hivalkodás áhítat nélkül. Mivel senki sem figyel azokra a misékre, amelyeket a mellékoltárok előtt mondanak. Hogy ezt a hat misét más napokon, egy vagy két pap olvassa-e, s hogy melyik templomban és mikor akarják tartani, az mindegy. Ezekről azt remélem, hogy megemlékezésük szívből jön és bensőségesen szól Istenhez, lelkem üdvére. Mindegyik miséért négy forintot kapjanak honoráriumként.

Tizedszer: hogy a szegények halálom miatt ne veszítsenek semmit sem, végrendeletileg hagyományozok a szegényháznak ezer forintot. Örökseim belátására bízom, [436](#)hogy ezt az összeget a helybeli szegényház pénztárába mindjárt készpénzzel fizetik-e be, vagy kötelezvényt állítanak ki, 5 százalékkal

és leróva a kamatokat. **(4. o.)**

Ez az én megváltozhatatlan komoly akaratom, amelynek pontos teljesítését ezennel megparancsolom örökösöimnek. Azon kívül nem engedem meg számukra, hogy hamis szemérmességből, vagy nagylelkűségből nekem parádés temetést rendezzenek. Mert én mindig a legnagyobb ostobaságnak tartottam, ha privát személyek szép nagy és pompás temetéssel hancegnek. Sokkal inkább azt várom el az én legbensőségesebben szeretett örökösöimtől, hogy ugyanis mindig gondoljanak rám, szívből jövő érzéssel, rám való jámbor megemlékezéssel, s atyai tanításaimnak és végakaratomnak pontos követésével adják meg egyetlen és legnagyobb jelét szeretetüknek, becsülésüknek és tiszteletüknek. Ezért szüntelenül kérem majd a jóságos Istent: áldja meg őket, legyenek itt jók, becsületesek és szerencsések, ott az Ő végtelen jósága és irgalmassága által velem egyesülve, szerfölött örvendezve üdvözüljenek.

Sopron, 1810. június 16-án.

Pejacsevich Károly gróf saját kezével.

A magyarul vagy németül írt, illetve nyomtatott gyászjelentéseket, ha úgy kényelmes, az én legjobban szeretett nőm elég ha csak aláírja, s úgy küldjék el az én és az ő vérrokonainak, a partecédulákat azonban úgy nyomtassák ki és osszák szét, ahogy következik.

Eleonora, Pejacsevich grófnő, született eberauai Erdődy grófnő, csillagkeresztes hölgy, **(5. o.)**

jelenti saját és három távollevő mostoha gyermeke és kiskorú fia [155\(155\)](#) nevében a legbensőségesebben szeretett férje és az utóbbiak apja, verőcei gróf Pejacsevich, császári, királyi kamarás legszomorúbb halálát, aki egy --- betegség után, --- napon, órában, vagy --- valamennyi szentséggel ellátva, életének --- évében Sopronban lélekben megnyugodva elhunyt.

Tetemét a Szent Mihály-templom kriptájában helyezik el, a felravatalozás és a lelki üdvéért tartandó gyászmise a Dómtemplomban lesz --- órákor. Sopron, --- Látogatások mellőzendők.

Egy udvaronc [félbehagyott mondat]

Ha fiam, Vince, halálomkor jelen tudna lenni, akkor a gyászjelentést a következőképpen kell fogalmazni és kinyomtatni:

Verőcei gróf Pejacsevich Vince, valóságos császári, királyi kamarás, jelenti a saját valamint három testvére és mostohaanyja – méltóságos Pejacsevich Eleonora grófnő, született gróf Erdődy de Monyorókerék, csillagkeresztes hölgy – nevében hön szeretett apja, utóbbinak férje, méltóságos verőcei gróf Pejacsevich Károly cs. kir. kamarás **(6. o.)**

kamarás megrendítő halálát, aki --- betegség után --- napon --- hónapban --- órában, vagy --- minden halotti szentséggel ellátva, életének --- évében, Sopronban, békésen elhunyt. Tetemét... stb. Sopron stb.

[437](#) Mivel életkoromat a partecédulákon és levelekben pontosan meg lehet adni, ezennel jelzem, hogy örökösöim megtalálhatják a keresztlevelemben, hogy én 1745. november 2-án születtem Mantuában. (Pecsét helye.) Gróf Pejacsevich Károly s. k.

Végül a 10. sz. ponthoz meg akarom még jegyezni, hogy a helybeli szegényápoldának szánt hagyomány, tehát a teljes ezer forintos összeg maradjon meg minden levonás nélkül.

Sopron, 1813. március 5. Károly, gróf Pejacsevich s. k. (Pecsét helye.)”

„A jelen temetési rendet és utasításokat méltóságos özvegy Pejacsevich Eleonora grófnővel, született

Erdődy grófnő, a végrendelező méltóságos gróf Pejacsevich úr fiának, méltóságos gróf Pejacsevich Ferdinándnak, ökegyelmessége gróf Erdődy Károly úrnak, méltóságos szabad báró Buday Ignácnak, és tekintetes Wagner Ferenc Xavér úrnak, Sopron szabad királyi város szenátorának jelenlétében mi aláírók ismertettük és kihirdettük a végakaratnak megfelelően. Sopron, 1815. április 9-én. Felsőszopori Tóth Sándor [...] és Takács István [...]

Jelen másolatot az eredetivel egybevetettük és azzal megegyezőnek találtuk. Sopron, 1815. április 14-én.

Felsőszopori Tóth Sándor tekintetes Sopron megyének szolgabírája

Takács István ugyanannak a tekintetes megyének esküdt ülnöke.” (7. o.)

Tudjuk, hogy az elhunyt végakaratának megfelelően fia, Vince a kaszinóbérlet ügyében és egyéb hagyatéki ügyekben tárgyalt Sopron város vezetésével 1815-ben,¹⁵⁶⁽¹⁵⁶⁾ továbbá átadta a magisztrátusnak a végakarat szerint a szegényápolásnak szánt 1000 fl-t.¹⁵⁷⁽¹⁵⁷⁾

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MŰHELY / Hárs József: A soproni Szent Mihály-templom és a Pejacsevichek nyughelye Gróf Pejacsevich Károly temetési rendelkezése 1810-ből / Kislexikon: A Pejacsevich család cikkben említett tagjainak főbb életrajzi adatai

Kislexikon: A Pejacsevich család cikkben említett tagjainak főbb életrajzi adatai

F1. Báró Pejacsevich Marko (Márk Sándor) (1664–1726, a Horvát lexikon 243. o. szerint 1656–1727, dr. Bencsics Miklós közlése). József (**F2**) apja.

F2. Pejacsevich József (Eszék, 1711–Sopron, 1787), 1741-től magyar bárói, 1772-ben magyar grófi rangot kapott, verőcei előnévvel. Nasitzét 1732-ben szerezte meg. (Dr. Bencsics Miklós közlése) Katonatisztként Mantovában szolgált az osztrák hadseregben, 1784-től Sopronban élt. 1. felesége valószínűleg Peterson Erzsébet [**F4**], tőle származó gyermekei: valószínűleg Zsigmond [**F7**] és egy apáca, akiről összesen ennyi tudható. 2. felesége: Anna Maria Frankoluky [**F6**]. Kétséges, hogy tőle származott-e Zsigmond [**F7**], biztosan tőle származtak Károly [**F11**] és Antal [**F32**].

⁴³⁸**F3.** Verőcei báró Peiaczevich (Pejacsevich) Ferenc (Eszék, 1713–Pozsega, 1781), jezsuita tudós, József [**F2**] végrendeletének értelmezője. Ismeretlen fokú rokona [**F2**] -nek.

F4. Peterson Erzsébet (?–?).

F5. Nemes Michael Frankoluka de Marconeandrovich, eszéki polgár, 1722-ben kapott nemesi és címerlevelet III. Károly császártól, feleségével és három gyermekével együtt. Anna Mária [**F6**] ezek után született.

F6. Anna Mária Frankoluky de Marko Neandrovitz (Frankoluka de Marconeandrovich) a soproni Szent Mihály-templombeli sírfelirat szerint József [**F2**] felesége (feltételezhetően a 2.) (Eszék? 1727–Sopron, 1795.)

F7. Verőcei gróf Pejacsevich Zsigmond (1741–1806), József [**F2**] elsőszülött fia, János Nepomuk [**F8**] apja. Sokáig élt apjával együtt a Nasitz nevű birtokon, Torontáltorda megalapítója. Felesége Anna Maria Deschan von Hannsen (?–1802).

F8. Verőcei gróf Pejacsevich János Nepomuk (Nasitz, 1765–Sopron, 1821) 1. felesége Károly gróf [F11] Mária nevű lánya [F14]. Tőle legalább három, 2. feleségétől, daruvári Jankovich Katalintól [F9] 8 gyermeke született.

F9. Daruvári Jankovich Katalin (1785–?) Férje [F8] halála után még élt.

F10. Verőcei gróf Pejacsevich Pál (1813–1907), János Nepomuk [F8] 2. házasságából származó 6. gyermek. Soproni háztulajdonos.

F11. Verőcei gróf Pejacsevich Károly (1745–Sopron, 1815). Mantovában született, Bécsben a Theresianumban végzett mint katonatiszt, cs. kir. kamarás, de arról nincs hír, hogy a hadseregben szolgált volna. 1. felesége Barbara Sanchez [F12], gyermekeik: Károly [F13], Mária [F14], Miksa [F15], Vince [F16], Anna [F17], Franciska [F18]. 2. felesége Erdődy Eleonóra [F19], tőle született gyermekei: Mária Eleonóra [F20], Károly Ferdinánd [F21], Ferdinánd [F22].

F12. Báró Barbara Sanchez de Ortigosa y Ciefuentes (1751–1783?), báró Sanchez Antal és báró Bukuwy Mária lánya, Károly gróf [F11] 1. felesége, házasságukat Bécsben kötötték. Gyermekeit lásd [F11]-nél. Nővéréről szó esik a végrendeletben, valószínűleg apáca volt Veronában.

F13. Károly 1774-ben született és halt meg.

F14. Mária Antonia Anna Nicolae (Ruma, 1775–Sopron, 1800), hozzáment 1792-ben, Budán, elsőfokú unokatestvéréhez, János Nepomukhoz [F8], s három gyermeke született tőle (1793, 1795, 1799), a soproni belvárosi születési anyakönyv szerint.

F15. Miksa Antal 1778-ban született és halt meg.

F16. Vince Lajos (Ruma, 1780–Nasitz, 1820), Károly gróf [F11] 1. házasságából született fia, Ferdinánddal [F22] együtt Károly gróf általános örököse. Házat és kertet örökölt nagyanjától [F6]. Felesége Batthyány Mária [F23].

F17. Anna Mária (Nanette) (?–1847) Károly gróf [F11] 1. házasságából, nőül ment 1806-ban Klebersberg grófhöz [F24].

F18. Franciska Xavéria (?–1861), Károly gróf [F11] 1. házasságából, nőül ment Orczy József báróhoz [F25].

F19. Monyorókeréki és monoszlói Erdődy Mária Eleonóra grófnő (1769–Sopron, 1840), gróf Erdődy Lajos [F26] és Aichpichl Eleonora grófnő [F27] lánya, 1786-ban ment nőül Károly grófhöz [F11], gyermekeik: Mária Eleonóra (1791–1797) [F20], Károly Ferdinánd (1797–1797) [F21], Ferdinánd (1800–1878) [F22]. A Soproni régi Szent Mihály-temetőben nyugszik.

F20. Mária Eleonóra (1791–1797), Károly gróf [F11] 2. házasságából Sopronban anyakönyvezett gyermek.

F21. Karl Ferdinand (Károly Ferdinánd), Károly gróf [F11] 2. házasságából 1797-ben született és röviddel utána meghalt gyermek, a soproni belvárosi anyakönyvekben.

F22. Ferdinánd, Károly gróf [F11] 2. házasságából született Sopronban 1800., meghalt Grazban 1878. Sopronban vette el 1823-ban jobaházi Döry Máriát [F28], elsőszülött fiuk László [F29], ötödik gyermekük, Julián (1833–1906) [F30] rendelte meg id. Storno Ferencről a nasitzi kastély és a soproni sírfelirat felújítását.

F23. Németújvári Batthyány Mária grófnő (1789–1823), Vince Lajos [F16] felesége. 1806-ban kötöttek házasságot.

F24. Klebersberg Johann Nepomuzen gróf (1774–1841). Anna Máriával [F17] 1806-ban kötött házasságot.

F25. Báró orczy Orczy József (1779–1811?), felesége Franciska Xavéria [F18]. Házasságkötésük: 1802. Gyermekük nincs.

F26. Gróf Erdődy Lajos (1749–1794), felesége Aichpichl Eleonóra grófnő [F27], házasságkötés éve: 1768, alighanem egyetlen gyermekük Eleonóra [F19].

F27. Aichpichl Eleonóra grófnő (1745–1783), gróf Erdődy Lajos [F26] felesége, [F19] anyja.

F28. Jobaházi báró Dőry Mária (1800–1880), Sopronban, 1823-ban lépett házasságra Ferdinánddal [F22]. Elsőszülött fiuk László [F29], ötödik Julián [F30]

F29. Verőcei gróf Pejácsevich László (Sopron, 1824–Nasitz, 1901), Sopronban járt iskolába, szerémi főispán, majd horvát bán. Felesége jobaházi báró Dőry Gabriella (1830–1913). Sopronban kötöttek házasságot 1852-ben (anyakönyvi adat).

F31. Tivadar (1855—1928), főispán, majd horvát bán (1880–1883) és a Tisza-kormány tagja (1913–1917).

F32. verőcei gróf Pejácsevich Antal, Károly gróf [F11] öccse, cs. kir kamarás, altábornagy (1749–1802), felesége trakostyáni Draskovich Borbála grófnő. Két fiuk és két lányuk született.

F33. Antal, verőcei gróf Pejácsevich Antal [F32] elsőszülött fia (1777 k.–1838). A Soproni halotti anyakönyv szerint cs. kir kamarás, özvegye Jankovich Mária grófnő.

Interjú Dávidházy Istvánnal¹⁵⁹⁽¹⁵⁹⁾

Készültem magából. Elolvastam a köszöntőt is, amit ifjabb Sarkady Sándor írt a 80. születésnapja alkalmából a Soproni Szemlébe.

Igen, a bibliográfia is benne van.¹⁶⁰⁽¹⁶⁰⁾

Bővült az valamivel azóta, vagyis 2002-től?

Nem, illetve a Kisalföldbe írtam egy hozzászólást.

Miről?

Az ellen a bizonyos kékfrankos legenda ellen. Sajnos, „A műveletlenség ragályos” címet megváltoztatták, egyébként becsületükre váljon, hogy gyorsan és korrektül lehozták. A név eredete a tanácsköztársasági kék pénzre, fehér pénzre vezethető vissza, amikor a borosgazdák nem akarták elfogadni a Tanácsköztársaság „fehér pénzét”. A napóleoni háborúkra utaló legendát valamelyik idegenvezető hallhatta a papájától, Már akkor bosszantott a dolog, amikor a Templom utcában laktam, és a Gyógygödörből kijövőknél azt magyarázták, hogy a poncichterek a bort nem adták a franciáknak fehér frankért, csak kék frankért.

Sarkady Sándor cikkéből tudom, hogy 1923. augusztus 18-án született. Arról is mesélt már, hogy az ősei tevékenyen „alakították” Sopron történetét. Nagyanyja, Krausz Lajosné annak a Warkoweil családnak a leszármazottja, amelynek a tagjai gyerekként gesztenyét sütve az 1676-os nagy tűzvész okozói voltak.

Igen, felgyújtották a várost. A Széchenyi téren, a Perkovátz Ház és a Posta körül volt a Warkoweil-telek, és 1676 novemberében gesztenyét sütöttek. Kivételesen déli szél fújt. A tűztől meggyulladt a pajta, aztán a ház, aztán végig a Lange Zeile,¹⁶¹⁽¹⁶¹⁾ és a tűz áterjedt az egész városra. Ők a nagymama ősei voltak, akit Warkoweil Erzsébetnek hívtak. Érdekes módon nincs benne a leírásokban, milyen büntetést kaptak a gyerekek. Azt tudom, hogy a felnőtteknél a tűzokozás komoly büntetéssel járt.

Édesanyja tudtommal Krausz lány volt.

Warkoweil Erzsébet Krausz Lajos felesége lett. Az első ismert Krausz ősöm, Tóbiás, 1690-ben jött Morvaországból Vencel nevű testvéréhez posztósinasnak Sopronba. Házi soproni polgárcsaládokról írt munkájában¹⁶²⁽¹⁶²⁾ a 2887. sorszám alatt szerepel. Benne van ⁴⁴²az inasfelvételi könyvben is, amit a posztós céh rám maradt irataival együtt a levéltárnak adtam.¹⁶³⁽¹⁶³⁾ 1698-ban lett mester. Mielőtt államosítottak bennünket, a cégtáblára ki volt írva, Krausz Károly posztós, alapítva 1698-ban. Van egy fényképem is az ükapámról, Scheffer Tóbiás posztósmesterről (2. kép), akinek a lánya Krausz dédapám (1. kép) felesége lett.

1. kép: Krausz Károly posztósmester,
1900 körül. Soproni Múzeum fotótára, repró: Adorján Attila.

443 Büszke vagyok rá, hiszen kevés ember mondhatja el magáról, hogy fényképről ismeri az ükapját. Károly dédapáméknak öt gyereke volt, a legidősebb a nagyapám. Egyik öccse orvostanuló volt Bécsben. Az ikreket evangélikus szokás szerint Gusztávra és Adolfra keresztelték. Adolf tisztviselő lett, Gusztáv szintén posztós. Ez egy bohém agglegény volt, ott lakott a nagyszülői házban. A részét eladta a nagyapámnak. Arról volt híres, hogy amikor hazajött a párizsi világkiállításról, azt kérdezték tőle: Gusztáv, mi újság Párizsban? Azt mondta: Mit Párizs! Még egy rendes kocsmá sincs ott. Megyek Kópházára egy jót inni! A lövői vásárokon is árultak posztót a nagyapámmal. Ő hazajött vonattal, a kocsit mindig Gusztáv bácsi hajtotta. Egyszer aztán beteg lett, nagypapa jött a kocsival. Útközben elaludt, arra ébredt, hogy a lovak az Unger kocsmá udvarán állnak Kópházán. Tudták, merre kellett menni. Gusztáv bácsi sírja a nagyapáé mellett van. A „cég érdekében” a munka végétével elment minden Buschenschankba, amelyik nyitva volt. Aki nálunk vásárolt, azzal azért ivott, aki nem, azzal meg azért. Ilyen reklámtevékenységet végzett. Egyszer az ebédlőasztalnál ült a család. Megették a levest, várták a kappant, csak nem jött. A szakácsnő kétségbeesve jelentette, hogy nincsen meg a

kaplan. De ott volt a sütőben, mondta a nagyanyám. Igen, de a Gusztáv úr elvitte a bánfalvi búcsúba. A Warkoweil nagymama nem nagyon szerette Gusztáv bácsit. Rendes asszony volt, ezeket a kicsapongásokat nem nagyon bírta.

2. kép: A Krausz és Scheffer családok 1871-ben.

A kép jobb oldalán látható álló férfi Krausz Károly, előtte felesége és öt fia.

[444](#)Scheffer Tóbiásra visszatérve, ő közös ősrünk a Csapody Pistával. Rokona volt az a Gruber tanító, akinek az anyja Scheffer lány volt. A naplói most a levéltárban található. Nagyon érdekes kortörténeti dolgok vannak bennük. A Soproni Szemlében írtam róluk annak idején. [164\(164\)](#) A könyvhagyatékának a felét megtaláltam a padláson. Innen van egy csomó értékes, 18. századi könyvsorozat, sajnos hiányosan. A könyvek másik fele Csapodyékhoz került, de látszik, hogy teljesen szakszerűtlenül, csak a darabszámot nézve osztották el őket. Amikor egyszer kérdeztem a Pistát róluk, azt mondta, náluk is a padláson tartották őket, a macska megkölykezett rajtuk.

Hol lakott a család?

A posztós műhely a házban volt, az Ógabona tér 2-ben. 1912-ben költöztek át a mostani Major köz 1.-be. Az udvaron volt a színben egy füstökád, a szövőszékek meg valószínűleg a házban. Emlékszem rá, ott születtem. Amikor anyám férjhez ment, a lakást megkapta a nagyszüleimtől. Érdekes ház volt, lépcsőn kellett lemenni a nagyszalonba. Mellette volt egy kamra, a tetején nagy karikákkal. Ott lehetett a műhely. Amikor később gázmotoros gépeket kaptak, akkor a Színház utca elejére költöztek. Onnan mentek át a Major közbe, ahol egy három szintes műhely volt. Később a nagybátyám az Újteleki u. 4-ben épített műhelyt, azt a másikat felszámolták és raktár lett. A gyapjúzsákokon ugráltunk gyerekkorunkban, emlékszem.

Milyen jellegű posztótermékeket készítettek?

Többféle minőséget gyártottak. A parasztposztót a vásárokon árulták, a divatárut pedig az üzletben. A dédapám kezdett el vásárokra járni és ő maradt meg egyedül 48-50 posztós közül. A céltörvény életbe lépésekor¹⁶⁵⁽¹⁶⁵⁾ összesen hatan folytatták még az ipart, ők alapították meg az ipartársulatot. Ahogy kihaltak a többiek, csak ő maradt a nagyapámmal meg a Gusztávval. Az ipartársulatnak olyan alapszabálya volt, hogy addig állhat fenn, amíg legalább két posztós marad. Amikor a Gusztáv is meghalt, az idősebb és ifjabb Krausz Lajos folytatta az ipart. Így jogszerűen használhatták a posztós ipartársulat ingatlanait, tehát a tóalmi telepet és a posztós üzemet. A nagybátyám 1937-ben az Újteleki utcában építtetett egy földszintes üzemet, ahol egy kártrend¹⁶⁶⁽¹⁶⁶⁾ egy szelfaktor¹⁶⁷⁽¹⁶⁷⁾ és a 8 szövőgép, a cérnázó és a többi gép működött. Amikor a hadifogságból megjöttem, itt kezdtem dolgozni. 10-12 emberrel működött az üzem.

Hol volt az üzlet?

A Major köz 1-ben, ahol most egy kínai bolt van. Csak véganyagot árultak. A kikészítést 1945-ig Budapesten csinálták, azután a Sotexben.

⁴⁴⁵Mondjon valamit az apai felmenőkről. Olvastam az életrajzában, hogy az édesapja tatai származású volt.

Az első Dávidházyra, akit Tatán meg tudtam keresni, az 1728-as összeírásban találtam rá, az Esterházy uradalmi anyagban. Kapott egy kertet és adott az intézőnek egy ökröt. Az anyakönyvi adatok csak 1810-ig mennek vissza, mert akkor leégett a református parókia. Az 1715-ös országos összeírásban még nem voltak benne, az 1720-as pedig nincs meg Tatáról. A Komárom megyei levéltári anyag sajnos Nyitrán van. Az unokatestvéremtől, aki most halt meg, érdeklődtem. Mondták neki az ottani levéltárban, hogy tessék eljönni, vannak mutatók. De egy ilyen utazásra nem tudok már vállalkozni. A Dávidházy családról egyébként nagyon korai adatok vannak. Egy Dávidházy István Mátyás hadvezéréként Sopronból indult el Bruck elfoglalására. 1484-ben esett el Korneuburg ostrománál.¹⁶⁸⁽¹⁶⁸⁾ Nem hitte el a szerencsétlen, hogy ágyúval olyan messzire lehet löni. Ő volt az első magyar katona, akiről tudjuk, hogy lőfegyvertől halt meg. A másik dolog pedig, hogy jó lesz, ha vigyáznak velem, mert az első Dávidházy, aki a magyar történelemben meg van említve, a 14. században részt vett a leleszi konvent levéltárának fosztogatásában. A Pálócziak familiárisa volt, akik az embereikkel betörték a leleszi konventbe, agyonverték a perjelt, meg a levéltárost. Akik részt vettek a vállalkozásban, jutalomként megkapták a családjukra vonatkozó iratokat. Közöttük volt egy Dávidházy Antal is.

Édesapja családja tehát tatai volt.

Igen, egy egész utca volt Tatán a Dávidházyakból. A nagyapám a Csallóközben szolgált. Amikor aztán a csehek kitették onnan, a tatai járásban lett főszolgabíró.

Mondhatjuk, hogy hivatalnok család voltak?

Nem, a nagyapa parasztgyerek volt. Pápán tanult, elvégezte a jogakadémiát és így került a a közigazgatásba.

Hogyan lett az édesapja katona?

Beírták a katonaiskolába. Három gyerek volt, ő 1912-ben, az öccse, János, aki repülő alezredes volt, 1913-ban került Sopronba. Tiszthiány miatt a kiképzési időket megrövidítették, és 1916-ban, 18 éves korában hadnaggyá avatták. Ranghelyesbítéssel 1917-ben, az ojtózi csatában már főhadnagy volt. Ott kapott vaskorona rendet és tüdőlovést. Az első csoda volt az életében, hogy akkor életben maradt. Ütközet után a legénye föltámasztotta egy fához, és a vér a hasára folyt. Jött a cseh orvos, ránézett, Bauchschuss, mondta és ment tovább, mert akkor a haslövés halálos volt. Másnap ránézett, és azt kérdezte: Er lebt noch immer? Megvizsgálta és látta, hogy nem has-, hanem tüdőlövése van. Akkor elvitték, ápolták. Ez volt az első csoda, mert egyébként az édesapám élete csodákkal volt tele.

⁴⁴⁶*Hogyan maradt az édesapja Sopronban?*

1912-ben került a honvéd főreálba, és 1916-ban, amikor hadnaggyá avatták, a soproni gyalogezredbe kapott beosztást. Nem ide akart jönni, hanem Pozsonyba. Később mondta, nagy szerencséje volt, mert a háború után a megszállt területeken lévő ezredeknek nem volt jogutódja, és azok, akik ilyenekben szolgáltak, ide-oda lökődtek. Ő a kommün alatt is itt volt valamilyen beosztásban, mert az ezred Franciaországban volt, a nyugati fronton. A Sixtus levél¹⁶⁹⁽¹⁶⁹⁾ után a monarchia hadvezetése bizalomerosítás miatt egy divíziót vagy kettőt kiküldött a nyugati frontra. Odakerült a soproni 18. honvéd gyalogezred is. Ott apám vesegyulladászt kapott, és egy elzászi kórházba került az összeomláskor. Mint egyedül utazó került vissza a szüleihez, Csallóközbe. A nagyapám Nemesócsán¹⁷⁰⁽¹⁷⁰⁾ volt főszolgabíró, és egy nap azt mondta neki: Pista, ülj kocsiba és menj át Komáromon keresztül Sopronba, mert a csehek már Nagymegyerén¹⁷¹⁽¹⁷¹⁾ vannak. Így került vissza Sopronba. Aztán kitört a kommün, és valamilyen link állásba került, raktárparancsnok volt, egy üres raktárnak a parancsnoka. Ki akarták küldeni a román frontra. De mivel nem akart kimenni, ezért

megszökött a Lehár-féle feldbachi különítményhez. Amikor jöttek hazafelé, és látta, hogy a különítményesek miket művelnek, ott hagyta őket és elment Sopronba, ahol már felállt az ezred. Itt egyébként a háború alatt az Entzbrudernek¹⁷²⁽¹⁷²⁾ volt az ezredtársa. Mielőtt Ausztriába kiment, az Entzbruderrel beszélgettek, aki azt mondta: Pista, ezt egyikünk nem fogja túlélni, vagy te, vagy én. A vicces az volt, hogy az édesanyám, aki nagyon szeretett síelni, évente elment a nagybátyámmal Ausztriába. Fent voltak a St. Anton am Arlbergben, a felvonóban magyarul beszéltek és Sopront emlegették. A liftkezelő megkérdezte őket: soproniak? – Igen, válaszolták. – Nem ismernek ott egy Dávidházy nevű főhadnagyot? – Dehogynem. – Akkor mondják meg neki, hogy üdvözlöm. 19-ben én vittem át a hátamon a Lajtán.

Szép kort ért meg az édesapja. Láttam az iratokban, hogy a 70-es években halt meg.

Annyi idős volt, mint én most, amikor meghalt. Autó gázolta el. Előtte volt egy agyérgörcse. Itt volt a húgom, hallotta a csattanást a Major közben. Srégen, az úton ment át, nem a zebrán. Egy mozdonyvezető gázolta el, egy rendőrségi besúgó, akinek nem lett volna szabad vezetnie, mert olyan gyógyszert szedett. A kisvárkerti zebra előtt a Lackner utcai lámpát nézte, hogy még a zöldnél odaérjen. Nem az úttestet figyelte. Édesapám 50 napig feküdt kómában, amputálták a lábát. Metzl János¹⁷³⁽¹⁷³⁾ azt mondta, még 4-5 nap. Olyan erős szervezete volt, 50 napig élt.

Jó géneket örökölt.

Nem, jó körülményeket örököltam. Amikor én sebesültem meg 1944 őszén, Erdélyben, a bonchidai Bánffy kastélyban egy idős orvos operált. Volt egy aknaszilánk a mellkasomban, meg egy a lábamban. Azt kérdezte: Mi volt rajtad, amikor megsebesültél? ⁴⁴⁷Mondom bőrkabát. Megnézte, aztán azt mondta: Édes fiam, érted nagyon jól imádkoztak. Mert ha ez a szilánk egy mm-rel előrébb megy, vagy hátrább megy, nem én kezelek, hanem a tábori pap. Ugyanis pont ott ért a szilánk, ahol a kabát eleje és hátulja össze volt varrva. Tehát nem egy réteg bőr volt, hanem négy. Ezt a négy réteget vágta át a repesz és a két borda között megállt.

Beszélt arról, hogy az édesapja a városban volt a népszavazás idején. Van erről valami családi emlék?

Nem, erről nincs. De azt tudom, hogy a népszavazással kapcsolatos papírokat, amiket minden soproni család megtartott, 1950-ben az ÁVH vitte el, amikor a nagybátyámat letartóztatták. Egy lakásban laktunk. A népszavazási emlékeket és az én harctéri kitüntetéseimet is elvitték.

Mondjon még valamit a szüleiről! Írta, hogy hárman voltak testvérek.

Édesanyám Krausz Margit volt, a családról már beszéltem. Édesapám másfél év kivételével különböző beosztásokban végig Sopronban teljesített szolgálatot. Ezredes volt a legmagasabb rendfokozata, a Soproni Honvéd Főreáliskolában is szolgált. Egy évvel utánam, 1948-ban jött haza a hadifogságból, 50 évesen. Elbocsátották, kapott valami nyugdíjat, amit 1952-ban elvettek. 1956 után megint kapott valami nyugdíjat. Portás volt, aztán ezt túl bizalmas állásnak tartották, kirakták a forgácslemezgyárból. Ott volt portás, ahol korábban ezredparancsnok volt.

És ő ezt hogy viselte?

Humorral, hihetetlen lelki erővel. Haláláig egyetlen panaszszót nem lehetett hallani tőle. Mutatok egy érdekes képet. Ez az édesapám, amikor almát és körtét árul. Vékony, inas alkat volt (3. kép).

Hogyan éltek gyermekkorában?

Közepesen jómódú polgári környezetben nőttem fel. A szüleim nem tiltásokkal, hanem önbecsülésünk

fejlesztésével neveltek bennünket. Olyan személyes példát mutattak, például arra is, hogyan viselkedjünk embertársainkkal, ami egész életünkben iránymutatásul szolgált, és sok nehéz helyzeten átsegített.

Az egész beszélgetésünkből sugárzik, milyen sokat köszönhet a szüleinek, milyen nagy szerepet játszottak az életében. Nem tekintélyelvű, poroszos neveltetést kapott.

Ami akkor azért nem volt általános. Azt mondták, hogy megkérünk benneteket erre, meg arra, csináljátok meg, és úriember nem hazudik. Emlékszem, az Ivánkai Kálmán, az építész, szomszédunk volt. A löverje végébe egy 13 méteres figyelőt épített létrával. Mi ott szabadon szaladgáltunk. A szüleink azt kérték, ígérjük meg, hogy nem mászunk fel. Nem is tettük a lábunkat a létrára. Ez nagy dolog!

Mivel töltötték az idejüket?

448 Az életünk tulajdonképpen két részre oszlott. Volt egy városi élet ősztől tavaszig, és a löveri tavasztól őszig. A kiköltözés cseresznyeéreskor, tehát május végén történt. A gesztenyeérés idejét még kint töltöttük. Nagyon szerettem olvasni, de a játék, a löveri élmények máig nagyon élénken élnek bennem. Elemista koromban megtanultam korcsolyázni, sízni, valamivel később teniszezni. Nyaranta az uszoda mindennapos vendégei voltunk.

3. kép: Id. Dávidházy István almát árul az 1950-es években.

[449](#) A lőverről többször mesélt már nekem.

1905-ben vették a nagyszüleim. Nem volt nagy: veranda, hálószoza, konyha, kis hálószoza és egy pavilon a kertben, amit Gusztáv bácsi nyert tombolán 1923-ban. Apám ott aludt, hogy a korai felkeléssel ne zavarjon bennünket. Nagyon szerettem ott lenni, mert a puskaolaj szaga benne volt. A kert 1200 négyszögöl, de a szomszéd Perepatics molnár hat holdas területét is birtokba vettük. Ennek szomszédja volt az Ivánkay, a későbbi Becht [174\(174\)](#) lőver. Mi gyerekek tehát egy nyolc holdnyi területen mozogtunk, viszonylag szabadon. Igaz, a bánfalviak, akiknek a molnár a kaszálás jogát eladta, ordítottak velünk, ha észrevették, hogy összejártuk a fűvet. Saját szénánkért a kaszálás fejében ingyen tejet kaptunk.

A háború után nem akarták elvenni a kertet?

Hálaisten nem, mert külön tulajdoni lapon volt a ház és a kert. Faburkolatú, téglalapítású házunk volt.

1945 telén a burkolatot az egyik szomszéd elhordta fűteni, mivel lusta volt fát lopni. Amikor ezt a nagybátyám látta, lebontatta, a téglát is elvitték. A másik szomszéd volt a Sosztarich löver. Van is egy közös képünk Andrással.¹⁷⁵⁽¹⁷⁵⁾ Az ő házukat államosították, mert megmaradt. Mi később építettünk egy konyha nélküli kis házat, ahol édesanyám az unokáival a nyarakat töltötte. Máig sokat vagyok kint.

Mondjon valamit a városi életükről is!

Édesanyám otthon nevelt bennünket (4. kép). Éltük a Sopronban szokásos társadalmi életet. A síelés és korcsolyázás mellett vitorláztunk, teniszeztünk. 1937 telén, még az Anschluss előtt a Schneebergre is kijutottam. Gyakran jártunk a Tómalomra. Bridzsezni édesanyám egyik barátnője tanított meg 16 éves koromban, hogy legyen mivel elfoglaljuk magunkat rossz időben is. Iskolába először a Színház utcai evangélikus elemibe jártam, a középiskolát a líceumban kezdtem meg. Ennek az első nyolc iskolai évnek a legjelentősebb személyisége számomra a hittanár, Maller Kálmán, és később a katonaiskolában a magyartanár, Bujdos Balázs volt.

Mit adott a fiatal kamaszfiúnak egy pap? Milyen jellegű volt a hatás, amit magára gyakorolt?

Hatott rám például az intellektusa. Ez nyilvánvalóan nem mindenkre hatott, rám azonban igen. Aztán az erkölcsi tartása, az általános elismertsége. Tizenéves korban éreztem, hogy ennek az embernek kisugárzása van. Emellett a szüleimnek is a papja volt.

Az életrajzából tudom, hogy kamaszként olvasta a népi írókat, a Puszták népét. Számomra meglepő volt, hogy a katonaiskolában ilyen könyveket adtak a kezükbe.

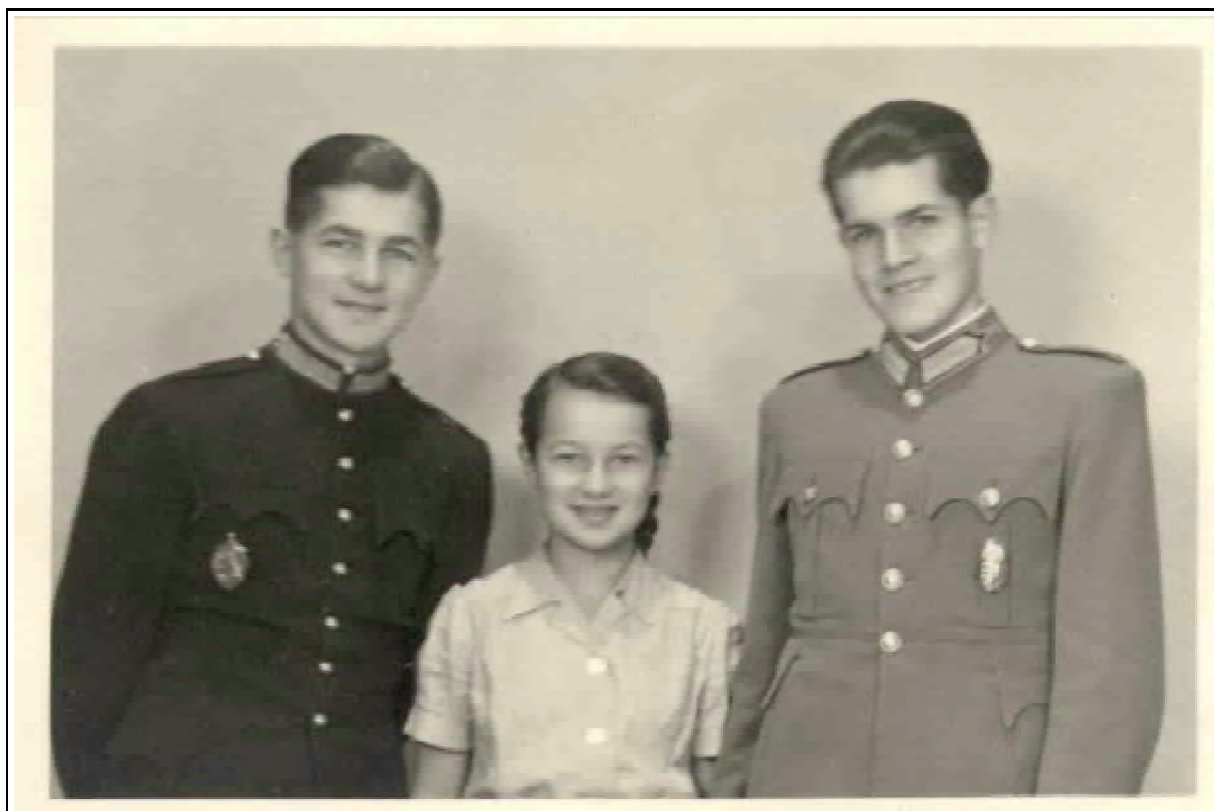
Az úgynevezett népi irodalom főként a protestánsok körében volt ismert és népszerű. A protestáns papok adták az ember kezébe.

⁴⁵⁰Nekem egyik nagyon kedves könyvem, az *Égető Eszter* jutott eszembe, ahol egy hasonló szellemi kört írt le Németh László.

A Minőség forradalmát katonaiskolás koromban olvastam. Ez a műveltségi kép eltér a katonatisztekéről alkotott sztereotípiától, pedig elég általános volt. Amikor az ember kikerült a csapathoz, a népi írók munkáinak az ismerete megváltoztatta az embereihez való hozzáállását is.

A líceumból a katonaiskolába került.

Igen. A középiskola V-VIII. osztályát szintén Sopronban, a M. Kir. II. Rákóczi Ferenc Honvéd Középiskolai Nevelőintézetben végeztem. A katonai fegyelmet hamar megszoktam, és igen jól éreztem magamat az ott kialakult bajtársi közösségben. A még élő évfolyamtársakkal ma is tartjuk a kapcsolatot, havonta egyszer Budapesten együtt ebédelünk. Az édesapám egyébként nem akart katonának adni engem. Egy francia regénynek köszönhetem, hogy bekerültem.

4. kép: Dávidházy István két testvérével.

Hogyan történt?

A katonaiskolába bekerülni csak protekcióval lehetett. Apám okos ember volt, tisztában volt ezzel. De azzal is, hogy egy kamasszal nem lehet vitatkozni. Azt mondta: Édes fiam, az öcséd bent van egy államköltséges helyen. Én protekciót nem kérek. Volt egy lágyéksérvem, ami kizáró ok volt. Elvittek Szombathelyre a katonakórházba, megoperáltak. Ott lakott a nagybátyám a feleségével, akik meglátogattak a kórházban. Kértem az [451](#)asszonyt, hogy hozzon nekem valamit olvasni. Hát ő egy franciából fordított frivol könyvet hozott, azzal a címmel, hogy Suzanne félrelép. Ha egy 14 éves fiú arról olvas, hogy Suzanne miket művelt Franciaországban, akkor elkezd nevetni. Felvágott hassal persze ez a nevetés elég érdekesre sikerülhetett. Valószínűleg a szobából kiszűrődő furcsa hangok tűntek fel a hadtestparancsnok ugyanott ápolat feleségének. Szóval, ahogy egyszer olvastam, bejött az ápolónő és hozott egy csokor virágot, hogy a kegyelmes asszony küldi. Így ismerkedtem meg a kedves hölgygel, aki a férje beosztása révén később a tudomon kívül egyengette az utamat és segített bejutni a katonaiskolába.

Említette, hogy az iskola bentlakásos volt. Mikor kaptak kimenőt?

Vasárnaponként, amikor úgynevezett kinnétkezés volt 11-től este 9-ig. Nyolcadéven szerdán délután is kaptunk kimenőt 6-tól 9-ig.

A családban magyarul beszéltek?

Igen. Egyedül Krausz nagypapa beszélt németül, de csak a gyerekeivel, az unokákkal nem.

Tudom, hogy nagyon jól beszél németül. Von Haus aus tanulta meg a nyelvet, vagy az iskolában?

Az udvaron. A Krausz nagypapának könyörgött szegény anyám, hogy beszéljen már velünk németül, de

nem volt hajlandó. Tudta, hogy nem szeretjük, és nem akarta, hogy az unokáit az ő közreműködésével nyaggassák a német beszéddel. Később vegyes tantervű osztályba jártam az evangélikus elemiben. Ugyanott volt német nyelvű osztály is. A vegyes osztályokat Hitler később megszüntette, azzal, hogy a németek elmagyarosításának az eszköze. Később a líceumba jártam, ott olyan tanárunk volt, aki a nyelvtant gyötörte. Véres verítéket szenvedtünk, mert az osztály egyik fele a soproni magyar evangélikus intelligencia gyereke volt, a másik fele pedig rábaközi és kemenesaljai evangélikus parasztyerek. Azok szegények nagyon szenvedtek. A líceum négy évig tartott, utána átkerültem a katonaiskolába, ahol a némettanárunk, egy valamikori vándorszínész és kispap azt mondta, hiába tanulja meg az ember a nyelvtant, ha nem tud egy pohár sört kérni. Egyébként ott, a katonaiskolában volt olyan foglalkozás, hogy német társalgás. A rendes tanterven kívül, délután.

Lovagolni tudott?

Később, az akadémián minden héten lovagoltunk, hétfőn első órán. Borzalmas volt. A lovak pihentek voltak, mi nem éppen. Édesapám viszont kitűnő lovas volt, huszárnak készült. Mivel a gyalogság nagy veszteségeket szenvedett az első világháborúban, az évfolyamából mindenkit gyalogostisztnak vezényeltek. Országos feltűnést keltett, amikor 1927-ben bakatisztként megnyerte a Hubertus kupát. Meg is szidták a lovat a gyalogság részére kijelölt huszártiszttel, miért adott ilyen jó lovat egy gyalogos tisztnak alá. A lovat egyébként Generálisnak hívták.

452 *Tehát 18 évesen végzett Sopronban, utána jött két év Ludovika.*

Igen. 1943. augusztus 20-án avattak hadnaggyá (5. kép). Az 5. gépkocsizó lövészszázalóhoz kerültem, Ungvárra. Amikor a velem együtt beosztott barátommal megérkeztünk, az ezredparancsnok, aki az apám évfolyamtársa volt, éppen szabadságon volt. Latorczay ezredes volt a helyettese. Ő pedig nagyon kellemetlen ember volt, nem szerettem. Amikor bejött az étkezdébe, olyan volt, mint amikor a golya rászáll a rétre és a békák elhallgatnak. 1947-ben felakasztották, mert a Kommün idején Miskolcon különítményesként embereket dobáltatott ki a Korona Szálló második emeleti ablakaiból. ¹⁷⁶⁽¹⁷⁶⁾ A jó tisztnak familiárisan bánt az emberekkel, ő nem. Bátor volt, de nem jó ember.

Nem vagyok járatos a katonai dolgokban. Amikor bevonult hadnagyként, mi volt a feladata? Hány ember tartozott maga alá?

'43 októberben vonultam be. Kaptam 70 újoncot kiképzésre. A legénység a legelmaradottabb társadalmi rétegből jött, a szabolcsi uradalmak cselédjei voltak. Annak idején tanultam pszichológiát, olvastam a népi írókat. Azzal kezdtem, hogy egyenként odamentem hozzájuk, megkérdeztem, mit csináltak, honnan jöttek, és mindegyikkel kezet fogtam. Megdöbbenem, hogy amikor nyújtottam a kezemet, volt, aki hátrarakta a magáét. Azt mondták: Velem még úriember nem fogott kezet. Rosszul tápláltak voltak, az őszi mezőgazdasági munkák után az erejük teljesen elfogyott. A kiképzési idő alatt átlagosan 3 kg-ot híztak. A három hónap alatt embereket csináltunk belőlük.

5. kép: Szabadságkérés az esztergomi táborban az Akadémia utolsó évében

453 20 éves volt akkor. Sok beosztottja idősebb lehetett Magánál.

Többnyire igen, mivel 21 év volt a korhatár.

Az, hogy kamaszként olvasta a népi írók munkáit, a beosztottjai iránti magatartására is kihatott. Másként fordult ezek felé az emberek felé.

Igen. Az ember segíteni akart. Fölhízlaltuk őket. Az őrmesterünknek sikerült 100 öltözet új ruhát szerezni. Vadonatúj ruhákba öltöztettük őket. Úgy bántunk velük, hogy az emberi méltóság érvényesüljön.

Érezték ők ezt?

Valószínűleg igen. Az egyikkel Sopronban találkoztam az ötvenes években, amikor rendőrként igazoltatott a sötét utcán. Megismert, elmenőben hallottam, amikor azt mondta a társának: Ez nem volt rossz ember, de még bátor ember is volt.

Hadihelyzetbe mikor kerültek?

1944. április 1-én.

Akkor is Ungvár környékén állomásoztak?

Galíciában voltunk, a Kárpátok előterében. Először azt hittük, nekimegyünk a frontnak. De egy lyukba tettek bennünket, és nem volt ott senki. Kamenyec Podolszkijnál gyakorlatilag megsemmisítették az ott lévő német erőket, és nem volt összefüggő front. A németek nagyobb helységeket támpontokat védtek, ilyen volt a környéken Sztaniszlau, amit ma Ivano Frankovszknak hívnak. Ott találkoztam először az édesapámmal a fronton. Összekötő tisztnek küldtek el a német tábornokhoz, mondtam a nevemet és ő

kérdezte, hogy rokonom-e Dávidházy ezredes. Telefonált, bejelentkezett Dávidházy ezredes. Itt meg Dávidházy hadnagy, mondtam. Megbeszéltük, hogy én egy kicsit előre megyek, ő egy kicsit hátra, és találkozunk. Kérdeztem tőle, miért volt olyan mérges a hangja? Azt mondta, távolabb állt, amikor odakiabáltak neki, hogy a német tábornok keresi. Hason csúszva kellett a sárban a telefonhoz jutnia, mert az oroszok aknával lövöldöztek. Később másodszor is találkoztunk. Édesapám írta egy tábori lapon, hogy Pista fiam is meglátogatott, mert éppen az ő ezredüket váltottam le. Itt van a kép. Szerencsére ennek nincs szaga. Nyolc nap folyamatos földalatti fedezékben töltött idő után ugyanabban az öltözetben, mosdatlanul voltam. Amikor bementünk a fedezékbe, mondta édesapám, menjünk ki. Olyan büdös volt a ruhám, hogy nem lehetett bent maradni.

Tehát 1944. április elején került hadihelyzetbe. Mikor sebesült meg?

Október elsején, pontosan fél év múlva, Erdélyben, Aranyosgyéresnél. Édesanyám megálmodta. Csodálatosak az anyák, mindent megéreznek. Aznap éjjel, amikor megsebesültem, felébresztette apámat. „Erdélyben esik az eső. Pisti megsebesült, de biztonságban van.” Azt már meséltem, milyen szerencsém volt, a bőrkabátom mentette meg az életemet. Bonchida után Debrecenben és Rozsnyón ápoltak, október 17-én pedig a soproni hadikórházba kerültem. Itt voltam a december 6-i bombatámadás idején is.

454 *Mikor került vissza a frontra?*

Februárban. De már nem az eredeti csapattestemhez vezényeltek, hanem Zala megyébe, a 219. erődgéppuskás zászlóaljhoz. Bakra vonultam be, onnan mentünk tovább Komárvárosba. A nyelvtudásom miatt a zászlóaljtorzshöz kerültem. (A Ludovikán a szintén soproni Kubinszky Jenő alezredesnél tettem német katonai tolmácsvizsgát.) A márciusi orosz támadásnál századainkat egy-egy német zászlóalj alárendeltségében vetették be. Mi a zászlóaljtorzs maradványaival a Mura túlsó partjára, Dél-Stájerországba települtünk át, ahol a megmaradt magyar alakulatokból két zászlóaljat szerveztek a Szent László hadosztály kötelékében. Áprilisban még bevetettek bennünket. Ott voltunk állásban, a Muravidéken, a bolgárokkal szemben, a Mura mellett egy erdőben. Éjjel-nappal mentünk. Május első napjaiban kaptuk meg a visszavonulási parancsot. 9-én jött a hír, hogy vége a háborúnak. Szabályos parancsot kaptunk a nehézfegyverek megsemmisítéséről. Egy löfegyvert tarthattunk meg. Utóvédként rendezett menetben haladtunk az angol zóna felé.

De hiába meneteltek, nem értek el az angol zónába. Az oroszok előbb érkeztek.

Igen, Deutschlandsbergben. Oldalról jöttek, nem hátulról, éppen ebédosztáskor. Azt mondták, mehetünk haza, és nem volt lelkem otthagyni az embereket. Ha leszálltam volna, úgy járok, mint a Molnár Laci. Találkoztam vele, a hegyen túl angol fogságba került. Minket, az alakulatot Gazon keresztül Feldbachig kísérték. Az ottani láger előtt adtak egy olyan gazdag gulyáslevest, amit ki tudja mikor ettünk, olyan mákos tésztát, hogy a porcukortól meg a máktól nem lehetett látni a tésztát. Finomra vágott albán dohányt kaptunk akkor, amikor annyira rossz volt az élelmezés, hogy ládalekvárt, ú.n. Hitler szalonnát ettünk, és cigaretta helyett nikotinnal átitatott papírhulladékot szívtunk. Azt mondták, hogy mindenki hazamegy, csak a rémhírterjesztők maradnak itt. Kétszáz ember kapott két tisztet és rendben hazaindultunk. Minimális őrseget adtak mellénk azzal a magyarázattal, hogy megvédenek bennünket a hazatelepülő ukránoktól. Jánosházának mentünk. A jánosházi lágerből minden faluba hazaeresztettek 2-3 embert. De nem a Kis Pistát, meg a Nagy Jancsit, hanem a molnár fiát, a jegyző unokaöccsét, a tanító sógorát, hogy nagy híre legyen. Egy öregasszony mondta csak: Édes fiaim, vagonba raknak benneteket, kását kaptok, és visszavisznek benneteket Oroszországba. Senki nem hitte el. Ha az ember bajban van, csak a jót hiszi el. A megtévesztésnek a magasiskolája volt. Mentünk tovább Intapuszta felé, jött velünk szemben az országúton egy zászlós, meg egy hadnagy. Hova mentek? Jánosházára, odavalósiak vagyunk. A többiek a vonattal elmentek előttünk. Ha az ember kicsit

gondolkodott volna, rájön, nincs olyan hadsereg, ahol senki nem ismer egy hadnagyot, meg egy zászlóst. A másik pedig: Mi sárosak, piszkosak voltunk, ezek meg aranygombos kabátban jártak. Ez mind a félvezetés volt.

Tehát 1945 májusában hadifogságba került, 27 hónap múlva jutott haza. Melyek voltak a hadifogság állomásai?

Intapusztáról Romániába, a Ramnicul-Sarat-i gyűjtőtáborba kerültem. Ott közölte velem édesapám egykori ezredlelkésze, hogy apám éppen most érkezett egy 455 sopronkőhidai szállítmánnyal. Ettől kezdve hazajövetelemig együtt voltunk. Ő, mint magas rangú tiszt egy évvel később szabadult.

Mesélte, az oroszok respektálták, hogy apa és fia együtt vannak a fogságban is.

Hát igen, mutogattak bennünket. Apám egy német törzsorvossal volt barátságban és mielőtt elvitték minket Szevasztopolból, meglátogatta ezt a beteg németet. A vonaton tört ki rajta a diftéria. Egymás mellett ültünk 25 fokos hidegben a fűtetlen vagonokban. És amikor mondtuk, hogy beteg, jött az ápolónő, részeg volt, és azt mondta apámra, hogy szimuláns. A 12 napos utazás utolsó két napjára vitték át egy olyan vagonba, ahol legalább le lehetett feküdni, mert olyan tyűkülésfélén ültünk 12 napon keresztül. Az volt az egyik legmegrázóbb élményem az egész fogságból, hogy amikor megálltunk, és kiszálltunk a végállomáson, ezeket a félhalottakat is kiszedték a vagonból. Láttam az apámat, és emlékszem rá, hogy tudomásul vettem, meg fog halni, és nem éreztem semmit. Láttam, milyen állapotban van, de nem éreztem semmit. Mert akkor ott minden mindegy volt. Így érthető meg, hogy az egyes emberek hogyan élik át a borzalmakat. Kiszedték tehát a betegeket a vagonokból, fölrakták egy teherautóra, és elvitték a lágerbe, ahol olasz orvosok voltak. Az olasz katonák kihaltak, mivel fizikai alapon nem bírták a hideget, de az egészségügyi személyzet megmaradt. Az édesapám egy milánói egyetemi magántanár kezébe került, aki felismerte, hogy diftériája van. És abban az őserdőben, ami a Volgától az Urálig tartott, ebben a táborban, a vasútállomástól 48 km-re, volt amerikai szérum. Az orvos felismerte, hogy annyira előrehaladott állapotban van, hogy ha egyben beadja a szérumot, abba hal bele. Fennmaradt mellette egész éjjel, és csöppenként adta be a gyógyszert. Ezzel mentette meg.

Folytatva a hadifogság állomásait, Constanța, Szevasztopol, Mihajlovka (ivanovói kerület) következtek, majd Ventspils és Rezekne Lettországból. Visszafelé Máramarosszigeten és Debrecenen keresztül érkeztem haza.

Voltunk egy olyan táborban, a mordvinok földjén, amit 1929-ben hoztak létre a kulákok kiirtására. Azok szegények kihaltak, de a fából épült, belülről vakolt barakkokban megmaradtak a poloskák. Két ember aludt egy priccsen. Egyszer felszedtük alattunk a deszkát és megszámoztuk őket. Egy emberre 789 jutott. Mégsem engedték, hogy a szabadban aludjunk, mert az „nye kulturnaja”. Amikor innen továbbindultunk Lettországba, az elindulásunk egészen csodálatos volt. A Volgától 5 km-re volt a tábor, a legközelebbi vasútállomástól 48 km-re. Télen érkeztünk, 12 napos utazás és éhezés után. Nem kell mondani, hogyan tettük meg azt a 48 km-t. Visszafelé október 6-án indultunk, de most hajóval. Mondták, hogy éjjelre jön értünk, addigra kellett a kikötőbe érünk. Ropogós, fagyos idő volt. Gondoltuk, legalább 4-5 órát kell várnunk. 12 előtt öt perccel értünk oda, a sötétben hajófütyt hallottunk. Pontosan érkezett a hajó. Na, ez volt az egyetlen csoda, amit odakint megértünk. Kegyetlenkedést ritkán tapasztaltunk, de az eltérő mentalitás és kulturális szokások miatt sokat szenvedtünk. Ilyen volt, amikor a poloskák ellenére nem engedték, hogy a szabadban aludjunk, vagy amikor a 40 fokos hőségben nem viselhettem sátorlapból készült sortot, mert az sérti a katonák erkölcsi érzékét. Ugyanakkor a kinti életben teljesen elfogadott volt a ruha nélküli fürdőzés a tavakban és folyókban.

456 Amikor hazaért, fizikailag milyen állapotban volt?

57 kg voltam. Amikor az öcsém a fürdőszobában meglátott, sírva ment ki, nem akarta, hogy lássam.

Ő megúsza a hadifogságot?

Igen. Amikor megtudta, hogy az amerikaiak át fogják adni azt a társaságot, akikkel volt, az oroszoknak, megszökött. A nagybátyám a Kassa hajó parancsnoka volt. Elment a Kassához, ami Regensburg környékén horgonyzott, ott szerzett civil ruhát. Megkereste az anyámat, meg a húgomat, akikről tudta, hogy hol vannak, és együtt jöttek haza. A nagybátyám és édesapám Sopronban maradtak.

Édesapja hogyan került hadifogságba?

Sopronban érte az oroszok bevonulása. Egy hónapig még működött itt, karszalagja is volt, szabályos orosz felirattal. Aztán parancsot kapott, hogy nyilvántartásba vétel végett menjenek ki Köhidára. Okos ember volt, rosszat sejtett, de nem akarta otthagyni a rá bízott embereket. Mindenesetre a nagy melegben magával vitte a báránybőrrel bélelt bundáját. Később, a fogságban nagy hasznát vette. 48-ban engedték haza.

Úgy tudom, angolul a hadifogságban tanult meg.

Igen. Akkor, amikor tiltakoznunk kellett Churchillnél a fultoni beszéd, a vasfüggöny ellen. Az ember eléggé el volt keseredve, mert a potsdami szerződésben az egész földet, a vizet, a tenger fenekétől mindent odaígérték az oroszoknak. És amikor ez a beszéd elhangzott, elkezdtem tanulni. Az is ösztönzést adott, hogy volt egy tanárom, aki magyart meg németet tanított és angolt is. Angolul az I. világháború alatt tanult meg, orosz hadifogságban. Azt gondoltam, ha neki sikerült, nekem is menni fog. A nyelv nagyon jó időtöltés, célt ad, amikor az embernek egy vágányon van az élete, és nem tud mást csinálni. Három könyvből kezdtem el tanulni. Ezek a következők voltak: Elektromosság mindenki számára, válogatott angol esszék a 18. századig bezárólag, és a cseh kereskedelmi főiskolák 3. osztályos angol tankönyve angol-cseh nyelven. Ezek mellett volt még egy liliputi, tízezer szavas szótárom is. A tankönyvvel kezdtem. Volt egy számtantanár is közöttünk, aki Sárospatakon járt angol gimnáziumba, az tudott segíteni. A kiejtésem nem tökéletes, de megértettek, kereskedelmi tárgyalásokat vezettem, Kuvaitban jegyzőkönyveztem ellenkező arabok között, akik semmit sem akartak leírni. Főként olvasással tanultam. Amikor bejöttek az amerikaiak Lettországba, a legészakibb kikötővárosban voltunk, amelyik még nem fagyott be. Oda küldték a lengyeleknek szánt UNRA¹⁷⁷⁽¹⁷⁷⁾ csomagokat, mivel a lengyel kikötők a harcokban tönkrementek. A Baltikum, Lettország és Litvánia parti övezete viszont nem szenvedett. Hitler parancsot adott az ottani főparancsnoknak a végső ellenállásra, de ő azt mondta, nem csinál második Sztálingrádot. Amikor az oroszok Danzignál elérték a tengert, megadta magát. Így a városok és a kikötők is megúszták. A hajókat hadifoglyok rakták ki, akik amerikai folyóiratokat kaptak a tengerészekről. A szocialista táborból így mi láttuk először az atombomba hatását, a hirosimai képeket ott hozták le először. Itt egyébként 457fölláztunk, mert annak idején megígérték, hogy a tiszteknek nem kell dolgozniuk. Viszont a láger minden kiküldött ember után 10 rubelt kapott naponta, így bennünket is kiküldtek. Mivel a tiszteknek nem kellett dolgozni, a fejenkénti 10 rubelt el akarták sikkasztani.

Hogyan alakult az élete a hazajövele után?

A honvédségtől B listázás útján elbocsátottak. Ekkor léptem be a nagybátyám posztós vállalkozásába. 1949-ben a segédlevelet is megszereztem. Az üzemet 1950-ben államosították, engem, mint a tulajdonos rokonát, azonnal elküldtek. Szövőmunkásként végül a Soproni Posztó- és Szőnyeggyárba vettek fel.

Említette, hogy hazaérkezése után az édesapja azt javasolta, hagyja el az országot. Miért maradt?

Egyrészt, mert szerelmes voltam, másrészt a helyzetmegítélést nem osztottam az apámmal. Egy jól menő vállalatnak voltam a tagja. Akkor, a háború utáni konjunktúrában az átmentett textilnyersanyagból a nagybátyám, annak ellenére, hogy kifosztották, egy méter szövetet öt dollárért tudott eladni. Ez fantasztikus ár volt, húsz évvel később ugyanaz a szövet egy dollár volt. Az emberek ki voltak fosztva, a háború és a különböző korlátozások miatt nem lehetett jó szövetet kapni. A nagybátyámnak volt annyi esze, hogy a nyersanyagot a padlásra tette. Oda az oroszok nem mertek felmenni. Érdekes, a pincéket, kerteket feltúrták, oda nem mentek. A Krausz cégnek a gyapjúkészlete az Újteleki u. 4. padlására volt eldugva. Ebből újra lehetett indítani a vállalkozást.

Arra nem gondoltak, hogy a céget államosítani fogják?

1947-ben még csak a bányákat meg a nagyüzemeket államosították. Igaz, az állam már rendesen sarcolt bennünket. Ki volt adva, mennyit kell tőlünk behajtani. Amíg azt be nem adtuk, nem hagytak békén bennünket.

A következő krízis tehát az államosítás volt.

Igen, 1950. január 14-én. Azonnal kirúgtak bennünket az öcsémmel, és kiközvetítettek a soproni szőnyeggyárba. Oda sem akart felvenni bennünket a párttitkár. Intervenált az orosznál, hogy ne vegyenek fel.

Orosz tulajdonban volt a gyár? Jótételekben?

Ezek a gyárak külföldi, pontosabban osztrák tulajdonban voltak, a Soproni Szőnyeggyár a Creditanstalt Bankverein tulajdonában. Az Anschluss után a németek lefoglalták őket, később pedig, mint német tulajdonra, az oroszok tették rájuk a kezüket. Ugyanez volt a helyzet a zárgyár, a fésűsfonalgyár, és az Esterházy uradalom esetében is. Amikor a soproni textilipar 100 éves történetével foglalkoztam, azt találtam írni, hogy a potsdami szerződés egyoldalú értelmezése alapján orosz tulajdonba került a soproni szőnyeggyár. Ezt Hanák Péter mint lektor dörgedelmesen megkifogásolta annak idején.

458 *Munkásként került a szőnyeggyárba.*

Igen. A már említett párttitkár elment az orosz igazgatóhoz és közölte, hogy ezeket nem lehet felvenni. Az megkérdezte, miért nem? Mert az apjuk ezredes, az anyjuk kapitalista. Minek akarnak idejönni? Mérnöknek? Nem. Főkönyvelőnek? Nem. Szövmunkásnak. Akkor jöhetnek, legelni nem mehetnek. Ez volt az álláspontja. 1953-ban is ki akartak dobni, de akkor már Nagy Imre volt a miniszterelnök.

Közben az öcsém az erdei termékeket gyűjtő és forgalmazó Erdei Termék Vállalatnál kapott állást, női befolyásra, mivel csinos fiú volt. Őt arra hivatkozva rakatta ki egy illetékes a pártbizottság közbenjárásával, hogy meg fogja mérgezni a dolgozókat. A főnöke, aki szerette, azt mondta: „Itt nem tudunk megtartani. Elmennél Veszprémbe?” Innen került Pécsre, aztán Miskolcra. Ott maradt, ott is halt meg. Közben elvégezte az egyetemet, végül városrendező lett.

Betanított munkásként, műszakban dolgozott, később végezhetett el a technikumot.

A technikum nagyon érdekes dolog volt, 1957-ben tudtam csak befejezni. Amikor már nagyon el voltam keseredve, a családi iratok közül előszedtem egy 1780-as, nagyon részletes, minden műszaki adatot tartalmazó szerződést, amelyet a soproni posztós céh kötött a császári posztóraktárral. Írtam róla egy közleményt, és elküldtem a Magyar Textiltechnikának, aminek a szerkesztőbizottságában benne volt az Endrei Walter.¹⁷⁸⁽¹⁷⁸⁾ Ő a cikket lehozta. Kaptam tőle egy levelet, ha Pesten járok, keressem fel. Szabadságon voltam a húgomnál, aki akkor Szilvásváradon volt férjnél, és visszafelé bementem a

Könnnyűipari Minisztériumba. Nem volt könnyű bejutni oda abban az időben. Porta, személyi, telefon, belépőcédula. Endrei gratulált a cikkhez, érdeklődött, ki vagyok, mit csinálok. Mondtam, hogy szövő vagyok. Miért? Megmondtam, miért. Azt válaszolta: Ebben a helyzetben egy kiút van, lépjen be a Műszaki Tudományos Egyesületbe (METESZ). Kérdeztem, mit keressek ott a technikusok és mérnökök között? Az alapszabályban benne van, mondta, hogy az élenjáró dolgozóknak ott a helyük. Beléptem a soproni csoportba. 1954-ben előadást tartottam a szintetikus szálak anyagokról. Megszereztem hozzá az irodalmat, tölem hallottak először a nylonról, az akrilról, a poliészterről. Valahogy ott ragadtam. Megszokták, hogy ott vagyok, látták, nem tartok fehér lovat a spájzban és megtűrtek. Ennek a METESZ-nek volt akkor a titkára Riedl Béla, aki az esti Textilipari Technikumnak volt az igazgatója. Ő egy nagyon rendes ember, kortársam. Mondtam neki, hogy minden évben jelentkezem a technikumba, és minden évben kidobnak. Azt mondta: Az összes elvtárs a beiskolázásra figyel, az központi pártfeladat. Jelentkezz novemberben, én felveszlek, senki nem figyel oda. Jelentkezz a 2. osztályba, különbözetit teszel, és el van intézve a dolog. Novemberben jelentkeztem, tényleg, senki sem figyelt oda. Nyertem egy évet. Az üzemvezetőm, akivel szintén a METESZ-ben lettem jóba, olyan délelőtti beosztást adott, hogy el tudtam járni az iskolába (6. kép). 1957-ben megszereztem a technikus képesítést, üzemtechnikus lettem. Az akkori igazgató hivatott és azt mondta: „Maga volt az első, akit lenyomoztattam, amikor idekerültem. Maga nem csinált semmit. El van intézve.” Végül én írtam meg a gyár 50 éves jubileumán mondott beszédét is. [179\(179\)](#)

4596. kép: A dolgozók textilipari technikumának növendékei.

Amikor a soproni gyárat 1965-ben összevonták a szombathelyivel, oda helyeztek. Annak idején Kádár megígérte Szombathelynek az iparfejlesztést, így a szombathelyi takarógyárhoz, vagyis a gombhoz varrták a kabátot. Ott lett a központ, annak ellenére, hogy műszakilag sokkal fejletlenebb volt, mint a soproni gyár. A szállítást még 1964-ben is lovas kocsival végezték.

Szombathelyen is lakott, vagy ingázott?

Felajánlottak egy lakást, de jó ösztönrel nem fogadtam el, inkább utaztam. A beosztásom olyan volt, hogy sokat kellett mozognom. Amikor Budapesten voltam, hálókocsival jöttem le Szombathelyre. A hálókocsi jegy 10 forint volt. A lányom akkor Pesten járt iskolába, a Szabadság szállóban megvacsoráztunk, kikísért a Keleti pályaudvarra. A közbiztonság olyan volt, nem kellett félnie egy tizenéves lánynak, szabadon közlekedhetett este a városban.

460Tehát sokat utazott. A határsáv jelentett valamilyen korlátozást, akadályt? Mollay Károly

többször panaszkodott a Csatkai Endréhez írt leveleiben, milyen nehéz neki Sopronba utaznia, nem kap engedélyt.

A soproni utazáshoz külön engedélyt kellett kérni. A soproniakat ez nem zavarta, ők szabadon mozoghattak. A személyigazolványukban volt egy kettes, azt nyálazta fel a határőr. A személyi jobb felső sarka barna volt az ujjlenyomatoktól. A vonaton már Komárom és Győr között ellenőrizték, van-e érvényes engedély.

Mikor került vissza újra Sopronba?

1970-ben, amikor a soproni gyár újra önálló lett. Visszahívtak, elsősorban a nyelvtudásom miatt.

Olvastam, hogy a szőnyegszabványok megalkotásában jelentős szerepe volt.

A szabványügyi hivatalnak volt egy bizottsága, amiben a szabványterveket megcsináltuk. A bizottság rendszerezte, bírálatra kibocsátotta és elfogadta a szabványokat.

Milyen szabvány volt ez? Méret, vastagság?

Nem, a használati értékre vonatkozott. Ennek főként a szőnyegpadlóknál volt jelentősége, a tömeges lakásépítéseknel. A Soproni Szőnyeggyár felvirágzása tulajdonképpen a gyári lakásépítéshez köthető. Volt olyan szerződésünk, ahol méretre vágott szőnyeget szállítottunk. Csak kiszedték a konténerből és felrakták. Állandó viták voltak az építőiparral a pénzügyi megkötöttségek miatt. Mivel az államnak óriási költsége volt az állami lakásépítés, mindenhol fillérekig menő pénzügyi harc folyt. Itt volt jelentősége a szabványnak. Ha elérte a minőség a szabványt, akkor nem volt gond. A 60-as évekig a gyártási profil vegyes volt, később kizárólag szőnyeget gyártottunk. Termékeink közül igen keresett volt a kettős szőnyeg, amit sokan gépi perzsának hívtak.

1947-ben, amikor bekerült a posztóüzembe, de még inkább 1950-től, egyszerű emberekkel dolgozott együtt. Hogyan érezte magát?

A régi kollégákkal, akik még élnek, jó a kapcsolatom. Amikor segédművezető lettem, a művezetői kör teljes mértékben befogadott. Együtt tízóraiztunk az öltözőben, nem éreztették a bizalom hiányát. Nem volt idegenkedés. Ha javítottam a gépeket, éppen olyan koszos volt a kezem, mint a másé.

Azt írta, vagy olvastam a másik interjúban, hogy a METESZ sokat jelentett.

Igen, a METESZ a Rákosi korszakban igazi menedékhely volt. A napi politika teljesen ki volt kapcsolva, hacsak X elvtárs meg nem jelent. Emlékszem, amikor a Tárczy-Hornochot¹⁸⁰⁽¹⁸⁰⁾ letorkolta, hogy nem kell annyi tudományoskodás. Jellemző, hogy a Tárczy-Hornoch nem mert visszaszólni.

Milyen személyes élménye van az 56-os forradalomról?

Október 22-én este láttam a Deák téren az egyetemisták fáklyás felvonulását. November 1-jén Budapesten voltam. Az ott élő lányomért aggódtam. Egy, az egyetemről induló, ⁴⁶¹élelmiszert és ruhát szállító autóval jutottam fel. Láttam a harcok nyomait, éreztem az akkori hangulatot.

Olvastam a Takáts Tamással folytatott beszélgetés szövegét.¹⁸¹⁽¹⁸¹⁾ Ebből kiderül, tisztán látta, hogy a nyugat nem fog beavatkozni, mivel Magyarország a szovjet zónához tartozott.

Visszahallottam, hogy egy nagy pártember azt mondta valakinek: „A Pista egy nagyon okos ember, mert 56-ban megkérdeztem tőle, hogy mi lesz, és azt mondta: Ide figyelj, maradj a fenekeden ülve, mert ne gondold, hogy egy nagy hatalom ki fog vonulni Magyarországról.”

1956-ban sem gondolta úgy, hogy el kell menni?

Lehet, hogy gondolkoztam rajta, de az a tömeg, ami akkor kiment, elgondolkodtatott. Mert autóbusszszámra mentek ki. November 4. vasárnap volt. Jöttem ki a vasárnapi templomból, megható prédikációt mondott Balogh Gábor. A templom előtt állt egy autóbusz, tömegesen szálltak fel rá az emberek. És a szüleim is itt voltak. Egyedül én maradtam Sopronban a gyerekeik közül. Nem mintha túl sokat tudtam volna támogatni őket, de mégis. Édesapám akkor éppen a gyerekkonyhán dolgozott.

Arra vagyok kíváncsi, hogy ilyen neveltetéssel, ilyen előélettel, mert végül is 25-26 éves volt, amikor a változások jöttek, hogyan dolgozta fel, hogy nagyon sok minden megváltozott. Hogyan találta meg azokat a lelki kapaszkodókat, amelyek a túléléshez kellettek. Ezért kérdeztem rá a társaságra, a magánéletre.

A társasági élet, az megvolt. Soha annyit nem mulattunk például, mint 1950 és '55-között. Eljártunk az egyetemi bálókra. Emlékszem, 1950-ben szilveszterkor a Kossuth utcai lakásunkban volt a társaság. A lakást kirámoltuk, az ágyat felvittük a padlásra.

Gondolom, a tudományos munka felé fordulás is lehetőséget, kiutat jelentett, ami segítette feldolgozni a változásokat.

Az már később volt, többé-kevésbé 56 után. Mivel ipari működésemet egy olyan, családi tulajdonban lévő cégnél kezdtem el, amelynek az alapítási éve 1698 volt, és örökségként én öriztem az 1625 és 1872 között működő posztós céh iratait, érthető, hogy felmerült bennem a kutatás igénye. Említettem az első közlemény történetét. Az pedig most is érdekes számomra, ha olyan dolgokat találok, amit más nem tudott azelőtt. Valamiképpen elégtételül is szolgál. 1955-ben indult újra a Soproni Szemle. Ekkorra már jelentek meg cikkeim a Magyar Textiltechnikában, kézenfekvő volt, hogy a Szemlében is publikáljak. Peéry Rezső szívesen fogadta a cikkemet, ami az 1. számban meg is jelent.¹⁸²⁽¹⁸²⁾ A levéltári munkába Takáts Endre vont be, tőle tanultam meg a metódust, hogyan kell azt csinálni. 1956-ban szervezett az úgynevezett „Százéves” munkaközösségbe,¹⁸³⁽¹⁸³⁾ amelynek 462a keretei között a soproni textilipar 1848 és 1948 közötti történetét kellett feldolgoznom. Ő adta ki a munkát, nem csak nekem, hanem mindnyájunknak, akik ott dolgoztunk. A tudományos munkába való bekapcsolódás mellett azt is neki köszönhetem, hogy 1956 október 1. és 31. között a levéltári kutatás miatt fizetés nélküli szabadságon voltam. Így, mint tartalékos tisztet, nem szerveztek be a gyárban megalakult fegyveres őrsgébe. Elkerülhettem a forradalom utáni retorziókat, és nem kellett elhagynom az országot.

A Helytörténészek Baráti Körének mióta a tagja?

Sopronba való visszatérésem után kerültem be a körbe, Kubinszky Mihály ajánlásával.

Tudom, hogy sokat utazott. Mikortól nyílt erre lehetőség?

Ez a belügyi hozzáállás függvénye volt. Amikor visszakerültem Sopronba, azután, vagyis 1970-től. Előtte csak keletre mehettem. Akkor telt be a pohár, amikor Szombathelyről egy semmiféle idegen nyelvet nem tudó kollégánőt küldtek ki Dániába.

Hivatalos útjain az eladási tárgyalásokon fordított?

Részben. Főként a beruházásokról, a gépvételekről folytak a tárgyalások. Ilyen ügyekben voltam Belfastban, Angliában (7. kép), Németországban. Eladási tárgyalások Kuvaitban voltak. Az utolsó években minden évben kimentem a badeni szőnyegkonferenciára.

7. kép: Munkahelyi úton Windsorbán, 1972.

463 *Magánemberként is utazott?*

Görögországban, Dalmáciában, Mallorca szigetén, Szicíliában jártam. Ez utóbbi azért is érdekes volt, mert orosz hadifogságban kezelt egy szicíliai orvos. 1946-ban megadta a címét. Akkor, a 80-as évek elején még benne volt a család a telefonkönyvben. Ő már nem élt. Jártam Taorminában, és úgy láttam, a görög színház Csontváry képén szebb, mint a valóságban. Az Etna oldalában olyan ciklámen nő, mint nálunk a Lőverekben. Csak illata nincs. 1972-ben meglátogattam az Egyesült Államokba férjhez ment lányomat. Ebből az alkalomból a nyugati partot jártuk végig San Diegotól Seattle-ig.

Szép könyvtára van. Gruber tanító hagyatékát már említette. Milyen jellegű könyveket gyűjt?

Elég vegyes a könyvtáram. Szépirodalmi, műszaki, helytörténeti könyvek egyaránt vannak benne. Egy régi, örökölt könyvembe a dédanyám írogatta be a születéseket, haláleseteket és egyéb érdekes eseményeket. Azt például, hogy 1878-ban akkora hóesés volt, hogy nem járt a vonat.

8. kép: Feleségével a 80. születésnapon, 2003.

[464](#) Kik a kedves szépírói?

Szabó Magda, Mikszáth, Márai, Krúdy. Majdnem teljes gyűjteményem van, nagyrészt angolul P. G. Wodehouse-tól. Efraim Kishonnak jobbak a könyvei német fordításban, mint eredetiben, vagy magyarul.

1983-ban ment nyugdíjba. Ahogy én látom, máig nagyon tevékeny életet él.

Nyugdíjas koromban nyílt alkalmam a rendszeres levéltári kutatásra. Ennek során áttanulmányoztam a 16., 17. és 18. századbeli városi számadáskönyveket, mert bennük számos, a város tulajdonát képező posztós termelőberendezésekre (kalló, feszítőkeretes szárító, festőműhely) vonatkozó adat található. A kutatási eredmények részben a Soproni Szemlében, részben egyebütt láttak napvilágot. 1984-től kezdve résztvevője és előadója voltam a VEAB által rendezett kézműves-ipartörténeti szimpóziumoknak. A levéltári kutatásnak több „mellékterméke” is volt. Ilyen például az 1567-es brennbergi szénkibujás tüzéről szóló számadáskönyvi bejegyzés¹⁸⁴⁽¹⁸⁴⁾ és az 1676-os tűzvész utáni helyreállítás¹⁸⁵⁽¹⁸⁵⁾ története. Külön fejezet a Soproni Szemlével való kapcsolatomban az a körülbelül háromnegyed év, amelyet Mollay Károly felkérésére Braun Nándor életének és működésének feltárásával töltöttem.¹⁸⁶⁽¹⁸⁶⁾ Az utóbbi években az Országos Levéltárban családtörténeti kutatással foglalkoztam, de ott is találtam a Soproni Szemlébe való témát. A bécsi Haus- Hof- und Staatsarchivból átadott anyagon elindulva megírtam I. Ferenc József 1884-es Soproni látogatásának történetét.¹⁸⁷⁽¹⁸⁷⁾ 1985-ben meghalt a feleségem. Akkor a Templom utcai lakásból kiköltöztem a Kossuth utcába. 1991-ben újra megnősültem.

Az első feleségével röviddel a hadifogságból való visszatérése után kötöttek házasságot.

Igen, 1948-ban. Hadnagykori szerelem volt, egy tüzér ezredes lánya. Nagyravágyó asszonyként teljes lecsúszást jelentett számára, hogy egy szövőmunkás felesége. Nem tudta feldolgozni, ezért váltunk el. Rendkívüli szépség volt.

Látva az esküvői fotót, ami Diebold Károly munkája, két szép ember házasodott össze.

A képek szívességből készültek, egy fillért nem fogadott el tőlünk Diebold, mert apám segítségével sikerült hazahozatni a Donnál elesett nevelt fiának a holttestét. 1954-ben váltunk el. Kikötöttem, hogy a lányunk a nyarat a szüleimmel a löverben töltse és a nagy ünnepeken is itt legyen. A volt feleségem ezt a megállapodást betartotta. Amikor a gyereknek kamaszkori problémái voltak, sikerült elhelyeznem a debreceni kollégiumban. Amerikába ment férjhez. A férje is magyar, sőt Dávidházy, a nagybátyám fia. Fokozott biztonsági kockázatot jelentett, hogy magyar lány a felesége, mert esküvőjük idején a Boeing haditechnikai részlegénél dolgozott. Két leányunokám van, akik az apjuk révén továbbviszik a Dávidházy nevet.

9. kép: Otthonában, az interjú készítésekor (2006 március)

465 *Úgy látom, a baráti-társadalmi kör, amiben mozgott, nem sokat változott.*

Nem. A feleségeket is ebből a körből választottam. Toto gyerekkori löveri ismeretség, a Schwartz löverben találkoztunk annak idején. 1975-ben kötöttünk házasságot. Sajnos, korán meghalt. Harmadik feleségem, Adrienn a baráti körhöz tartozott (8. kép).

Befejezésül mondjon néhány szót köz- és magánéleti elfoglaltságairól.

A soproni református gyülekezetnek 1986 óta vagyok presbitere. Részt veszek a Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör munkájában, 2003-ig az alelnöki tisztséget is betöltöttem. A soproni helytörténetek mellett a Sopronért Baráti Társaságnak is tagja vagyok. Egyébként időmet a löverben való tevékenység színesíti, szórakozásaim közé tartozik a hetenkénti bridzs és a Jóbarátok Teketársaságában 1970 óta folytatott pénteki tekeparti. Ahogy már említettem, az egykori soproni évfolyamtársakkal havonta együtt ebédelünk Budapesten. 4-5-6-an találkozunk egyszer-egyszer. Összesen 10-12-en élünk még. A leghíresebb közülünk az Új-Zélandon élő Paulay Tamás egyetemi tanár, a földrendgészbiztos építkezés egyik atyamestere. Ő egykori huszárhadnagy, a Russ család leszármazottja. A zalai Hertelendy Jóska felvett angol művésznevének Kanadaszerte ismert és kedvelt bűvész.

Köszönöm a beszélgetést. (9. kép)

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

466 SOPRONI KÖNYVESPOLC

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Katona Attila: Az elválasztott területek drámaiatlan drámaisága

Katona Attila: Az elválasztott területek drámaiatlan drámaisága
Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két háború között. Sopron, 2006.

A rendszerváltás számtalan tekintetben látványos fordulatot hozott honi történetírásunkban. Mód és lehetőség teremtődött a huszadik századi modern magyar történelem újragondolására. Természetesen dőreség azt hinni, hogy ez a folyamat befejeződött volna. A „levéltárosok forradalma” elsősorban az 1943 utáni történeti tényanyagot rendezte újjá. A második világháború előtti históriánk inkább kontextusaiban, diskurzusaiban, nyelvében, értékrendjében változott meg.

A rendszerváltással a történeti gondolkodás középpontjába került a 20. század hazai folyamatait determináló és a nemzeti identitást alapjaiban formáló Trianon-komplexus, amelynek szerves tartozékát, következményét jelentette a revízió virulens gondolata. Az elmúlt másfél évtizedben a történelmietlen, előítéletekre építő és azokat generáló nosztalgikus művek éppúgy a közgondolkodás részévé váltak, mint a tárgyyszerűbb tudományos elemzések. A revízió ügye mindenesetre a tabuk birodalmából a tudományos elemzések boncasztalára került. Nemcsak a vezető politikusok revíziós gondolatait, elképzeléseit ismerhettük meg, valamint a diplomaták e téren végzett munkáját, eredményét és eredménytelenségét, hanem magát a döntéshozatali mechanizmusokat is. A történészek mára már különbséget tesznek a revízió és irredentizmus között is, bár a két áramlat világos szétválasztása elvi síkon egyszerűbbnek tűnik, mint a napi események forgatagában.

A húszas-harmincas években a magyar revíziós törekvések zászlóshajójának az erdélyi kérdés számított, s a prioritások sorrendjében az utolsó helyre szorult – részben a mérete, részben más

szempontok miatt – a nyugat-magyarországi területek visszacsatolásának a gondolata és szándéka. Az utóbbi téren felmerülő problémák és tettek bemutatására vállalkozott Tóth Imre történész doktori disszertációjában. Kétségtelen, a téma ilyen széleskörű és alapos feldolgozására mindeddig még nem került sor, e szempontból is úttörő jellegű a vállalkozás. Azt is a mű érdemének tartom, hogy más utat választott, mint a szokásos külpolitikai elemzéseket tartalmazó szakművek. Nem egyszerűen a diplomácia boszorkánykonyhájában fortyogó ötleteket, a színpalak mögötti csatákat, valamint a nyílt téren megjelenő politikai nyilatkozatokat és azok következményeit taglalja, érzékeltetve a külpolitika távolságát a potenciális érdekeltektől, hanem az adott terület népességének és helyi vezetőinek a problémáit is beemelte a diskurzusba. Külön érdeme a műnek, hogy magyar–osztrák–német prizmákon keresztül elemezte a húszas–harmincas évekbeli folyamatokat. S mint írja összegzésében, a három érintett fél „külpolitikai álláspontja – bár részleteiben eltért 467 egymástól – az áttekintett időszak alatt teljesen megegyezett abban a tekintetben, hogy a kérdést ésszerűtlen bolygatni.” (214. o.) Éppen ezért kevés kezdeményezés formálódott a diplomaták szürkeállományában, sok tekintetben a burgenlandi kérdés csak megnehezítette a kétoldalú kapcsolatok formálódását. Az alkotás nem is tekinthető egyszerű diplomáciatörténetnek, de nem is lokális politikai história, hanem a kettő termékeny kombinációja. Ahol jól érzékelhető, hogy a nagypolitikai törekvések miként csapódnak le egy „végvidéken”. Az osztrák oldalon talán az is kivehető, hogy a helyi erők hogyan gerjesztik a nagypolitikai folyamatokat.

Hasonlóképpen érdemnek érzem, hogy más, egyoldalú, hungarocentrikus megközelítésekhez képest a szerző nagy hangsúlyt helyezett az osztrák szempontok megismertetésére és a burgenlandi folyamatok bemutatására. Így nem a szerencsétlen, jóakarató vesztes és a gonosz, rabló győztes utóvédharcaként bontakozik ki a folyamat. Az osztrák politika egyébiránt éppúgy etnikai, történeti, gazdasági érvekkel küzdött a terület megszerzéséért, (mi több, Sopronnal történő kibővítéséért), mint a magyarság a megtartása mellett.

Nyilván az ilyen aspektusú megközelítés új forrásanyagokat igényelt, elsősorban a helyi levéltárak és sajtóanyagok alapos feltárását, s e téren valóban dicséretes munkát végzett a szerző, amit nagyszerűen kiegészített magyar, osztrák és német diplomáciai iratokkal. Az általa felhasznált szakirodalom meglehetősen egyenetlen nivójú és rapszodikus. Számtalan mű foglalkozott az 1921-es nyugat-magyarországi eseményekkel, de alig akadnak használható írások akár a későbbi évekről, akár a magyar törvényhatóságokban (Vas, Sopron, Győr-Moson vármegyék) zajló politikai folyamatokról. A választásokról természetesen születtek cikkek, de inkább a „fecsegő felszín” mutatták be, s nem a lokális politika szereplőit, a mentalitás és értékrend változásait. (Nyilván lehetne még említeni helyi kiadványokat, amelyet fel lehetett volna használni, de nem hiszem, hogy ez a kötet mondandóját lényegesen befolyásolta volna. Pl. Gibba Edit: Pártpolitikai és közigazgatási viszonyok Vas vármegyében és Burgenlandban az 1920-as, 1930-as években. Szombathely, 1995.)

A történeti anyag bemutatásánál Tóth Imre nagyon logikusan a különböző szinteket (külpolitika, helyi politika) szétválasztva, a párhuzamosságot és a kronologikus elvet követte, bár az anyag természetéből fakadóan ez néha zavaró, mert egy-egy nagyobb visszhangot kiváltó beszédre, eseményre (pl. Löbe-affér, a soproni referendum) újból és újból vissza kellett térnie. Előbb mindig a nagy/külpolitikai dimenziókat vette górcső alá egy általa tagolt időszakban, aztán a lokális folyamatokat a határ mindkét oldalán. Részben a források különbözősége, esetlegessége, részben a valós folyamatok tartalma miatt aztán különböző hosszúságú alfejezetek kerekedtek ki.

A nyugat-magyarországi kérdés féltucatnyi szakaszából a szerző az első hármat taglalja. Az első kettőt csak annyiban, amennyiben ez a későbbi mondandó megértése szempontjából lényeges. Egyszer már igazán illő lenne alaposabban elemezni a régióban zajló rejtett etnikai folyamatokat a dualista korszakban, mert gyakran úgy tesznek egyes helytörténészek még ma is, mintha 1918-ban bukkant

volna fel az osztrák–német igény a nyugat-magyarországi területekre, pedig nem erről volt szó. Az elszakadási törekvések, mozgalmak leszerelésére már 1908-ban is kaptak instrukciókat a vidék főispánjai a kormánytól. S szolgabíráikon keresztül sokat tettek, hogy még időben [468](#) megakadályozzák a német lakosok politikai indentitásának a megerősödését. (Hasonló szerepet játszott a katolikus egyház is, pl. a Szombathelyi Újság hasábjain többször léptek fel a nagynémet gondolat terjedése ellen). Az sem számított titoknak a századelőn, hogy a Vas vármegye nyugati részén élő németek nem kívántak asszimilálódni, nem akartak – minden hatósági kérés, nyomás ellenére – magyar nyelvet tanulni az elemi iskolákban.

A szerző ügyesen elkerülte a kínálkozó csapdát, ti. hogy az 1918 és 1921 közötti eseményeket részleteiben mutassa be, vagy a soproni népszavazás eredményének az okát kutassa. Mégis szerencsésebb lett volna, ha itt az alfejezet végén erre alaposabban kitér, mivel a későbbiek során értelemszerűen gyakran vissza kellett nyúlni a referendum „tanulságaihoz”. Ez lett a „kályha” a helyi és az idelátogató politikusok számára. A népszavazás legitimációja – osztrák oldalon – komoly deficitet mutatott. Ugyanakkor nagyon plasztikusan mutatja be azokat a problémákat, amelyekkel a burgenlandi tartomány megszervezésekor küzdöttek.

A mű értékelésének számtalan lehetséges olvasata közül jómagam az „alulnézetet”, a törvényhatósági szempontú megközelítést választottam. Természetesen tudni kell, hogy a húszas–harmincas évek Magyarországon – többek között a kormányzati nyomás következtében – nemigen adódott lehetőség, hogy a helyi választópolgárokat megjelenítő közgyűlések külpolitikai kérdésekben is állást foglaljanak. Így egy-két főispáni/polgármesteri köszöntő, ünnepi szónoklat és főként a helyi sajtó adta e téren az igazodási pontokat a korlátozott nyilvánosság – és a későbbi kutatók – számára is.

A szerző a magyar törvényhatóságok közül magától értetődően Sopront állította az első sorba, ott „létkérdésként” jelent meg a probléma, de láthatóan más volt a németiség szerepe, múltja Vas vármegyében, és így a helyi elitek is másként viszonyultak e dilemmához. Azzal a megállapításával feltétlenül egyet kell értenünk, hogy a térség kommunális politikusait nem foglalkoztatta naponta a határrevízió kérdése, jóval inkább azok a problémák, amelyeket maga az új határ jelentett. Ezek közül nyilván a gazdaságiak jártak az élen (121–129. o.), de álláspontom szerint kiírthatatlan a szakirodalomból a balhit, hogy az igazságtalan békeszerződés (horribile dictu az új határproblémák) okozták a gondokat, holott sokkal inkább a világháború volt azok forrása. Ez a „csere” nyilván a korabeli diskurzussal függött össze, így mindig el lehetett leplezni a gazdasági kormányzat súlyos tévedéseit és hibáit. Másrészt, ha tetszik, ha nem, az új határ teremtette gazdasági helyzetnek is megvoltak a maga haszonélvezői: elég, ha a húszas évek eleji vámpanamákra gondolunk.

A másik ilyen naponta megjelenő gondot a közigazgatás öröksége adta (a közös földhivatali nyilvántartásra is utalt a szerző). A helyi magyar hatóságok nem voltak hajlandók a német helységneveket használni, továbbra is magyarul címezték hivatalos leveleiket, amelyet gyakran ismeretlen címzettként vissza is kaptak, a kormányzati dörgedelmeknek is kevés eredménye lett. (175. o.)

A nyugat-magyarországi kérdés harmadik szembeötlő megjelenési formája a helyi településeken az 1927 után kiteljesedő irredenta kultusz lett. Erre számtalan utalás történik a könyvben, de a teremtett hagyomány világos és teljes körű összegyűjtése, feldolgozása még várat magára. A szimbolikus politizálás térnyerése figyelhető meg, egyebek között a trianoni, illetve hősöknap emlékbeszédekben, vagy az utcanévadási [469](#) kultuszban, akár Sopronban (117. o.), akár Szombathelyen is 1928-ban. Bár a revíziós és irredenta formák szétválasztása, megkülönböztetése országos viszonylatban az utóbbi időben komoly hangsúlyt kapott, egyértelmű megfeleltetése a helyi történelem forrásaiban nem is annyira egyszerű.

Nagyon helyesen egy önálló alfejezet foglalkozik a Civitas Fidelissima – politika diskurzusának az alakulásával, így S többek között a miniszterelnöki népszavazás értelmezésével (73. o. 129–136. o.), amely szerinte azt bizonyította, hogy létezik magyar „államhűség” a nem magyar anyanyelvűek körében, éppen ezért hamis premisszára építették a nagyhatalmak az új békerendszert. Ha Bethlen István alaposabban megnézte volna az eredményeket, akkor láthatta volna, hogy a Sopron-környéki német községek – egy kivételével – Ausztria mellett voksoltak, tehát téves hitre építette ő is a maga álláspontját.

A disszertáció sok eddig ismeretlen tényt hozott felszínre és olyan összefüggésekre is rámutatott, amelyek nagyban segítik egy lehetséges regionális történet finom politikai kontúrjainak a megrajzolását. Elég, ha felidézünk a harmincas évekbeli magyar nyilas mozgalmak eltérő álláspontját a terület sorsát illetően. Míg egyes csoportjaik automatikus visszaadásában reménykedtek, mások a Reichhez való csatlakozásban vélték a megoldást (167–168. o.). A mélyreható diplomáciai és propagandakapcsolatok elemzésekor érezhető, hogy egy kis probléma is mennyi munkát és feszültséget képes „kitermelni” a külügyi, politikusi gépezetekben, s a területek revíziós igénye legtöbbször taktikai szempontokat szolgált. (159-160. o.)

Szerintem egy elemző és összegző mű akkor jó, ha nemcsak új, eddig ismeretlen elemeket tár elénk és új állításokat fogalmaz meg, hanem inspiratív, azaz újabb kérdéseket sugall, s ezáltal ösztönzi a további kutatást – nos Tóth Imre könyve ilyen. A kötetet izléses képgaléria, a fontosabb szereplők biográfiája, jól használható névmutató és szakirodalmi tájékoztató teszi teljessé.

Tóth Imre disszertációjának mottójaként Bíró Yvette drámaiatlan dráma fogalmát választotta, érzékeltetve, hogy olyan témáról, eseményekről ír, ahol a látványos küzdelem, a jól artikulálható összecsapás és a drámaiság hiányzik, ami nem azt jelenti, hogy eseményekben, adatokban hiány lenne, amelyeket a szerző nemcsak tényekké, hanem igényes, jó stílusban megírt narratívává is formált. A színvonaláról a kötet alapjául szolgáló disszertáció minősítése, a summa cum laude is tanúskodik.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Varga Imréné: Mennyeiné Várszegi Judit (szerk.): Ki kicsoda Győr-Moson-Sopron megye helytörténeti kutatásában? Győr, 2006.

470 Varga Imréné: Mennyeiné Várszegi Judit (szerk.): Ki kicsoda Győr-Moson-Sopron megye helytörténeti kutatásában? Győr, 2006.

Az 1900-as évek elején nagy érdeklődés mutatkozott a település- és helytörténeti kutatás iránt. Sorra születtek meg a városokra, községekre vonatkozó monográfiák. A második világháborút követő időszakban ez a kutatás visszaesett, majd az 1990-es években újra megindult a kutatómunka. Ezt időszzerűvé tette az államalapítás ezredik évfordulója is. Egyre-másra jelentek meg a különféle kiadványok, pályázatok eredményeként és egyéb pénzügyi forrásokból. A Szülőföldünk honismereti és a Kisfaludy Napok helytörténeti pályázatra is minden évben szép számmal adták be pályázatukat fiatalok és felnőttek egyaránt. A megyében megjelenő folyóiratok minden száma tartalmaz helytörténeti anyagot. Az 1990-es években ismét megjelentek a helyi sajtótermékek, amelyekben szintén találunk helytörténetre vonatkozó kisebb-nagyobb cikkeket.

A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár által kiadott „Ki kicsoda” című kiadvány összefoglalja a Győr-Moson-Sopron megyében helytörténetírással foglalkozók életrajzi adatait és publikációs munkájuk bibliográfiáját. A könyvben azok a hivatásos és nem hivatásos helytörténészek, tudományos

kutatók találhatók meg, akiknek Győr-Moson-Sopron megyével, illetve a megye településeivel kapcsolatos kiadványai, cikkei vagy más írásai jelentek meg. A kiküldött kérdőív kitöltése önkéntes volt, ezáltal a 302 személy életrajzi adataira nem mindenkinél egységes. Az ABC-rendben egymás után következő személyek a legkülönbözőbb foglalkozásúak: van köztük történész, levéltáros, muzeológus, tanító, középiskolai és egyetemi tanár, építész, geológus, lelkész, könyvtáros, újságíró, fényképész, óvónő, szociológus, néprajzkutató, és még sorolhatnánk tovább. A helytörténeti kutatásban is különféle témákat dolgoztak fel a megye területére vonatkozóan. Többek között város-, falu-, település-, ipar-, család-, iskola-, óvoda-, egyház-, irodalom-, zene-, kultúr-, erdészet-, posta-, sport- és építészettörténeti tárgyú írásokra találhatunk hivatkozásokat.

A kötetben előforduló rövidítéseket az útmutatóban és a rövidítésjegyzékben találjuk. A kiadvány végén nagyon részletes a személy- és földrajzi névmutató. Tárgymutató készítése is hasznos lett volna a visszakeresés megkönnyítésére, de ez valószínűleg az anyagi források és az idő hiánya miatt maradt el. A kutatást megkönnyítené egy számítógépes adathordozón való megjelentetés is. Ennek ellenére a kutatók és a széles nagyközönség haszonnal böngészheti, lapozgathatja a kötetet, amiben mindenki megtalálhatja a számára szükséges adatokat. A munkatársak szorgos, lelkiismeretes és dicséretes munkájukkal lehetővé tették, hogy Győr-Moson-Sopron megye egy újabb hasznos kiadvánnyal gyarapodjon.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A Soproni Városszépítő Egyesület közleménye

47 A Soproni Városszépítő Egyesület közleménye

Az adófizetők adójuk 1%-ából Egyesületünknek ez évben 162.236.- Ft-ot juttattak. Az összeget a Sopron tulajdonában levő, a Balfi út mentén álló 15. századi Pihenőkereszt megromlott állapota miatt szükséges állagvédő munkák fizetésére fordítottuk. Az összeg a munkák egészét nem fogja fedezni, miért is a Város és a Tanulmányi Erdőgazdaság hozzájárulása is szükséges.

A juttatásért egyesületünk ezúton is köszönetet mond.

Sopron, 2006. november hó

Dr. Kubinszky Mihály

elnök

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Munkatársaink

Munkatársaink

Hárs József ny. statikus, 9400 Sopron, Deák tér 21-23.

Katona Attila főiskolai tanár, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 9700 Szombathely, Károli Gáspár tér 4.

Krisch András levéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Krisch Magdolna, a Sopron és Környéke Német Kultúrklub elnöke, 9400. Sopron, Fő tér 1.

Spannenberger Norbert, tudományos munkatárs, Geisteswissenschaftliches Zentrum, Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas, Universität Leipzig,
D-04177 Leipzig, Luppenstr. 1b

Stöckert Dávid szerkesztő, Echo TV, 1091 Budapest, Ifjú munkás u. 20

Turbuly Éva levéltárigazgató, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Varga Imréné ny.levéltáros, 9400 Sopron, Teleki P. u. 11.

Vonyó József egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, 7627 Pécs, Rókus u. 2.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / INHALTSVERZEICHNIS

472 INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szende

DIE VERTREIBUNG DER ÖDENBURGER DEUTSCHEN VOR 60 JAHREN

Magdolna Krisch: „Diejenigen, die zu Hause bleiben durften...”	379
Norbert Spannenberger – József Vonyó: Die Rolle der Grundbesitz- und der Nationalitätenfrage bei der Vertreibung der Ungarndeutschen	380
Dávid Stöckert: Zur Vorgeschichte der Vertreibung der Ödenburger Deutschen (1921–1946)	395
András Krisch: Die Vertreibung der Ödenburger Deutschen nach Erinnerungen von Augenzeugen	411

KLEINE MITTEILUNGEN

Gyöngyi Varga: Gedenktreffen in Uffenheim am 60. Jahrestag der Vertreibung aus Balf (Wolfs)	426
József Hárs: Die Ödenburger St.Michaelis-Kirche und die Ruhestätte der Familie Pejacsevich. Die Beerdigungsordnung von Károly Pejacsevich aus dem Jahre 1810	428

ÖDENBURGER PORTRÄTS

Éva Turbulu: Im Fluss der Geschichte. Ein Interview mit István Dávidházy	441
--	-----

BÜCHERSCHAU

- Attila Katona: Imre Tóth: Die westungarische Frage 1922-1939. Diplomatie und Lokalpolitik zwischen den zwei Weltkriegen. Sopron, 2006. 466
- Gyöngyi Varga: Judit Várszegi-Mennyei (Red.): Wer ist wer in der lokalthistorischen Forschung des Komitates Győr-Moson-Sopron? Győr, 2006. 470

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A 2006. június 17-én, a kitelepítés 60. évfordulóján tartott városi megemlékezésen elhangzott beszéd szerkesztett változata.

2 (Megjegyzés - Popup)

A csehszlovák politikai elit koncepcióinak tömör összefoglalását lásd: Emilia Hrabovec: Vertreibung und Abschub: Deutsche in Mähren 1945–47. Frankfurt/M. 1995. 33–57.; Gerhard Seewann angol levéltári forrásokkal igazolta, hogy 1945-ig – szemben a magyar történeti irodalom eddigi megállapításaival – a három nagyhatalom nem támogatta Beneš tervét. V.ö.: Gerhard Seewann: Britische Quellen zum Vertreibungsprozess vor und nach Potsdam. In Deutschland und seine Nachbarn. Forum für Kultur und Politik. Heft 18. Bonn 1997. (a továbbiakban: Seewann 1997) 40–49, itt 45–46.

3 (Megjegyzés - Popup)

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 1999. (a továbbiakban: Romsics 1999) 302.

4 (Megjegyzés - Popup)

Alapvetésként Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért című, 1943-ban megjelent könyve említhető. Politikai célok is vezérelték az MKP vezetését, amikor kiadója, a Szikra 1945-ben megjelentette a könyv második, bővített kiadását. Idézni mégis a moszkvai emigrációból hazaérkező Andics Erzsébetet érdemes. A történész, aki 1945-től az MKP vezető testületeinek tagja, 1946-1953 között az MKP majd MDP pártfőiskolájának igazgatója volt, többek között így ír e kérdésekről: „A Horthy-reakció tényleg fasiszta típusú politikai rendszer volt: a polgári szabadságjogok lábbal tiprása, a szociális és nacionalista demagógia, az antiszemitizmus, minden haladó gondolat elnyomása, a magyar nemzet legjobbjainak elpusztítása vagy elűldözése jellemezték.” (109. p.) „A reakciós magyar kormányok külpolitikájukban állandóan a legagresszívabb és legreakciósabb országokra támaszkodtak. Így a fasiszta Olaszországra és később, Hitler győzelme után, Németországra.” (111. p.) „... a magyar reakciós tábor, úgy ahogy volt, az összes fontos kérdésekben tűzön-vízen keresztül együttment a német nácikkal.” (116. p.) „Hatalmas autonóm jogokat adnak a Volksbundnak, túrik, hogy a Magyarország területén lakó német nemzeti kisebbség államot alkosson az államban, hogy nyíltan a német imperializmus előőrsé legyen a magyar állam területén.” (117. p.) Munkásosztály és nemzet. Bp., 1945. (a hivatkozások az ötödik kiadás alapján: Szikra, Bp., 1949.) Hasonló érvelés jellemzi a Fasizmus és reakció Magyarországon. Bp., 1945. (MK szeminárium 6.), illetve Ellenforradalom és Bethleni konszolidáció. Szikra, Bp., 1946. c. munkáit.

5 (Megjegyzés - Popup)

Balogh Sándor – Izsák Lajos: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948).

Tankönyvkiadó, Bp., 1979², 161–164, idézet: 162.

6 (Megjegyzés - Popup)

„A földreform céljaira elsősorban a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait kell igénybe venni, és teljes egészükben minden felszerelésükkel együtt

el kell kobozni.” Lásd: Romsics Ignác (szerk.): Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. I. 373–376, idézet: 374.

7 (Megjegyzés - Popup)

Kósa László: A magyar néprajz tudománytörténete. Bp., 2001, 173.

8 (Megjegyzés - Popup)

Féja Géza: Viharsarok. Az Alsó-Tiszavidék földje és népe. É.n., h.n., 9.

9 (Megjegyzés - Popup)

Uo., 257.

10 (Megjegyzés - Popup)

Találkozás Illyés Gyulával. In: Huszár Tibor: Találkozások. Beszélgetések a két világháború közötti magyar szellemi-politikai mozgalmakról. Bp., 2005, 97–115, itt 99.

11 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Ungváry Krisztián: Antiszemizmus és németellenesség – a kétfrontos harc. In: Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph Brahm 80. születésnapjára. Szerk: Karsai László és Molnár Judit. Bp. 2002, 731-750, itt 733 és 740.

12 (Megjegyzés - Popup)

Ennek jellemző példája Kodolányi János cikke: „Újra birtokba akarjuk venni az országot a tiszta magyarság számára. (...) Büszke tudattal valljuk: ezen a helyen csak a tiszta magyarság kipróbált politikai bölcsessége, vezető szelleme szilárdíthatja meg a rendet, nyugalmat és biztonságot. Az örök történelmi magyarság nevében szólunk hát, ha követeljük itt elsőszülöttségi jogunkat. S ennek első és legfontosabb feltétele: a föld a lábunk alatt.” Magántulajdont a földnélküli parasztságnak. Nemzetőr, 1939. október 9. Idézi Juhász Gyula: Uralkodó eszmék Magyarországon 1939–1944. Kossuth, Bp., 1983. 78.

13 (Megjegyzés - Popup)

Lásd pl. Iszony c. regényét és Kisebbségben c. írását.

14 (Megjegyzés - Popup)

Recepcióját lásd: Alszeghy Zsolt: Vázlatok. Bp., 1925. 47.

15 (Megjegyzés - Popup)

Illyés 1933 júliusában a zengővárkonyi Fülep Lajos református tiszteletesnél járt, aki nemcsak az „egykézés” problémájába vezette be az író-költőt, hanem a „sváb terjeszkedés” kérdéskörébe is. Vö. Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom: A harmadik reformnemzedék. Bp., 1983, 158–159. (a továbbiakban: Borbándi 1983); Illyés néhány fontos írása e kérdésben: Pusztulás (Nyugat, 1933. 17–18. sz.; <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00562/17577.htm>), Magyarok megmentése (Nyugat, 1934. 8. sz.; <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00576/17992.htm>)

16 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Baranyai utazás c. cikksorozatát (Kötetben: Bp., 1941.) és Földindulás c. regényét. Kodolányiról lásd: Tüskés Tibor: Kodolányi János. Pannónia Könyvek, Pécs, 1999.

17 (Megjegyzés - Popup)

Fülep Lajos: A magyarság pusztulása. Reprint. Bp. 1984.; Fülep politikai nézeteihez lásd Fülep Lajos: Nemzeti öncélúság. In: Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon. Szerk. Ring Éva. Bp. 1986. I. 281–305

18 (Megjegyzés - Popup)

Kerék Mihály: A magyar földkérdés. Bp., 1939. 386. Kerék és a népi írók kapcsolatáról lásd Borbándi 1983, 165.

19 (Megjegyzés - Popup)

Peyer a különböző nemzetiségek eltérő megítélését szorgalmazva fogalmazta: „...vannak nemzetiségeink, amelyekkel nem voltak, nincsenek bajaink, de vannak, amelyeknek nem lehet olyan jogokat adni, mint amilyeneket most élveznek. Nem lesznek differenciáink a románokkal, tótokkal, szerbekkel és más nemzetiségekkel, de lesznek a németekkel, nem azért, mert mi akarjuk, hanem mert ők teremtették meg ezt a differenciát, és itt 'Herrenvolk' akarnak lenni. A háború után (...) rendbe kell hozni dolgainkat, hogy együtt éljünk azokkal a nemzetiségekkel, amelyekkel, biztosan tudom, megtaláljuk majd a megegyezés módját, viszont lesz egy réteg, mellyel nem lehet mást csinálni, mint kiszállítani őket az országból, ahogy most ők csinálják szerte Európában.” Idézi: Tilkovszky Loránt: Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. (a továbbiakban: Tilkovszky 1998) 118. és Uő: Die Sozialdemokratische Partei und die Frage der deutschen Nationalität in Ungarn 1919–1945. Bp. 1991, 113.

20 (Megjegyzés - Popup)

Kéviselőházi Napló XV, 219.

21 (Megjegyzés - Popup)

A villányi választókerületben Riesz Ádám, a pécsváradiban Czirják Antal, a sásdiban ifj. Schaff Károly volt a kisgazda jelölt, a mohácsiban pedig a függetlenként induló Schmidt Lajost támogatták, vele szemben nem is indítottak jelöltet.

22 (Megjegyzés - Popup)

Pécsi Napló, 1935. március 29.

23 (Megjegyzés - Popup)

Baranyában azonban az 1930. évi népszámlálás alkalmával a lakosság 34,7%-a vallotta magát németnek. A megye 311 helysége közül 106 (34,1%) lakóinak több mint a fele német volt – népességük 77,7%-át képezve. A figyelmen kívül hagyott 11 község a szentlőrinci választókerülethez tartozott, ahol – egyetlen jelölt lévén – nem volt szavazás.

24 (Megjegyzés - Popup)

A részleteket lásd: Vonyó József: Politikai küzdelmek Baranya megyében és a NEP a Gömbös-kormány idején. In Baranyai Helytörténetírás 1985–1986. Szerk.: Szita László, Pécs, 1986. 355–380.

25 (Megjegyzés - Popup)

A részleteket lásd: Vonyó József: Adatok és dokumentumok két parlamenti választásról. (Mohács, 1935. és 1939.) In Baranyai Történetírás 1992–1995. Szerk.: Szita László, Pécs, 1995. 117–135.

26 (Megjegyzés - Popup)

Népszava, 1945. június 3. Idézi Föglein Gizella: A magyarországi németek kitelepítése a sajtó tükrében. In: Uő: Nemzetiség vagy kisebbség? Ister, Bp., 2000. (a továbbiakban: Föglein 2000) 26–33. Itt: 32.

27 (Megjegyzés - Popup)

Szabad Szó, 1945. április 22.

28 (Megjegyzés - Popup)

Szabad Nép, 1945. április 18. „Sváb hazaárulók“.

29 (Megjegyzés - Popup)

Kis Újság 1945 április 18. „Ki kell telepíteni a svábságot! 700.000 svábból legfeljebb 150.000 maradt hű a magyarsághoz“.

30 (Megjegyzés - Popup)

Lád pl. Föglein 2000.

31 (Megjegyzés - Popup)

Vö. részletesen Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993, (a továbbiakban: Tóth 1993) 36 és 39.

32 (Megjegyzés - Popup)

A sors fintora, hogy épp az NPP egyik prominens ideológusa, ekkor a Belügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának vezetője, merte papírra vetni: „A hivatalos megfogalmazás szerint a volksbundista és egyáltalán fasiszta svábok kitelepítése a program. (...) a sváb kérdéssel kapcsolatos sajtóagitáció és a magánakciók mögött igen sok ponton olyan erők vannak, melyeket nem a fasiszta svábság kitelepítése érdekel, hanem egészében a német kisebbség kitelepítése, és ha lehet, egyáltalán mindenfajta kisebbség kitelepítése. (...) Az egész elgondolás mögött, ha más személyeken keresztül is, ugyanaz a szellem mozog, amely Baktyék szörnyeteg akcióit mozgatta: azok a faji gyűlöletre és kegyetlenségre kész magyarok, akiket az erőszak és a faj mítosza visszavonhatatlanul megfertőzött, akik egy organikusan beteg szellemű és beteg társadalmú ország minden baját az idegenekben, a kisebbségben látják (...), hogy a 'sváb kérdést valahogyan meg kell oldani', ezen szólam mögött ugyanannyi a valóságos tartalom, mint a zsidó kérdésre vonatkozó hasonló nyilas szólam mögött“ – jegyezte fel Bibó István 1945. május 14-én. Idézi Tóth Ágnes: Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In: Bács-Kiskun megye múltjából XI (1992), 330–383, itt 335 és 340.

33 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Tóth 1993, 36. és 39.

34 (Megjegyzés - Popup)

V.ö.: Seewann 1997, 44–48.

35 (Megjegyzés - Popup)

Idézi: Föglein 2000, 30.

36 (Megjegyzés - Popup)

Idézi Zinner Tibor: A magyarországi németek kitelepítése. Die Aussiedlung der Ungarndeutschen. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Bp., 2004. (a továbbiakban: Zinner 2004) 44.

37 (Megjegyzés - Popup)

Tilkovszky 1998.

38 (Megjegyzés - Popup)

Idézi Zinner 2004, 53.

39 (Megjegyzés - Popup)

V.ö.: Seewann 1997, 41.; Zinner 2004.

40 (Megjegyzés - Popup)

Zinner 2004, 54–69.

41 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Közlöny, 1945. 211. sz. Idézi és kommentálja Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990. Kossuth, Bp. 1993. 124–125.

42 (Megjegyzés - Popup)

Megerősítette ezt számos egyéb intézkedés: a többi nemzetiséggel szemben nem tarthatták fenn anyanyelven, vagy azt legalább tantárgyként oktató iskoláikat, nem volt – nem lehetett – óvodájuk és középiskolájuk, önálló sajtójuk, s nem alakíthattak új nemzetiségi szövetséget. Minderre csak évekkel később, 1951 és 1956 között kerülhetett sor. Vö. Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990. Kossuth, Bp., 1993. 65–171.; Tilkovszky 1998. 124–151.

43 (Megjegyzés - Popup)

Balogh páter 1946 márciusában egy tárgyalás során Thirring Lajos szerint az alábbi kijelentést tette: „... mi (ti. a kormány) hazudtunk: Potsdamban szó sem volt kollektív felelősségi alapon való kitelepítésről, mi az egyéni felelősség, egyéni elbírálás alapján állunk.” Bank Barbara – Őze Sándor: A „német ügy” 1945–1953. A Volksbundtól Tiszalökiig. Bp. – München – Backnang, 2005. (a továbbiakban: Bank – Őze 2005) 174.

44 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

45 (Megjegyzés - Popup)

Ilyen tartalmú kijelentést tett például Nagy Ferenc miniszterelnök 1946. április 1-jén. Bank – Óze 2005, 204.

46 (Megjegyzés - Popup)

A magyarországi hatóságok által kitelepítésre ítélt 363 310 személy közül 1946 januárja és 1948 eleje között ténylegesen 163.085 fő érkezett meg Németországba, előbb az amerikai, majd a szovjet zónába. Az ezt megelőzően már a Szovjetunióba jóvátételi munkára elhurcolt mintegy 64.000 fővel együtt a magyarországi németek száma mintegy 228 ezerrel csökkent.

47 (Megjegyzés - Popup)

Szabad Szó 1945. április 11. „Bodor György: Hol laknak a magyarországi németek?”

48 (Megjegyzés - Popup)

Romsics 1999, 282.

49 (Megjegyzés - Popup)

Zinner 2004, 26.

50 (Megjegyzés - Popup)

A részleteket lásd: Bodor György: Székely honfoglalás 1945-ben. Forrás, 7 (1975) 3. 70–83. és 4. 59–68.

51 (Megjegyzés - Popup)

V.ö.: Bognár Tibor: Törvényesség és törvénytelenység a hazai németek elleni eljárásban a háború előtti és utáni jogalkotás tükrében. In Somogy Megye Múltjából 1990. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1990. 263–282.

52 (Megjegyzés - Popup)

E téren úttörőmunkát végzett egy nemzetközi kutatócsoport. Lásd: Włodzimierz Borodziej – Hans Lemberg ed.: „Unsere Heimat ist uns ein fremdes Land geworden...”. Die Deutschen östlich von Oder und Neiße 1945–1950. Dokumente aus polnischen Archiven. Marburg/Lahn, 2000–2004.

53 (Megjegyzés - Popup)

Precedens értékű kezdeményezés ebben a tekintetben Krisch András munkája, aki a soproni polgármester, Fábján Lajos szerepét világítja meg. Krisch András: A soproni németek kitelepítése 1946. Escort, Sopron, 2006.

54 (Megjegyzés - Popup)

A tanulmány a szerzőnek a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen írott szakdolgozata alapján készült, témavezető: Földesi Margit. (A szerk.)

55 (Megjegyzés - Popup)

A kitelepítésekre a németek mindmáig a Vertreibung, vagyis az elűzés szót, és fogalmat használják.

56 (Megjegyzés - Popup)

A hiányos vagon- és mentesítési listák miatt azonban nehéz pontos számokat mondani, csak az arányokra lehet következtetni.

57 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

58 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

59 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

60 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

61 (Megjegyzés - Popup)

1868. évi 44. tc.

62 (Megjegyzés - Popup)

A törvényi kötelezettség ellenére a helyi közigazgatás szinte folyamatosan próbált kibújni ez alól. V.ö.: Tóth Imre: A németiség helye és megítélése Sopronban 1918 és 1941 között, SSz. 58 (2004), 219-241. (A továbbiakban: Tóth 2004.)

63 (Megjegyzés - Popup)

Spannenberger, Norbert: Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938-1944 unter Horthy und Hitler. München, 2002, R. Oldenburg Verlag. / Schriften der Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa./ 14-48., ill. Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés 1922-1939. Diplomácia és helyi politika a két háború között. Dissertationes Sopronienses 2. Sopron, 2006. 47. o. (A továbbiakban: Tóth 2006).

64 (Megjegyzés - Popup)

A népszavazás történetének áttekintéséhez lásd Horváth Zoltán: Civitas fidelissima, in: „Magyarok maradtunk” 1921–1996. konferencia a soproni népszavazásról. Szerk. Turbuly Éva. Sopron, 1997. 19-52.

65 (Megjegyzés - Popup)

A kérdésről részletesen lásd Tóth 2006.

66 (Megjegyzés - Popup)

Ha a városi közgyűlés tagjainak 1/5-e nemzetiségi képviselő volt, akkor az adott nemzetiség nyelvén is vezetni kellett a jegyzőkönyveket. Tóth 2006. 138-139.o.

67 (Megjegyzés - Popup)

A Vitézi Szék csak akkor adományozott rangot és földet, ha az arra érdemesnek tartott „hazafi” magyarhűsége mind a nevében, mind a hozzáállásában megkérdőjelezhetetlen volt.

68 (Megjegyzés - Popup)

Tóth 2004, 226.

69 (Megjegyzés - Popup)

Az 1930-as évek második felében – igaz már túl későn – beindulhatott a német nyelvű mezőgazdasági tanfolyam. Az iskola viszont már csak akkor nyithatta meg a kapuit, amikor Ausztriát és Magyarországot is elérte a gazdasági világválság, és így a korábban nagy munkaerő-felszívóként működő osztrák piac megszűnt létezni. Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

70 (Megjegyzés - Popup)

Bruckner Nándor visszaemlékezése, Sopron 2005. november 1.

71 (Megjegyzés - Popup)

Tóth 2004, 231.

72 (Megjegyzés - Popup)

1938. március 12-én a Harmadik Birodalom egy színlelt szavazással, „békés” úton bekebelezte Ausztriát.

73 (Megjegyzés - Popup)

A németek magyarországi politikája a titkos német diplomáciai okmányokban (1937-1942), szerk.: Bolgár Elek, Szikra Nyomda, Budapest 1950. 32–34. o.

74 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, Sopron Város Levéltára (a továbbiakban: SVLt.) Polgármesteri Bizalmas iratok 1936–1940.

75 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

76 (Megjegyzés - Popup)

Bank Barbara – Óze Sándor: A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig, Budapest-München-Backnang 2005. 53-57.
(A továbbiakban: Bank – Óze 2005)

77 (Megjegyzés - Popup)

Tóth 2004, 237.

78 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

79 (Megjegyzés - Popup)

Bruckner Nándor visszaemlékezése, Sopron 2005. november 1.

80 (Megjegyzés - Popup)

A magyar honvédség a Wehrmacht-hoz és a Waffen SS-hez képest elmaradott haditechnikáját és felszereléseit, illetve a kor politikai viszonyait – Magyarország kül-, és belpolitikai kényszerpályára kerülését – figyelembe véve az ilyen és az ehhez hasonló elképzelések eleve halálra voltak ítélve.

81 (Megjegyzés - Popup)

SVLt., Polgármesteri Bizalmas iratok 1936-1940.

82 (Megjegyzés - Popup)

Ezt bizonyítja Basch Ferenc népi német vezér birodalmi külügyminisztériumnak írt levele is. In.: A németek magyarországi politikája a titkos német diplomáciai okmányokban (1937-1942), szerk.: Bolgár Elek, Szikra Nyomda, Budapest 1950. 66-67.

83 (Megjegyzés - Popup)

Bank – Őze 2005.

84 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. Polgármesteri Bizalmas iratok 1936-1940.

85 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

86 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. Polgármesteri Bizalmas iratok 1941-1945.

87 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

88 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

89 (Megjegyzés - Popup)

Az iparos 1946-ban felkerült a kitelepítésre kötelezettek közé. SL. SVLt. XXIV/1. Soproni Kitelepítési és Telepítési Bizottság iratai, 28. doboz.

90 (Megjegyzés - Popup)

Bank – Őze 2005, 14-15.

91 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30. [Ez Sopron esetében nem helytálló, mert ide jóval régebb óta, gyakorlatilag a 13. század végétől települtek be németek, és nem volt olyan népesség-vesztés, mint az ország többi részén, ahol Mária Terézia korában valóban tömeges betelepítések történtek. – A szerk.]

92 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

93 (Megjegyzés - Popup)

Bruckner Nándor visszaemlékezése, Sopron 2005. november 1.

94 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. Polgármesteri Bizalmas iratok 1941-1945.

95 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

96 (Megjegyzés - Popup)

Az eszme mellett persze a végső győzelem jutalmául ígért földek is nagy vonzerőt jelentettek. Szalay Nándorné visszaemlékezése, Sopron 2005. október 21.

97 (Megjegyzés - Popup)

Bruckner Nándor visszaemlékezése, Sopron 2005. november 1.

98 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

99 (Megjegyzés - Popup)

„Horthynak az idióták kellenek, míg Hitler egyesít.” Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

100 (Megjegyzés - Popup)

Schindler, Andreas: Harkau, mein Heimatdorf, Die Geschichte eines Deutschen Bauerndorfes in Westungarn, Sinsheim, 1987. (A továbbiakban: Schindler 1987).

101 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

102 (Megjegyzés - Popup)

Bruckner Nándor visszaemlékezése, Sopron, 2005. november 1.

103 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

104 (Megjegyzés - Popup)

A kitelepítési listákra a kényszersorozottak is felkerültek, mégpedig családostul.

105 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

106 (Megjegyzés - Popup)

Németh Alajos, Sopron könnyes-véres dátumai, Soproni Városszépítő Egyesület, Sopron 1993. (a továbbiakban: Németh 1993), lásd továbbá Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig. A nyugat- és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve. SSz. 49 (1995) 38-46 c. tanulmányát, valamint a SSz. ezen számának több más írását.

107 (Megjegyzés - Popup)

Bruckner Nándor visszaemlékezése, Sopron, 2005. november 1.

108 (Megjegyzés - Popup)

Panzerwall an der Ostgrenze des Reiches

109 (Megjegyzés - Popup)

Schindler 1987.

110 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. Polgármesteri Bizalmas iratok 1941-1945.

111 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

112 (Megjegyzés - Popup)

Bruckner Nándor visszaemlékezése, Sopron 2005. november 1.

113 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

114 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

115 (Megjegyzés - Popup)

Németh 1993. 167.

116 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. Polgármesteri Bizalmas iratok 1941-1945.

117 (Megjegyzés - Popup)

Németh 1993, 126.

118 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

119 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

120 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

121 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

122 (Megjegyzés - Popup)

Gangl János visszaemlékezése, Sopron 2005. október 30.

123 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

124 (Megjegyzés - Popup)

Ley Imre visszaemlékezése, Sopron 2005. február 13.

125 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő emlékiratai. SL. SVLt. XXIV/1. Soproni Kitelepítési és Telepítési Bizottság iratai 1945-1948, 28. doboz.

126 (Megjegyzés - Popup)

Az események további alakulásáról ld. Krisch András: A soproni németek kitelepítése. Az elűzetés négy hete. SSz. 60 (2006) 116-132.

127 (Megjegyzés - Popup)

A mai Politikatörténeti Intézet.

128 (Megjegyzés - Popup)

A számok a szerző összeállításában a függelékben közölt kislexikon és családfa számai.

129 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Vatter Ilona: A soproni német színészet története 1841-ig. Bp., 1929.; Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16–18. században. Bp., 1984.

130 (Megjegyzés - Popup)

Askercz Éva: Id. Storno Ferenc bécsi megrendelésre készült historizáló tárgyervei (1850–1870). In: Arrabona 34 (1995), 99–158. Ebben közli az epitáfium három vázlatát. Időben az első az S.84.136/9., a második az S.84.136/8., a harmadik az S.84.136/7. leltári számon.

131 (Megjegyzés - Popup)

A horvát kisebbségi önkormányzat fáradozása és áldozatkészsége nyomán a köztér ismét Pejachevich (így!) köz, a palota falán a családra emlékeztető, kétnyelvű táblával (2004).

132 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár, gyászjelentés-gyűjtemény. Károly [F11] 1. felesége [F12] még Bécsben hunyt el.

133 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Imre városplébános vezetésével – hosszú idő után először – Nemes András, Gabrieli Gabriella, Holzhoffer Evelyn és a szerző járt a kriptában 2006. március 28-án. Köszönet a lehetőségért!

134 (Megjegyzés - Popup)

Póda Endre: A soproni „parochia” és a „Soproni kath. hitközség” története. Sopron, 1892, 78.

135 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre – Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. 2. kiad. Budapest, 1956, 407.

136 (Megjegyzés - Popup)

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 261.

137 (Megjegyzés - Popup)

Trimmelről lásd Bán i. m., 306.; Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982., 3912. sorszám alatt. 1730-ban halt meg. Ha evangélikus lett volna, még csak meg lehetne magyarázni az ellenkezést, de az 1730. május 2-i bejegyzés a városplébánia anyakönyvében egyértelmű: katolikus volt.

138 (Megjegyzés - Popup)

Bán i. m., 410.

139 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár, Liber regius II. kötet, 190.

140 (Megjegyzés - Popup)

A római Sirmiumra épült városka (ma Sremska Mitrovica) a határőrvidék megszűnte után Szerém vármegye része lett. A településekre vonatkozó adatokat lásd Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár. 2. kiad. Baja, 1998.

141 (Megjegyzés - Popup)

Az őstől, Mátyástól harmadikként született Márk (1664–1726) [F1] még „csak” báró, de főispán Szerém vármegyében.

142 (Megjegyzés - Popup)

A birtok központja valószínűleg a Lelkes i. m. 304. o-n Kersztinja néven említett, az egykori Horvát főkapitányságban elhelyezkedő, a mai Krstinja helység területén található vár(rom) volt.

143 (Megjegyzés - Popup)

Molnár László: Két nemzet – egy család. A Pejachevichek és Sopron városa. Sopron, 2004.

144 (Megjegyzés - Popup)

Egy Erdődy grófnő tette lehetővé a rend Sopronba telepedését. Lásd Dr. Szalay János O. P.: Olvassátok! Sopron, 1930.

145 (Megjegyzés - Popup)

Bárdos i. m. 164. o. szerint 1804 és 1822 között Berghofer Mihály a plébános mindkét helyen. Póda Endre i. m. részletesen leírja a plébánia történetét, s megszervezését II. József rendeleteire vezeti vissza, amelyeknek a káptalan is áldozatul esett volna. A győri püspök azonban arra hivatkozott, hogy a hívek lelki gondozását végzik a kanonokok. Az 1789-től – németül – vezetett anyakönyvezés illetékessége az egész belvárosra, a vele határos sétatérre, Színház térre, Színház utcára, az Ógabona térre, s az egész újteleki külvárosra terjedt ki, hozzá értve a Lővereket is. Hivatalos elnevezése: Parochia L. R. Civitatis Sopron ad S. Georgium. (Póda Endre i. m. 99-100.)

146 (Megjegyzés - Popup)

Bárdos Kornél i. m. 171.

147 (Megjegyzés - Popup)

A napló mostani közreadója lábjegyzetben mindkettőre úrnapi körmenetet ír, holott évente csak egy Úrnapja lehet, ez pedig 1839-ben május 21-ére esett, tehát egyik körmenet sem volt Úrnapján. Valószínűleg az ifjabb Pejacevichnétől [F28], a Templom utca 26-ból nézték a menetet, ahonnan jó rálátás kínálkozott a belvárosi körmenetek útvonalába beletartozott Fegyvertár utcára is. Ez a ház ma már nincs meg, a Széchenyi Gimnázium építéséhez használták fel a telkét. Katona Csaba (közreadja): „...kacérkodni fogok vele” Slachta Etelka soproni úrlány naplója 1838–1840. Első kötet. Győr, 2004. Lásd még Csatkai Endre (sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta): Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója 1838–1842. A Soproni Városszépítő Egyesület kiadása 1943.

148 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár Fasc VIII. Nr. 707. sz. alatti, latinul írt végrendelet német nyelvű melléklete fordításomban. Az oldalak számozását azok végén vastagon szedett számmal jelezzük.

149 (Megjegyzés - Popup)

Falun ma is dívó szokás, hogy a halott melletti edényben lévő szenteltvízzel hintik meg az elhunytat a részvétlátogatók (Bindes Ferenc belvárosi plébános felvilágosítása, 2005.).

150 (Megjegyzés - Popup)

A halottak nagyobb (hosszabb) zsolozsmája. Újabban a régi 9 rész helyett csak 7 részes. (Bindes

Ferenc belvárosi plébános felvilágosítása, 2005.).

151 (Megjegyzés - Popup)

A lélekharangot 1737. márc. 20-án szerelték föl a tűztoronyba 359 fl.-ért. Az óraütőt és a tűzharangot nem zavarta. Mindkét felekezet használta. Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. 1939, 363. o.

152 (Megjegyzés - Popup)

Bindes Ferenc plébános közlése 2005: máig élő falusi szokás, hogy a temetésen közreműködők gyertyát kapnak.

153 (Megjegyzés - Popup)

Az 50. zsoltár – Dávid bűnbánó zsoltára. Bárdos Kornél i. m. ilyen című darabot hármat vesz be a valamennyi Sopronhoz köthető zeneműről összeállított tematikus jegyzékébe: a legvalószínűbben előadott a 634. sorszámon Georg Strasser kézírata (1790-es évek) négy hangra, de hangszerekkel is, a városplébánia kottatárában, a másik kettő (695. és 835. sz.) evangélikus. Nincs nyoma az örökösök tiltakozásának a zenészek ellen. Különben is „divatos” lett a Dóm, s igen sokszor szerepel a zenekara. Lásd Bárdos Kornél i. m. 166. és 170. o.

154 (Megjegyzés - Popup)

Akkor már halott gyermekei: Károly (†1774) [F13], Miksa (†1778) [F15], Mária Eleonóra (1791–1797) [F20], Károly Ferdinánd (néhány hetes korában †1797) [F21] és Mária (1775–1800) [F14]. Az első kettő halála nincs bejegyezve a soproni anyakönyvekben (eddiggi ismereteink szerint akkor még nem is voltak Pejacsevichék Sopronban).

155 (Megjegyzés - Popup)

Vince Lajos (1780–1820) [F16], Franciska Xavéria (?–1861) [F17], Anna Mária (?–1847) [F18], valamennyien már házasságban élnek távol Soprontól. Kiskorú saját fia Ferdinánd [F22] 1800. jún. 17-én született. Ferdinánd születési dátumát megerősíti a soproni belvárosi anyakönyv I. köt. 90. o. bejegyzése a kereszteletről.

156 (Megjegyzés - Popup)

Protocollum 1815, V. 5886.c.

157 (Megjegyzés - Popup)

VIII. Nro. 707. b.

158 (Megjegyzés - Popup)

f. = feleség

159 (Megjegyzés - Popup)

Az interjú a 2006. márciusában Dávidházy István Deák téri otthonában folytatott beszélgetések szerkesztett változata.

160 (Megjegyzés - Popup)

Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése. SSz. 57 (2003) 211-213, ill. Dávidházy István

munkássága. Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések. Uo. 213-215.

161 (Megjegyzés - Popup)

Hosszúsor, a mai Móricz Zsigmond utcát, a Széchenyi tér déli oldalát valamint a Rákóczi utcát foglalta magában.

162 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535-1848. I-II. Budapest, Akadémiai kiadó, 1982.

163 (Megjegyzés - Popup)

Elhelyezése a következő fondszám alatt: Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára IX.3., Sopron városi céhek iratainak levéltári gyűjteménye.

164 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: Gruber József soproni tanító (1828–1878) naplói. SSz. 14 (1960), 323-330.

165 (Megjegyzés - Popup)

1872. évi VIII. tc.

166 (Megjegyzés - Popup)

Gyapjúfonal kártolási eljárással történő fonására alkalmas gép.

167 (Megjegyzés - Popup)

Vékony, sima és lágy fonalak fonására alkalmas fonógép.

168 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Zoltán: Mátyás király idegen zsoldosserege (A Fekete sereg) Bp. 1925. 234.

169 (Megjegyzés - Popup)

IV. Károly császár titkos békekezdeményezése 1917 márciusában a francia miniszterelnökhöz, amelyet sógora, Bourbon-Pármái Sixtus herceg közvetített.

170 (Megjegyzés - Popup)

Ma: Zemianska Olča, Szlovákia (volt Komárom megye, Csallóközi járás).

171 (Megjegyzés - Popup)

Ma: Veľký Meder, Szlovákia (volt Komárom megye, Csallóközi járás).

172 (Megjegyzés - Popup)

Entzbruder Dezső (1894–1919) tanító, a Tanácsköztársaság Sopron megyei biztosa.

173 (Megjegyzés - Popup)

Metzl János (1919–2003) sebész főorvos. Életútjáról ld. SSz. 57 (2003) 115-116.

174 (Megjegyzés - Popup)

Becht Rezső (1893–1976) író, műfordító. 1973-ban Pro Urbe Sopron díjjal tüntették ki. Életéről és munkásságáról Szabó Jenő és Sarkady Sándor írásai, valamint teljes bibliográfiája tájékoztat: SSz. 30 (1976) 361-375.

175 (Megjegyzés - Popup)

Sosztarich András (1923–) tervező, sporttörténész

176 (Megjegyzés - Popup)

Latorczay Lőrinc ezredes (?–1947), vö. Apor Péter: Latorczay Lőrinc népbíróági pere. In: Sic itur ad astra 7 (1993) 235-260.

177 (Megjegyzés - Popup)

United Nations' Recovery Agency. Nemzetközi menekültügyi szervezet, amely 1945 és 1947 között háborús menekültek repatriálásával és segélyezéssel foglalkozott.

178 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: Soproni közszállítási posztó a XVIII. században. Magyar Textiltechnika 1954/4. 129. Endrei Walter (1921–2000) textilipari mérnök, nemzetközi hírű technikatörténész.

179 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: 50 éves a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár. SSz. 13 (1959), 270-273.

180 (Megjegyzés - Popup)

Tárczy-Hornoch Antal (1900–1986) bányamérnök, egyetemi tanár, Kossuth-díjas (1949) akadémikus, nemzetközi hírű geofizikus.

181 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Takáts Tamás agrármérnök, egyetemi docens: Interjú, beszélgetés az 1956-os forradalom és szabadságharcról Dávidházy Istvánnal, 2005. 07.14–08.04. Kézirat.

182 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: A soproni és az ebenfurti posztóscéh kallózási szerződése 1811-ből. SSz. 9 (1955) 129-130.

183 (Megjegyzés - Popup)

A munkaközösség létrehozása és a városi tanács anyagi támogatásának kiharcolása Takáts Endre levéltár-igazgató érdeme volt. Célként a soproni polgári fejlődés és ipar történetének megírását és publikálását tűzték ki 1848 és 1948 között. Az elkészült munkák a Soproni Szemle különszámaként jelentek meg. A munkacsoport az anyagi támogatás megvonása és Takáts Endre letartóztatása miatt 1957-ben feloszlott.

184 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: Brennberg 1567? SSz. 46 (1992), 244-246

185 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: Újjáépítés 1676–1682 [Tűztorony]. SSz. 41 (1987), 28-37.

186 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: Egy érdekes soproni polgár élete: Braun Nándor 1802–1877. SSz. 48 (1994), 348-361.

187 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: I. Ferenc József Sopronban 1884. május 31 – június 1. SSz. 55 (2001), 330-336.